

JÓKAI MÓR

BÖRTÖN VIRÁGA

(1904)

TARTALOM

ELSŐ FEJEZET TÁJÉKOZÁS	TIZENHETEDIK FEJEZET AZ ÉLET VÁLSÁGA
MÁSODIK FEJEZET AZ ASSZONYTAGADÓK	TIZENNYOLCADIK FEJEZET ZSÓFI HŐSTETTE
HARMADIK FEJEZET ÚJ KORSZAK	TIZENKILENCEDIK FEJEZET UTÁNZÁS
NEGYEDIK FEJEZET AZ ADOTT CSÓK S A VISSZAUTASÍTOTT CSÓK	HUSZADIK FEJEZET A FEKETE ASSZONY
ÖTÖDIK FEJEZET CSODATEVŐ NAPOK	HUSZONEGYEDIK FEJEZET GYÓGYÍR-E HÁT AZ ARANY?
HATODIK FEJEZET A NŐ, AKI AZ URÁNAK FELESÉGE	HUSZONKETTEDIK FEJEZET A GYÓNÁS
HETEDIK FEJEZET MIÉRT SÍR EGY ASSZONY?	HUSZONHARMADIK FEJEZET A GOLGOTA
NYOLCADIK FEJEZET TÁNCOLÁS A VULKÁN FÖLÖTT	HUSZONNEGYEDIK FEJEZET A HÁZIPIKTOR
KILENCEDIK FEJEZET KARDDAL VAGY KARD NÉLKÜL	HUSZONÖTÖDIK FEJEZET A NŐ, AKI ŪT
TIZEDIK FEJEZET MAGYAR NŐK A SZABADSÁGHARCBA	HUSZONHATODIK FEJEZET A LEGFŐBB RÁGALOM
TIZENEGYEDIK FEJEZET BRANYISZKÓ, HŐSÖK NAPJA	HUSZONHETEDIK FEJEZET VIGALOM A FÖLD ALATT
TIZENKETTEDIK FEJEZET A VIPERAMARÁS, S A NŐ, KI A MÉRGET KISZÍVJA A SEBBŐL	HUSZONNYOLCADIK FEJEZET A SZÉTROBBANT METEOR
TIZENHARMADIK FEJEZET AZ ÁTRUHÁZÁS	HUSZONKILENCEDIK FEJEZET BÖRTÖNI EMLÉKEK
TIZENNEGYEDIK FEJEZET A BOMBÁZÁS ALATT	HARMINCADIK FEJEZET A HALOTTAIBÓL FELTÁMADT
TIZENÖTÖDIK FEJEZET A PUTTONYOS NŐ	HARMINCEGYEDIK FEJEZET A VÉGZETES KIMENETELŰ LAKOMA
TIZENHATODIK FEJEZET A VÁLSÁG NAPJÁN	HARMINCKETTEDIK FEJEZET VISSZA A BÖRTÖNBE
	UTÓHANG

ELSŐ FEJEZET TÁJÉKOZÁS

Egy asszony történetét készülök megírni, kit az egész világ elítél, a társadalom kirekeszt, akinek a házáat elkerülik, a nevét ki nem mondják. Senki nem talál számára mentséget.

Kétféle felfogás kínálkozott élém. Lefesteni egy könnyelmű nőt, amilyen sok van a világon, szenvedélyei rabját, akinek a vágyai meggyónhatatlan bűnök, egy poklot, melynek lángja fekete, s a fekete lángok csak azért látszanak meg, mert a körülvelt alak még feketébb. Kimeríthetetlen eseménysorozat követhette ez alakot: méltó társak a bűnben, élő torzképek képezhették kíséretét, vérlázító hűtelenség, lebilincselte nagyságok kínzása, élőhalottak szenvedése szenzációs anyagot képezett. Írhattam volna róla egy regényt, mely izgatónak, érdekfeszítőnek, pesszimista és realista, oly hangon, mely fáj és csikland.

És én választottam ehelyett az ellenkező felfogást, igazolni a lehetetlent, a látszatot meghazudtolni, az ördögből angyalt csinálni. Leírni egy nőt, aminő csak egy volt a világon. *De valóban volt.*

Ennél a történetnél aztán több olyan alaknak is kell előfordulni, akinek a létezése kételkedést költ, akinek tettei megcáfolják az adott helyzetet, akinek lelki világa ellenkezik a hivatásával, de akiket mégis a valóság teljes világításába kell helyeznem, hogy a történet végén a pokol fekete lángjai helyett a szivárvány fényköre sugározza körül a mese alakjait. Ami különben nem mese. Fejemben van az egész. Emlékeim után dolgozom.

Nehéz feladat lesz.

Siófok, 1903. júl. 5.

Dr. Jókai Mór.

MÁSODIK FEJEZET AZ ASSZONYTAGADÓK

Istentagadókrul már sokat írtak; de még asszonytagadókrul soha. A láthatatlant lehet megtagadni de a láthatót hogy lehessen?

Hárman voltak: egy házban laktak.

Az a ház ősrégi urasági kastély, odafenn a görbe felföldön: gyönyörű erdők közepett fekszik: azt mondják, még Zsigmond király idejében épült, s fejedelmi vadásztanya volt. Tömör falai, magas rézteteje elhihetővé teszik eredetét. Elöl a halastó felől kettős lépcsőzetű gádor vezet fel a tornácára, melynek boltozatát négyszegletű oszlopok emelik. Külső ajtajai, ablaktáblái mind kovácsolt vasból vannak rácsos nyílásokkal. Folyosója falait vadászszákmányok ékesítik; szarvasagancsok, vadkanfejek, kifeszített medvebőrök, hiúzírják: nemzedékek diadalemlékei.

A belső termeket családi címerek és fegyverzetek díszítik. Két páncélos alak őrzi a szárnyajtót, mely az ősök termébe vezet. Ott vannak egymás mellett és szemközt a dédapák és anyák művész festette arcképei: az urak párduebör-kacagánnyal vállukon, buzogánnyal a kezükben, van közöttük páncélba öltözött vitéz is, marsallbottal a csípejére támaszkodva: ez hadvezér lehetett; sőt egynek a feje fölött ez a mondat ragyog arany betűkkel: „fuit candidatus ad palatinum”, ami nagy dolog volt valamikor. (Tudniillik nádorválasztáskor a három jelölt közül egynek, törvény szerint, protestánsnak kellett lenni: így jutott a magyar nemes a megtiszteltetéshez.)

Ezek nem voltak asszonytagadók: mindenik úr arcképe mellett ott ékeskedik a hitvestársé, csodálatos régi divatú jelmezekben. Csupán a legszélső úrnak hiányzik a párja: a szomszéd aranyos ráma üres, s a név le van vakarva a keretről.

Ebbe a terembe keveset járnak.

Van a túlsó épületszárnyon egész sorozata a szobáknak, mind ódon bútorzattal, vendégszobák mennyezetes nyoszolyákkal, ősi pompa és kényelem mindenütt.

Az ebédlőterem faragott bútorai, nehéz damaszt függönyei, rakott tálasai azt hirdetik, hogy valamikor itt nagy társaságok tartottak zajos lakomákat, s szép leányok törtek csirkecsontot afelett, hogy ki megy elébb férjhez.

Most mind ennek vége.

Három lakója van a háznak: uraságok. A cseléd mind férfi: szakács, hajdú, vadász, kulcsár. Asszony nép ide nem bocsáttatik.

Annálfogva vendég sem jön ide: mert úriember a felesége nélkül nem jár látogatóba, s ha mégis tudatlanságból megesik valakin, hogy párostul hajtat be a kastély udvarára, a szebbik felét a tisztartó lakán szállásolják el: annak van felesége és frajja.

A ház ura Markóczy Dezső, harminc évet meghaladott férfi: daliás alak, komoly, kemény kifejezésű arccal, mely a naptól van barnára zománcolva, minden vonásán látszik a diszciplína, nem szabad nekik nevetésre vetemedni, homloka magas, a kopaszodás jelével. De a szemei szelídek, szívérványuk csaknem topázsárga, szénfekete szemöldeivel és bajuszával élénk ellentétben.

Cselédei „vitéz kapitány uramnak” címezik.

Fiatalabb éveit a katonaságnál töltötte.

Szülői szomorú családi viszálykodásban éltek: az egyetlen fiút el kellett távolítani az apai háztól, hogy ne legyen tanúja a folytonos zivataroknak, amiknek a zaja kihatott három vármegyére. Néha mégis hazakerült Dezső a bécsújhelyi katonai akadémiából ünnepi szabadságra, s akkor többet megtudott a szükségeseinél. Szégyenelt a családon. Válóper folyt apa és anya között. Ez egészen elfásította ifjú kedélyét. Tudta, hogy mind a két fél hibás. Heves szenvedély és rakoncátlan indulatok uralkodtak megszállt lelkeiken.

Mikor Dezső, mint hadnagy, elhagyta a katonai akadémiát, áttette magát egy bukovinai határvárosi helyőrségbe, s onnan haza sem jött, amíg az atyja meg nem halt (ivólázban). Ekkor a vármegye hazahívta birtoka átvételére, amidőn letette a kardbojtot, s kapitányi rangban kilépett a katonaságból.

Mikor hazakerült, már üresen találta azt a ráját, amelyben egykor anyja arcképe pompázott.

A tisztartójától megtudta, hogy az anyja még él, törvényesen elválasztva: a bíróság egy összeget rendelt el a számára életjáradékul, azt az öröklő fiúnak is kell fizetnie. Markóczy Dezső elrendelte, hogy a kötelezett összeg tőkéjét fizesse ki az uradalom az elvált nőnek készpénzben.

Ezentúl aztán asszonynak a nevét nem mondták ki az ő tanyáján... S hogy még magában, elméjében se mondhatta ki ember az asszonyi nevet, Bukovinából telepített be csángó béreseket, akik az unitárius hitet vallják, s nem suttojják az „Ave Máriát”.

Az anyja pedig írt neki több levelet: bizonyosan megköszönte neki, hogy az életjáradék tőkéjét egyszerre kifizettette, s ezzel felszabadította a bírói ítélet azon kötelezése alól, hogy évdíját csak addig kapja, amíg elvált férje nevét viseli: ha férjhez megy, el fogja veszteni. Ez a levél fekete pecséttel volt leragasztva.

Markóczy Dezső nem vágta fel a pecsétet. Odadugta a felbontatlan levelet az üres ráma hasadékába.

És azután egy idő múlva jött más levél piros pecséttel, megint egy újabb aranyporos pecséttel. Mind odakerültek az üres képráma hasadékába felnyitatlanul. Pedig lehettek azokban érdekes közlemények. Temetve voltak.

Temetve volt a szív is: azt asszony fel nem költi.

A második asszonytagadó volt a háznál a Csacsina Flórián.

Hogy miye ő tulajdonképpen ennek a családnak, azt nehéz elmondani. Szegről-végről rokon, vagyontalan atyafi, akit a nagybirtokú családfőnek nemesi kötelessége eltartani. De jó tulajdonságai vannak, amik hasznavehetővé teszik. Ő a szemfüles felügyelő a háztartás és a gazdaság felett. Mindenkit meg lehet csalni, csak Flórián bácsit nem: ez túljár az eszén parasztnak, cselédnek, zsidónak. Azokkal folyvást ungorkodni kell. Hát még aki valamennyinél nehezebb, a gazdatiszt! Annak kell igazán még a gondolatán is keresztüllátni. Bérlők még akkor nem voltak. A gazdálkodás robot mellett folyt: a dézsmát be kellett hajtani: ehhez értett csak Flórián. Ő alkudott a kereskedőkkel, fogalmazta a szerződéseket, pereket vitt, prókátor is volt, pontos számadást vezetett bevételről és kiadásról, s ki kell róla állítani a bizonyítványt, hogy pénzügyekben maga volt a tiszta becsületesség.

Ennyi jó tulajdonságát nem volt képes paralizálni személyiségének kiállhatatlan volta.

Arca formája visszataszító volt. Pofája csupa ránc, orra tülök, szája széles, fülei szétállók, egész cifferblattja szőrrel telenőve, amit nem lehet bajusznak, szakállnak nevezni, arckifejezése csupa gúny, fejbőrét előre-hátra tudja tolni, amiben az orra és a fülei is engedelmessékednek, s úgy tud nézni a szemeivel, hogy a gyöngé idegzetű embert reszketésbe hozza vele.

A termete köpcös, hosszúk a karjai, rövidek a lábszárai, nyaka a válla közé szorult.

Szava rikácsoló, éles, hadar és minden szót megdupláz, modora kihívó, mindenkivel felesel, senkinek igazat nem ad, kötekedik, ha pedig kedve szottyan, csak úgy eregeti magából az adomákat, mint a rakétát; de azok közül egyet sem lehetne másutt elmondani, mint ahhoz edzett társaságban.

Ennek nagy oka van az asszonyi nemet távol tartani magától. Érzékeny nő ki nem állná mellette. Hajdani úrnője be nem engedte lépni a budoárjába, csak az ajtón keresztül beszélt vele. A válóperben is ő volt a férj ügyvédje.

Flórián nem is tartotta a nőt az emberi fajhoz tartozó lénynek. Minek az?

Akit éppen rávisz a kutyaindulat, hát hisz az ott találja a béresnéket, a cigányleányt a faluvégén, a kocsmáros culáját: azoknak nem kell imádkozni.

A harmadik társ volt egy fiatalember, aki a másik két asszonytagadónak tökéletes ellentéte volt. Ez még nem ismerte az asszonyt.

Voltak hajdanában sokan ilyen (ma már) hihetetlen alakok, akik a vidéki kollégiumokban nevelkedtek, s teljes ártatlan szívet hoztak magukkal a nagyvilágba.

Zentai Amadé volt a neve. Unokaöccse Markóczynak. Új alak volt a magyar társaséletben. Szabad szellem, áthatva a felvilágosodott kor eszméitől. Iskoláit egy alföldi mezőváros főiskolájában végezte, melynek kitűnő tanárai voltak. Itt patriarkális élet volt. Regényes kalandoknak, leányszöktetésnek, párbajnak, öngyilkosságnak soha hírért sem hallották, házasságtörő asszony nem volt közbeszéd tárgya. A férfi férfi volt, de nem asszony rabja.

Amadé még húsz esztendőskorában nem tudta, mi a szerelem. Nem az ideális szerelem, mert szép leány akkor is termett elég, s azokért rajongani akkor is szabad volt; de az érzéki bűnös szenvedély, vagy az útféli állati gerjedelem. Ezeket eltiltotta magától.

Nem volt ő kivételes lény: ilyen volt az egész nemzedék: szűz, tiszta, életerős. Akár hiszi el a mai kor szülötte, akár nem.

A jurateriát Pesten végezte.

Pest sem az volt akkor, ami most Budapest.

Hiányzott belőle mindaz, ami világvárossá tegye. A hírhedett mulatóhelyek, csábító szíre-
neikkel. Színház csak egy volt, s az nem volt más, mint színház.

Ügyvédi vizsgáit letéve, mint végzett ember, nagybátyjához került Amadé: itt családtagul fogadtatott, s kilátása nyílt rá, hogy a megyei pályán előre fog hatolni. Ez volt a nemesi ifjú életfolyamata. Esküdt, szolgabíró, alispán lehetett idő jártával s a nemesi rendek kegyelmével.

HARMADIK FEJEZET

ÚJ KORSZAK

Meg is kezdte ezt a nagyreményű pályát Amadé: a megyénél kinevezték tiszteletbeli aljegyzőnek, ahol nagy hirtelen közkedveltséget vívott ki. Pompás karikatúrákat tudott rajzolni az eléje tett üres papírvre, amik magát az elnöklő alispánt is megnevettették. Sőt néha egy szatírikus költeményt is firkantott a pecsovicspárti szónokokra.

Sokféle talentuma volt a fiúnak. Arcképeket festett: azok között különösen megnézésre méltó volt a nagybátyjáról készült életnagyságú olajfestménye, oly híven találva, hogy érdemesnek találtatott az ősök nagytermében elhelyeztetésre. Még akkor nem volt festőakadémia az országban, az olajfestést egy vándor piktortól tanulta. Szegénység útja volt az ebben a korszakban.

De biz a költői véna sem volt aranybánya; nem tudni, áldva volt-e vagy verve, akinek annyi jutott belőle, hogy nem bírta a kezét visszatartani attól, hogy az eszméit papírra vesse. Amadénak egész csomó költeménye volt már, amik közül néhány a divatlapokban is megjelent már. Ami a „poéta” nem éppen megtisztelő címét szerezte meg a számára az ismerősei körében.

De ez a kettő még nem lett volna a legnagyobb hibája. Még ez nem diszkvalifikálja az embert, hogy idő jártával aktuális vicensurarius lehessen belőle. De volt annál egy sokkal súlyosabb vétké; politikus volt: áthatva a veszedelmes liberális eszméktől, amiket az új nemzedék ápolt és terjesztett a központban, s igyekezett meghonosítani a provinciában.

Amadé a nagybátyjában lelkes elvbarátra talált. Markóczy Dezső, amíg katona volt, távol a hazától, nem foglalkozott politikával, hazakerülve szándékosan kerülte az előjogaikra büszke előkelő nemeseket, a bocskoros nemest pedig éppen lenézte. Annál szívesebben érintkezett a paraszt jobbágyokkal, akik között sok hajdani veterán katonáját a regementjének felismerte: vadászait, erdőkerülőit azokból válogatta.

Egy adat híven jellemzi a földesurat. Csacsina rajtakapott az erdőn egy zselléraszszonyt a falopáson: a parasztnő egy hátibatyú tárgallyat szedett össze. Bekísértette a falopót a kastélyba. Ott a vétkest a földesúr elé állították. Az pedig szigorúan vette a dolgot. Lehordta kemény szavakkal az asszonyt, lelkére beszélt, hogy a tolvajság milyen alacsony bűn, azt többet el ne kövesse. Azzal az erdészhez fordult, s megparancsolta neki, hogy rögtön rakasson szekérre egy őt hasábfát, s szállíttassa ennek a szegény asszonynak a házához ingyen ajándékba.

„Ne lopj: ha kell valami, kérj.”

Csacsina Flórián földhöz csapta a báránybőr süvegét ennek a bölcs salamoni ítéletnek a hallatára.

„Ez már a radikális ekszpediens! Ne lopj, hanem ha kell valami, kérj!”

És sikeres módszer volt. Attól fogva nem loptak a földesúrtól a parasztok, csak szépen kértek, s ő szépen adott. A vadorzók is megszűntek garázdálkodni. A földesúr szenvedélyes vadász volt: a puskás legény maga kínálkozott nála, hogy kísérni fogja a vadászkirándulásában, ott aztán ami zsákmányt ejtettek, azon szépen megosztottak.

Ezzel aztán kevesebb tárgya maradt az úriszéknek a szokottnál: nem volt faorzás, vadlopás.

Akkoriban még bírói és közigazgatási fórum volt az úriszék. Részvevő tagjai voltak a földesúr személyesen, vagy jószágigazgató helyettese, uradalmi tisztjei s a szolgabíró és esküdtje. Patvarista, jurátus, adjunctus, cancellista jegyzősködött, de nem szavazott.

Ez a házi törvényszék ítelt a parasztok ügyes-bajos dolgai felett. Még pallosjoga is volt az uradalomnak: de nem nyakasztathatott; hanem a halállal egyenlő értékű három évig terjedő tömlőcbüntetést szabhatott a főbenjáró bűnért.

Csacsina Flóriánnak nevenapja, karácsonya volt az úriszék. Akkor lehetett őt hatalmának teljességében látni. Ha ő esztengára fogta a delikvenst, kivallotta az még a születésnapja előtt elkövetett bűneit is, s ha a keresztkérdések, faggatások nem használtak, ott volt a deres! A mogyorófa megtermi az igazságot. A bűnök büntetését is ugyanaz rója le.

Csacsina Flóriánnak csupa gyönyörűség a puffogást követő siralomszót hallgatni. Még ő biztatja a hajdút „fortius!”, s számlálja a viginti quinque solidost.

S most egyszerre ide cseppenik ez a poéta, ez az idealista, s első dolga rábeszélni a földesurat, hogy szüntesse meg kegyúri jogánál fogva uradalmában a botbüntetést, amely állattá alacsonyítja az embert.

- No, még te kellettél ide! - förmedt Amadéra Flórián bátya, mikor Markóczy Dezső kinyilatkoztatta az úriszék előtt, hogy az ő uradalmában nem oszt többé igazságot a bot, s nem lesz vallató eszköz a korbács. - Hisz így felfordul az egész világ rendje.

- Felvilágosodott századunknak szennyfoltja volt a testi fenyíték.

- Szennyfoltja volt; de békében voltunk vele. Anélkül nem bírnak a paraszttal. Aztán mi lesz helyette, ha nem lesz bot?

- Megfelelő börtönbüntetés.

- Köszönöm alázatosan. Már most ha egy garázda legény részeg fővel megveri az apját: az öreg panaszra az uradalomhoz jön, s kéri megbüntetni a rossz fiát. No hát, az eddigi usus szerint rádiktált az úriszék huszonöt botot: az fáj a gazfickónak, megemlegette. Most meg szépen becsukják a kóterbe tíz napra, ahol végignyújtózik a priccsen és füttyörész. Az alatt a tíz nap alatt pedig a szegény apja kénytelen a börtönben heverő gézengúz fia helyett befogni az ökröket, kihajtani a szántóföldre, törni az ugart, izzadni a forró napon: a felesége pedig tartozik ebédet főzni s felvinni a börtönbe a garázda fiának. Hisz ezzel nem a bűnöst fenyítjük meg, hanem az apját, meg az anyját.

Praktikus felfogás volt; de már a földesúr nem vonta vissza a határozatát.

- No, csak gyűjjön nekem ez a poéta valami felvilágosodott ideával.

Pedig ugyan jött.

Naponkint együtt járt vadászni a nagybátyjával, s amiről beszéltek, az a nép felszabadítása volt az úri szolgálat alól.

Mindenütt az egész országban csírázott ez a fölséges eszme. Hazát adni a jobbágnak: nemzetet alkotni a nép millióiból: megosztani a hazafiúi jogokat a paraszttal, elvállalni a terheket, miket eddig a jobbágyság viselt, a nemesi vállakra. S ez a vágy, ez a törekvés nem alulról jött, a terheit viselő nép lelkéből, hanem felyülről, a nemesi osztályból, az értelmi világ egéből. Az örök igazság megnyilvánulása volt ez. A magyar nemzetnek ennél fényesebb korszaka nem volt, nem is lesz soha.

Már a megyegyűlésen is beszéltek róla. Markóczy Dezső és Zentai Amadé.

Volt ezért harc odahaza a Csacsina bácsival, aki a megyegyűlésen csak mint publikum vehetett részt.

- No, ti szépen rohantok a pokol torkába! Előbb elajándékozzátok a parasztnak az erdőből a vadat, a fát, most meg el akarjátok ajándékozni magát a földet.

- Amit az a paraszt maga mível.

- De az a föld a mienk, amit apáink szereztek vérük ontásával. Mink lóháton jöttünk be, parasztot itt találtuk, meghódoltattuk. Úr dolga parancsolás, paraszté engedelmeskedés.

- És még sok más egyéb dolga is van a parasztnak: az adófizetés.

- No hát az is! Egészen igazat adok csengeri-tyukodi nemes atyafiaknak, akik ólmos bottal kapacitáltak veszett liberálisokat, amért adófizetést nemesekre ki akartak terjeszteni. Nálunk is ólmos bot kellene.

- De hátha az ólmos botokra a paraszt kaszával talál visszafelelni, s szekereket tölt meg levágott nemesi koponyákkal, mint tavaly Galíciában?

- Van nekünk katonánk, aki erre is pú! arra is pú! Mind lelövi őket.

- Hisz az a katona is paraszt: a nemes legényt nem sorozzák be; csak a jobbágy ad katonát, az védi a hazát.

- Ahogy illik is.

- De a korszellem azt követeli, hogy a kötelességek és a jogok egyformán osztassanak fel minden honfi között. - Ezt mind Amadé mondta.

A nagy disputában a régi római mondatot idézte Flórián bátya:

„Ungentem pungit, pungentem rusticus ungit.”

Amit Amadé azonnal lefordított neki magyar hexaméterre:

„Simogatót üti a pór, aki veri, simogatja.”

- Poétázni, azt tudsz, de politikához nem értesz. Ha dézsmát, füstpénzt, robotot odaajándékozunk a parasztnak, a földesúr mind koldus lesz.

- Az ország kárpótlást fog adni a földbirtokosnak.

- Ország? Ki az az ország? Van annak pénze? Sohasem hallottam, hogy magyar pénz volna a világon.

- De lesz.

- Papírosbul! Ki veszi el?

- Mindenki. A nemzet áll jól érte.

- Igen! Majd a zsidó ad tíz forintot százért. Tönkremegy az ország. Árpád apánk bejött az országba lóháton, unokái ki fognak szaladni hazájukból mezítláb. És még votumot is adni a parasztnak! Eddig csak nemesember választott vicispánt, szolgabíró, ezután csőcselék fogja választani. Horrendum dictu! Még követet is parasztok választanak országgyűlésre. Eddigi tekintetes karok és rendek helyett rongyos fiskálisok, butyros zsidók fognak ülni országgyűlésen. Eddig csak az beszélhetett, aki tudta ország nyelvét, diákot, s ha personalis rákiáltott: „non stultises”, leült, elhagyta; ezután elpovedálhat: kinek mi bolond eszébe jut, senki meg nem állítja.

- Ez a szólásszabadság.

- No csak föl kellene titeket mind akasztani, akik a régi szép országot föl akarjátok fordítani.

- Engemet is? - kérdezé Markóczy Dezső.

- Te magad gondoskodni fogsz róla, hogy eljuss az akasztófához. Kívánom, hogy rossz próféta legyek, de előre megjövendölöm neked. Nekem nincs mit elvesztenem: se jószágom, se jobbágyom. Kis penziómbul csak megélek holtig: de te, barátom, „pendebis!” vagy legalább is a tömlöcbe rohadsz meg.

...Csacsina Flórián nem volt az új koreszmék számára megnyerhető, s voltak sokan nagy Magyarországon, akik mindenben az ő eszejárását követték. Egész táboruk volt; alsó- s felsőházban, gyűldéjük, szónokaik, hírlapjaik, hatalmon levő vezérek, akiknek ideálja volt az ősi magyar nemesi constitutio.

Velük szemben a szabadság csoportja, akiknek nevét a történelem megörököltette.

NEGYEDIK FEJEZET

AZ ADOTT CSÓK S A VISSZAUTASÍTOTT CSÓK

Az új korszak bekövetkezett. Új ég támadt az ország felett, új nap gyulladt ki az égen. Népszabadság volt a neve.

Az egész ország örömmel fogadta. Általános volt a diadalmámor a márciusi napok után.

Létrejött, amit a nemzet kívánt, a jobbágyság megszüntetése, a felelős kormány, képviseleti országgyűlés, sajtószabadság, közteherviselés, jogegyenlőség, nemzetőrség: senki sem mondott ellent.

Markóczy Dezső fölment Budapestre, mint az új választókerület képviselője, egyhangúlag megválasztva az új honpolgárok által, s visszatért néhány hónap múlva, mint a minisztérium által kinevezett teljhatalmú kormánybiztos. Már akkor szükség volt a felvidéken egy erőskező, megbízható férfiúra. Ott már a reakció dolgozott a pánszlávizmus jelszavai mellett.

Lelket kellett önteni a hűséges hazafiakba.

Erre kiváló hivatása volt Markóczynak. Hatalmas szónoki tehetség volt: értett a nép nyelvén; segédül magával hordta az unokaöccsét, Zentai Amadét.

Saját helysége, Markóczyfalva volt a választókerület központja. Ott föllobogózott diadal-
kapuval fogadták.

Amikor ezt a diadalívet meglátta Csacsina Flórián, azt mormogta magában: „Ez az első grádics ahhoz a bizonyos akasztófához”.

Markóczy Dezső a kormánybiztosi teendők között a nemzetőrség szervezésével is meg volt bízva. Ez volt az első nemzeti fegyveres erő. Markóczy puskákat is szerzett az összetoborzott századai számára: még akkor lehetett azt a külföldön bevásárolni. Amadét előreküldte a fegyverekkel, aki azokat kiosztotta a legénység között. Az iskolamester betanította őket az első fegyverfogásokra: Amadé vette át a hadnagyi vezényletet. A bevonuló kormánybiztost már egy glédába állított puskás hadcsapat kettős sorfala fogadta, nemzetiszínű lobogóval az élén. Elöl jött a lovasbandérium, mely a szomszéd helységekből kíséretül szolgált, hozzá csatlakozott a markóczyfalvai fiatal lovasság, népies magyar öltözetben, hogy azt csupa gyönyörűség volt látni.

Ünnepélyes deputáció várta az érkezőt a helység piacán, amelyben részt vettek az egyházi tekintélyek, a környékbeli honoráciorok, az egykori jobbágyság telkes gazdái ünneplő köntösökben, a hintájából leszálló kormánybiztoshoz csatlakozott Amadé, mint hozzá tartozó hivatalos személy.

Az egyházi és világi vezérek üdvözlő szónoklataikra rögtönözve válaszolt Markóczy Dezső. Hazafias szónoklata általános lelkesedést keltett: a költő szavait választotta alapeszméül: „Minden Demosthenesnél szebben beszél a tett.”

A felharsogó éljenzés után következett az iskolajárók karéneke: a Szózatot énekelték és Kölcsey himnuszát; olyan igazi érzéssel zengte a múzsanyáj: „Megbűnhődte már e nép a múltat s jövőt”.

Csacsina Flórián oldalba taszította a falusi bírót, fülébe dörögve:

- Hát akkor mi szükség van még bíró uramra, az áristomra, meg a deresre, ha a paraszt már a jövődő bűneit is megbűnhődte.

A harmonia vezetőjének sem hagyott békét Flórián. Annál a versszaknál, hogy „Keservben annyi hő kebel szakadt meg a honért”, megrántotta a kabátját: - Ugyan édes barátom, mutass nekem csak egy embert, akinek keservében a honért hő keblén csak a lajblija is elszakadt volna.

A kormánybiztos beszédére csak maga elé dörögte: ő értette azt:

- Ez volt a harmadik grádics...

Végül jött az ünnepély fénypontja, a tizenkét fehérbe öltözött hajadoncsoport: tolmácsuk a vidék legszebb virága, Viola. Egyetlen leánya az evangélikus papnak. Nagy kék szemei is a nevét viselik. Arca, ajka inkább a rózsára vallanak. Termete liliomszál.

Ékes ritmust szavalt el szép csengő hangon, az ünnepelt nagy hazafi üdvözlésére, s pompás virágkoszorút nyújtott át neki.

A vers szép volt. (Bizonyosan Amadé költeménye volt.) Az előadás megható. Az érzékeny szívűek szemeiket törülgették.

Maga a kormánybiztos is el volt ragadtatva, nem tagadhatta meg magától, hogy a szép szónoknőt át ne ölelje és meg ne csókolja. Szokás ez a magyaroknál.

S a szép leány önkényt nyújtá rózsabimbó-ajkát a nagy férfiúnak, s nemcsak elfogadta, de vissza is adta a csókot.

Markóczy Dezső valami édes lázt érzett végigfutni idegein.

Milyen édes volt ez az egy csók!

A körülállók éljent kiáltottak rá.

Erre a költemény szerzője is követni készült a dicsőséges példát, s ő is átkarolta a szép tolmács karcsú derekát, s meg akarta annak az arcát csókolni; de a szép leány teljes erejével eltávolította őt magától, s elutasította a neki szánt csókot. Amaz szabad volt: tisztesség, emez már tiltva van. A leány tud különbséget tenni a nagy hazafi csókja, s a nyalka hadnagy csókja között.

Ezzel egészen megvette Markóczy Dezső szívét.

Az installációs ünnepély folytatódott a templomban istenitisztelettel, majd künn az urasági parkban népmulatsággal, ökörsütéssel. Befejezte az esteli táncvigalom az urasági kastélyban, amelynél a messze földről összegyűlt úri vendégek és falusi előljárók bámulhatták az étteremben fölhalmozott ősi ezüstneműeket: híresek voltak azok országszerte. Az öreg Markóczy életében már nem kerültek közszemlére. A fia annál jobban kitett magáért: minden hölgyvendégnek ajándékba hagyta azt az ezüstpoharat, amelyből ivott. Így szokott tenni egy hajdani úr! A szép Violának pedig a mai dicső nap emlékére egy szép antik násfát ajándékozott, melyet keleti gyöngyök ékesítettek. Ezt is helyeselték, még akik irigyelték is.

Afölött is sok suttogás támadt, hogy az ünnepelt nagy férfiú a lassú magyart Violával lejtette el.

Az ünnepély után azt súgta Flórián Amadénak:

- Te öcsém, ha valami nagy szolgálatot akarsz tenni ennek a háznak, csábítsd el a pap leányát, azt a Violát.

- Az nekem nem szokásom - mondta Amadé, s hátat fordított neki.

- No no! Az ördög nem alszik.

- De hátha az angyal sem alszik?

Egy napon, mikor a hivatalos teendőktől szabadulhatott Markóczy Dezső, magához hívatá Flóriánt.

- Kedves atyámfia, én most terád nagy dolgot akarok bízni. Engem százfelé szólít a kormánybiztosi hivatalom, minden teher a vállamra szakad: nem nézhetek a gazdaságom után. S az új világrend új gazdálkodási rendszert diktál elénk. Én tégedet nevezlek ki jószágigazgatómmá, aki az új dolgokat is rendbe tudod hozni, miként az elmúltakat. Vicipáni fizetést szabok a számodra és az uradalom jövedelméből percentuációt. Elfogadod-e?

- Én elfogadom. Csak aztán te is elfogadd.

- Carta biancát adok a kezébe.

- És mellém adod uradalmi fiskálisnak az Amadé öcsénket?

- Ha ő beleegyezik.

Néhány nap múlva, hogy Dezső hivatalos körútjából a kastélyába visszatért, Flórián sietett őt fölkeresni.

- Minden rendben van. Volt jobbágyok kötélnek álltak, jó haszon fejében. Idén csak aratási munka van hátra, azt vállalják tizedében. Most mi fizetünk nekik dézsmát.

- Tudom én azt. Jó a mi népünk.

- De egyet nem tudsz, amit most mondok. Én házasodom.

- Azt jól teszed. Egy jó gazdasszony sokat lendít a háznál.

- Valakinek fel kell áldozni magát. Inkább én, mint te.

- S szabad megtudnom, ki az a szerencsés, kivel sorsodat összekötni készülsz?

- Derék perszóna: az evangélikus pap leánya, a szép Viola.

- Bolond vagy!

Markóczy Dezső hátbavágta Flóriánt, s nagyot nevetett:

- Azt te nem veheted el, Flóris: mert annak már van vőlegénye.

- Ki lehet az, ha szabad megtudnom?

- Magam, akit előtted látsz.

- Most már én mondom neked vissza, hogy „bolond vagy”! Hát nem elég neked az apai példa? Nem kiált rád eléggé hangosan az az üres ráma, apád képe mellett? Hozasd vissza hát a kacattárból, az ócska limlomok közül azt a számkivetett képet, illeszd a helyére, s aztán majd eredj le az ősi kriptába, nyittasd fel az apád koporsóját, s látni fogod, hogy a halott megfordult a koporsójában.

- Hiszen nem követem az apám példáját: nem választok hitvestársat az előkelő nemzetségek-ből, világ leányát; hanem egy erkölcstiszta szűzet, aki férjéhez hűséges marad.

- Papok meséje az az egész asszonyhűség. A diák közmondás elsorolja minden nemzet asszonyára, kit mivel lehet szerelem bűnébe ejteni, a magyar asszonyoknak legolcsóbb árát szabja, azoknál elég az „occasio bona” (jó alkalom).

- De van egy német közmondás is, mely az asszonyi hűségről azt mondja, hogy az *jól őrzött vár és jól táplált helyőrség*.

Flórián nagyot kacagott e szóra.

- No, a te váradnak majd lesz helyőrsége. Most már biztos vagyok felőle, hogy az Amadé öcséd itt marad uradalmi fiskálisnak.

Még ez sem ártott.

Markóczy Dezsőnek már zsebében volt a püspöki dispenzáció a háromszori templomi kihirdetés alól. Sietett a házasságát megkötni. A legszűkebb körre szorította a lakodalmi ünnepséget. Hisz menyasszonyának nem volt fényes családi összeköttetése.

Amadé volt a vőfély: az ő kezére támaszkodva járult a szemérmes ara az oltár elé. A felköszöntőt is ő mondta a lakománál az új asszonyra; versbe volt foglalva: nagy tetszést aratott vele. Viola egy csókkal jutalmazta meg a költőt. Már szabad volt a csók.

(- Itt a foglaló, dörmögé magában Flórián.)

Másnap reggel aztán, mikor Markóczy Dezső kijött a nászszobából s átment a kancelláriába, ott találta Amadét és Flóriánt.

Amadé kézzel szorítva üdvözölte a boldog férjet, aztán a maga dolgára tért át.

- Kedves bátyám. Én most búcsút veszek tőled. Engemet a hazám hív. A kormány önkénytes csapatokat toborz a lázadó rácok ellen, én beállok a sorba: nem faragom a tollat itthon, mikor pajtásaim a csatatéren vérzenek.

Csacsina Flóriánnak hosszúra nyúlt a képe.

Hát vannak becsületes emberek is a világon? Fiatalok, délcegek, kik a csókolódás helyett a fegyvercsattogást választják?

Markóczy Dezső megölelte az öccsét.

- Derék ember vagy. Helyeslem az elhatározásodat. Én, mint kormánybiztos, meg vagyok bízva egy önkénytes huszárcsapat szervezésével, a legénység együtt van már, a lovak is felszerszámozva. Én tégedet e csapathoz kinevezlek hadnagynak: felszerelésed az én gondom. Válaszd ki fegyvertáramból a legjobb kardomat magadnak. Eredj isten áldásával, s térj vissza diadallal.

Amadé úgy távozott el nagybátyja házából, hogy annak nejétől egy kézzel szorítással sem vett búcsút.

Markóczy Dezső boldogságát egy árnyék sem homályosította el.

Övé volt az a gyémántszív a maga egész tisztaságában. S ő azt meg tudta érdemelni. Ő is egész szívet hozott szerető házastársához. Idilli élet napfénye aranyozta be boldog tanyájukat. Pedig odakünn borult volt az ég, s a távol láthatár felől villámlott, dörgött. Nem égi vihar volt az, hanem ágyúdörgés.

Nem hallik az a csóktól.

ÖTÖDIK FEJEZET CSODATEVŐ NAPOK

Merész gondolat volna egy asszonytagadót egy véletlennel egyszerre szerelmes trubadúrrá átalakítani, ha maga a történelmi korszak nem segítene azt, mint valót igazolni.

A márciusi napok új világot teremtettek. S ez a tüneményes világ tovább fejlődött: önmagát teremtve.

A szív uralkodott a politikán, s a politika a szíveken.

Általános ölelkezés volt. A birtokos osztály, a nemesség keblére ölelte a parasztot. Amit a század meg nem adott, meghozta egy nap: úr és pór egy nemzetté olvadt.

A rangkülönbség megszűnt. A tiszteletes leányából lehetett előkelő asszony. Lelki nemességet kívántak tőle, nem ősi címet.

Az apái várában duzzogó nemes úr kiszállott fészkéből, s felajánlotta testét, lelkét, vagyonát az új hazának.

S nyomban egy új ölelkezés következett: a nemzetek testvéresülése. Ott lehetett őket látni és hallani: Budapest nagy terein. Szeretet hozta őket ide. S nemcsak lelkes szavakat hoztak magukkal, de fegyvert a kezükben. Bécs, Tirol, Lengyelhon küldé légióit Magyarországra. Leghívebb fegyvertársa a magyar szabadságnak Bécs aulája, polgársága volt. Soha a magyart úgy nem szerette senki, mint Bécs. Mesemondás! De igaz.

Még jön több is.

Az egész földrész föl volt hevülve a szabadság szerelmétől: ez megszülte a gyűlöletet. Alattomos kezek meggyújtották a testvérharc fáklyáit. A lázadás kitört a magyar állam egysége ellen. A hon vezéreinek nemzeti haderőt kellett teremteni. Vezérszónokuk az országgyűlésen kétszázezer honvédújoncot kért a törvényhozóktól. És az akkori ellenzék vezére e szónoklat után felállt a helyéről, s csak egy szót mondott: „Megadjuk”. S az összes ellenzék felkiáltott egyhangúlag: „Megadjuk”! S lett igazi forró ölelkezés ellenzék és kormánypárt között: a hadsereg dolga egy nap alatt elintéztetett.

Mese ez is! Poétázás! Utópia!

De a honvédseregnek pénzre is van szüksége. Adót még nem fizet senki. A magyar kormány pénzjegyeket kénytelen kibocsátani. Azoknak pedig ércalapot kell teremteni. Honnan vegyék? Ekkor összehordták az egész országból az ezüstneműiket, arany ékszereiket, férfiak ezüstgombjaikat, mentekőtöket, asszonyok kőönttyűiket, fülönfüggőiket, a főurak családi kincseiket; ez a drágaság mind az olvasztóba ment, s egy álomidő alatt készen állt a védelmi harcra szükséges ércalap vert aranyban, ezüstben.

Markóczy Dezső is átadta a magyar kincstárnak összes ősi régi ezüstneműit, s azokat megtette Viola a maga drágagyöngyös násfájával, amit férjétől kapott jegyajándéku.

Hát ilyen volt a szerelem - egyszer nagyon régen.

Lélekfordító idők jártak.

A nemesség nem lett eltörülve, hanem ahány százezer ember eddig bírta címerénél fogva, annyi millió közt lett szétosztva, törvénné emelve. Az ifjúból férfi lett, s a hajlott korú férfiból ifjú. Mind találkoztak a harc mezején. A vérkeresztség egy közös vallást teremtett: a honszerelmet.

A kolostorok, a papnöveldek kiürültek, az aszkétai életnek szánt ifjak fegyvert fogtak s egyesültek a diáktársakkal, kik minden iskolából, pályájukat félbeszakítva a nemzeti hadsereg élére álltak. Mérnök, ügyvéd, színész, orvos, kereskedő mind sietett a nemzeti zászlók alá. Nem gondoltak a maguk jövődjére, csak a hazáéra. A költő tűzlelkét sugallta beléjük: egyik kezében lant, másikban kard. S a nők hímzették a zászlóikat. Ez volt a szerelem!

A magyar sorkatonaság és huszárság az ország határán kívül volt elhelyezve. A szabadság hívó szava túlhangzott a hegyeken, s amint azt megértették, a nagy diszciplinához szoktatott kemény vitézek felkerekedtek, utat törtek maguknak száz viszontagság között a hazába: védelmére kelni a mindenfelől megtámadott nemzetnek. Itthon kedveseikre találtak. Az volt az ölekezés, az volt a szerelem!

A szabadság harci dalai, miket a táborban énekeltek a huszárok, honvédek, mind szerelmet, ölekezést dicsőítenek meg. „Ég a kunyhó, ropog a nád, szorítsd hozzád azt a barnát.”

Még a rablókat is megszállta a nemesítő szellem.

Az Alföld a zsványromantika termő talaja volt. A futóbetyár volt a népdalok hőse. A honfellekesedés azokat is magával ragadta. Egy csapatba verődtek: felajánlották fegyveres szolgálatukat a hazának. A kormány amnesztiát adott nekik eddigi vétkeikért. S azután leküldé őket a lázadók ellen harcolni. A hajdani rablók vezére oda is magával vitte szerető kedvesét: a „Selyem ángyót”, akiről a népajk legendákat dalol.

Ilyen tavasz volt az, mely a nőgyűlölő Markóczy szívét virágzásra kényszeríté. Egy nap megteremté, s az a nap örökre feledhetlen maradt.

A magyar forradalom ideje meghazudtolja a lélektan rendét, a szokást, a szabályokat: az a lehetetlenséget teszi valóvá, a csodákat igaz történetté: a mesebeli királyfiak lesznek benne élő alakokká.

HATODIK FEJEZET

A NŐ, AKI AZ URÁNAK FELESÉGE

A nagy testvéresülési mámor után következett a gyűlölet ádáz harca.

A nemzetnek hadsereget kellett teremteni. Fegyvert fogó tömeg volt elég: százával nőttek ki a földből a honvéd zászlóaljok. S a magyar legény, ha lovat és kardot kap, egyszerre kész huszár. Hanem vezénylő tiszt volt kevés. Az emberölés munkája nagy tudomány.

Az olyan embert, aki abban járatos volt, nagyon megbecsülték.

Markóczy Dezső évtizedig szolgált a rendes hadseregnél. Századosi ranggal lépett ki ezredéből. A magyar kormány a képviselőtestületből s a főrendekből nevezett ki őrnagyokat az önkényes nemzetőri zászlóaljakhoz. Markóczy Dezső képviselő is volt és kormánybiztos: még a kerületében alakult önkényes zászlóaljnak az őrnagyi tisztjét is magára kellett vállalnia.

(„Megint egy új lépcső az akasztófához!” dörögte Flórián.)

A felföldön is megindult a gyűlölet mozgalma. Bujtogatók lázadó csoportokat toboroztak a közös haza ellen.

A magyar kormány Markóczyt küldte ki a zendülés elnyomására, mint kormánybiztos és nemzetőri őrnagyot. Egy egész embert kívántak benne találni, s ő kettőt állított elő.

Violája is vele ment. Tudott segíteni.

Harcolni nem való az asszony; de a harcolókat felbuzdítani.

Markóczy Dezsőre nehéz feladat várt széles hatáskörében. A szabadságot védelmezni a szabadság ellen.

Amaz egy istennő, akit oltárra emelünk, emez egy hetéra, akit kiutasítunk.

A szabadság istennője által az alkotmány sáncaiba bevezetett nép, a szolgálat alól felmentett jobbgyság boldog volt és háládatos, fiai tódultak a honvédzászlók alá. A telkes és negyed-rész-telkes gazdák (most már maguk urai) sereglettek a választási urnákhoz, először érvényesíteni szavazatukat a volt nemességgel egy táborban. De hátra volt a semmivel sem bírók serege s az megszámlálhatatlan.

Egy nagy jelszó hangzott: „Éljen Magyarország!” ennek visszhangja kelt (oda alatt): „Vesszen Magyarország!” Itt az idő megtörni a magyar nemzet uralmát! Követője volt a jelszónak elég. A magyar felföld is adott harcosokat e hazaromboló zendüléshez. S egy csapat már elindult, fegyverrel, fáklyával az öldöklés, gyújtogatás munkáját megkezdeni azon derék, becsületes tót lakosság között, mely századokon át leghívebb fegyvertársa volt a magyarnak, melynek fiaiból alakult zászlóaljak ott harcoltak a magyar Alföldön a betörő lázadók ellen, s mindvégig megmaradtak a szabadság védelmezőinek. Ezt a veszedelmes lázadást kellett támadásában elfojtani.

Sikerült. Markóczy Dezsőnek nagy része volt benne.

A lázadók támadásának egyenes célja Markóczy mezővárosának megrohanása volt. Ez szolgált volna alapul haditerüknél. Az a hosszú völgy volt a kulcsa a felvidéknek. S annak a lakossága fajrokon volt. Az volt a kérdés, hogy hívek maradnak-e hazához, alkotmányhoz, vagy elcsábíthatók a pánszláv izgatók által?

Ifjaik nemzetőrséggé voltak alakítva, jó fegyverekkel ellátva. Jó fegyver alatt értjük azt a múlt századbeli mangalétát, mely már egy lépést haladt a kovás puskák természetstóriáján túl; de még nem ért el a kapszli rendszeréig. Úgy hitták őket, hogy *czünderes* puskák. Az a czünder alakjára nézve hasonlított a spanyol légyhez. A serpenyőbe öntött lőpor fölé szorították, s a sárkánnyal elcsattantották. Azonban Budáról, ahonnan a puskákat küldték a nemzetőröknek, elmulasztották a hozzá való czündereket is útnak indítani az intéző hatalmasságok. Meglehet, hogy maguknak sem volt: vagy azt tartották, hogy jó a puska gyutacs nélkül is a markóczi nemzetőröknek.

Most aztán, hogy a tapló a körmükre égett a kormánybiztosoknak, azért nem dobták a puskát a kukoricába, hanem elővették a patikáriusokat; azok értenek a kémiához: csináltattak velük papírosból gyutacsokat. Ilyen papírczünderes puskákkal állta ki az első tűzkeresztséget a magyar hadsereg.

Markóczy Dezső az ellenség közeledtére összedoboltatá önkéntes nemzetőri csapatjait, s fölállítá a piac közepén. S tartott nekik egy lelkesítő beszédet - tótul.

Természetesen a takarodó verse is tótul volt: „Trumtti, trumtti tári, velke puski, patrontári”.

Hangzott akkor a magyar szabadságharc hadseregében mindenféle vezényszó, szolgálati nyelv. A bunyevácok rendező szava volt: „Vetre dáj! Digni puska!” A bihari hűséges románok indulója volt: „Szetreászke, szetreászke, Cinye vre sze katonánke, Dentra csára unguruszke”. A német legionáriusok harsogtatták: „Was kommt dort von der Höh? S a lengyel segédcsapatok riadója: „Venger, polyák dva bratanki: Jak do szablyi, jak do szlanki”.

Ahány, annyiféle nyelven szólott, de a kardja, meg a szuronya, az magyarul beszélt.

...Mesemondás! Mesemondás!

Apró puskaropogás jelentette, hogy az ellenséges hadcsapat közelít. A völgy mentén felállított előőrsök sietve vonultak vissza.

Markóczy Dezső kipróbált paripáján vágatott csapatja élére. A pap megáldotta az újonchadat, s Viola koszorút kötött a zászlójára.

És azután a hajdani leánybarátnéival bort, pálinkát osztogatott a vitézeknek, ami a második áldás, s ott maradt még akkor is, amikor a nemzetőrök előcsapatja megkezdte a puskázást a falu alatt a közeledő ellenséggel. A pánszláv csapatnak congreve löppentyűtelepe is volt, melyből sístergő sárkánykígyókat eregetett a helységbe. A nemzetőrség őrnagyának vezetése alatt dobpergéssel vonult ki rohamlépésben a helységből.

Az őrnagy maga volt a kormánybiztos.

Régi kapitányi egyenruhájára csak a *pléhgallért* kellett fölvarrni Violának, s kész volt a törzstiszt.

Markóczy Dezső a felesége szeme előtt indult a harcba.

Minő varázst gyakorol a szerető szívre az ilyen alak!

Lóháton, kivont kard a kézben! Vezénylő szava érc!

Meg kell azt szeretni a nőnek.

Hát még ha visszatér!

De vajon visszatér-e?

Olcsó a halál a csatatéren.

Asszonyok, öregek, gyermekek a templomba sereglenek, imájokkal ostromolni az eget.

A kántor rázendíti a zsoltárt: „Te paizsodat ragadd elő. Dárdádat nyújtsd ki kezeddel. Ellenségit kergetsz el.”

Violának nem volt nyugta. Felsietett a templom tornyába: annak az ablakából távcsővel be lehetett látni az egész csatateret. A nemzetőrök vitézül tartották magukat. Folyt a sűrű puskázás innen is, túlra is. Itt-amott szuronyrohamra is került a sor. Látta a csapat előtt vezényelni a férjét a löporfűst között.

A pánszláv csapat túlnyomó erőben volt.

Egyszer aztán a sűrű erdő felől trombitarecszés hangzott, s a hegyi mély útból előrohant egy huszárcsapat, oldalt fogva a lázadók tömegét. Ez a lovasroham eldöntötte a csata sorsát. A megzavarodott pánszláv sereg futott az erdőnek, elhajigálva fegyverét, a zöme vissza a hegyi úton, otthagya zászlaját, röppentyűtelepét, a huszárság üldözte tovább, míg szét nem verte egészen.

Viola tapsolt örömeiben. A huszárság vezénylő tisztjében Amadét vélte fölismerni. Ilyenkor félisten a férfi!

Délig be volt végezve az ütközet. A nemzetőr-zászlóalj visszatért nagy *éljenzéssel* (ennyit tudtak magyarul), s hozta az elfoglalt diadaljeleket.

Viola sietett a férje elé.

Megdöbbenve vette észre, hogy annak az arca halavány, s amikor leszáll a lováról, a felesége karjára támaszkodik, úgy bandukol föl a lépcsőn.

- Te meg vagy sebesülve?

- Úgy hiszem, hogy igen. Nem lesz nagy baj...

Csak egy kicsiny lyuk volt látható a kabáton.

Amint a kabátot lehúzták róla, akkor látták rémulve, hogy mellénye csupa vér. Golyó találta. A harc hevében nem törődött vele. Le kellett fektetni a sebével. A felcser megnyugtatta: nem mély a seb, összevarrta, beflastromozta, jéges borítékot rendelt rá és ágybanmaradást.

Viola mindenkit kiutasított férje szobájából, maga maradt ott ápolónak.

Különösen távol tartotta tőle Flóriánt. Az még bosszantotta a sebesültet a gúnyolódó zsémbelésével.

- Ki hallotta azt? Kommandánsnak nem kell hübelebalázni előre nyargalni, ahun emberben vagy lóban kár esik. Végezze adjutáns. Most már itt van. Megkapta, amit keresett.

Viola sohasem tanulta a sebesültápolást, mégis értett hozzá. Feleség volt. Ott töltötte a sebláz éjszakáját ébren a férje mellett. Annak nyugtalan álma volt, össze-vissza beszélt, vezényelt. Szitkozódott, minduntalan ki akart ugorni az ágyából, a lovát követelte. Nem ismerte a feleségére, azt hitte, hogy az a halál angyala, erőszakkal kellett neki a lázcsillapító orvosságot beadni kanállal. Amikor végre elnyomta az álom, olyan mélyen elaludt, hogy nem lehetett észrevenni a lélegzését. Viola aggódva tette a fülét a beteg mellére, hogy a szívveréséről megtudja, él-e még? A jégesborítékot folyton megújítja a seb fölött.

A virradó reggel új izgalmakat hozott.

A sebesült férj magához tért, láza elmúlt, a felcser feljött, megvizsgálta, nyugtató diagnózist adott, de határozott nyugalmat rendelt, semmi izgató munkával nem szabad foglalkoznia.

Pedig egész halmaza várt rá a feladatoknak.

Ő volt a kormánybiztos, akinek egy egész vidék megoltalmazását bízta az eszére. Minden oldalról jöttek a futárok sürgönyökkel.

Itt lett volna Csacsina Flórián; az arravaló volt; de az egész cinikus nyíltsággal kimondá: „Én nem avatok bele magamat, semmi közöm egész rebellióhoz”.

Neki rebellió volt a nemzet önvédelmi harca.

Senkije sem volt Violának, akitől tanácsot kérjen. A maga eszétől kért. Ő bontotta fel a beérkező tudósításokat, s értesítette a férjét azoknak a tartalmáról. Mindannyira rögtön válaszolni kellett. Hát azt ki tegye meg? A sebesültnak nem szabad tollat fogni a kezébe. Itt van a feleség! Ő lesz az íródeák, a titkár. Az ágyban fekvő férj diktálta a parancsait, a feleség papírra firkantja: még a névalírást is tudja utánózni. Nem sejti, hogy ez tilalmas.

Több helyről pénzt sürgetnek. A kormánybiztosnak elég áll rendelkezésére: százezerek frissen nyomott magyar bankjegyekből. Itt áll a vasládában. Azt is a feleségnek kell őrizni. Hisz az ország pénze a férj becsülete. Neki kell az összegeket nyugtatványoztatni és számadásba feljegyezni.

Egy követelést azonban nem lehetett az állami vasládából fedezni. A patikáriusnak kellett az új gyutacsok számára durranóezüst, amit Bécsből kell hozatni, de ott csak az osztrák bankót fogadják el fizetésül: itt pedig csupa magyar bankó van.

Hívatják a jószágigazgatót.

- Van-e pénz osztrák bankjegyekben az uradalmi pénztárban? - kérdi tőle Markóczy Dezső.

- Honnan volna? Árpát megvette Sámsi: magyar bankóval fizetett.

- No hát eredj oda a bérlőhöz, s add el neki a búzát, meg a rozsot lábán, osztrák bankjegyekért.

- Csókolom kezedet, tudom, mit fog rá mondani.

Nemsokára visszatért Flórián a válasszal a bérlőtől (talán ott sem volt nála):

- Köszönteti méltóságos urat a szadduceus: szívesen anticipál búzára, rozsra, amennyi tetszik, angyalos bankóban, mihelyt le lesz aratva, kicsépelve gabona. Én pedig nem arathatok, nem csépelelhetek, mert minden munkásomat elvittétek nemzetőrnek puskázni: nem maradt itthon, csak egy sántalábú.

Ez megint igaz volt.

Most egyszerre trombitaharsogás hangzott a kastély előtti téren. A huszárok érkeztek meg. Vezetőjük, a kapitány sietve jött fel a kormánybiztoshoz. Már tudta, hogy az meg van sebesülve - de nem életveszélyesen.

Viola eléje sietett.

Amadét meglátva, kezét nyújtotta neki.

- Isten hozta. Nincs nagy baja az uramnak.

- Az is el fog múlni a jó hírre, amit hozok.

- Akkor jöjjön be hozzá.

S bevezette a férjéhez.

Amadé arca egészen napbarnított volt s a portól, löporfüsttől még szutykosabb, - de ilyenkor legszebb a férfiarc.

Markóczy nem állhatta meg, hogy az orvosi tilalom ellenére fel ne üljön az ágyában.

- Mi hírt hozasz?

- Teljes diadalt. A lázadók szétfutottak a kolomposaik megadták magukat, huszat elhoztam közülök kezesül, azokat egyelőre becsukattam a magtárba.

Viola tapsolt örömeiben.

- Soha jobbkor! Ezt a húsz hanákot én rögtön felfogadom aratónak. Kaszát adok a kezükbe, levágatom velük a rozst. Ne félj, nem szöknék el a kezem alól: a gazdasszonyaim olyan sütést-főzést fognak az aratók számára elkövetni, hogy azok a paradicsomban fogják magukat érezni. Pálinka lesz elég.

Markóczy helyeselte Viola ötletét, s aszerint adott Flóriánnak utasítást.

- No, ez is csak asszonynak juthat eszébe - dörmögött a jószágigazgató. - Hadifoglyokkal arattatni le rozst!

Pedig a terv fényesen bevált. Aratás, cséplés folyt a maga rendén; a gazdasszonyok bebizonyították, hogy a gölödény külön pacifikátor, mint a golyóbis. Lehetett aztán már osztrák pénzt is kapni a kész garmadára, gabonát őröltetni a malmokban, kenyeret süttetni a katonáknak.

Ez is asszonymunka. Pedig ez az idege a hadviselésnek: az élelmezés. Hát erre is jó a feleség.

Következett még több asszonyi munka is.

Amadé csak arra várt, hogy a jószágigazgató eltávozzék a szobából, akkor elmondá, hogy miért sietett a kastélyba oly gyorsan. Sürgönyt kapott a hadügyminisztertől, de nem tudja megérteni, mert titkos jegyekkel van írva. Utasítatik, hogy közölje a kormánybiztossal, annál van a siffrek kulcsa.

Ámde mikor ezt a titkos írás kulcsát kezébe adta a hadügyminiszter a kormánybiztosnak, azt kötötte a szívére: ezt pedig senkinek ki ne add a kezedből, még a saját bal kezednek sem.

Markóczy illesztgette, próbálgatta kitalálni, hogyan jár ennek a nyitja. Nem jutott sikerre. Nem értette a bonyolult furfangot.

De hátba a bal kezébe nem szabad adni a siffrekulcsot: a jobb kezébe szabad. S a férjnek jobb keze a feleség. Ez már bizonyos.

Odahúzta magához a feleségét, s annak adta át a sürgönyt, az íráskulccsal együtt.

S az asszony egyszerre fölfogta a fortélyt, s lebetűzte a sürgönyt, aztán átadta a férjének.

Annak a tartalma bizonyára teljesen igazolta az aggodalmas titkolózást.

A kormány részéről azzal bízott meg a kormánybiztos, hogy az átveendő proklamációkat csempésztesse át Galíciába, Morvába, az ott elhelyezett huszárezredekhez. Azok a felhívások a haza veszedelméről értesítik a rendes hadseregben szolgáló magyar hadfiakat, s felszólítják őket, hogy csapatostul kerekedjenek fel, s törjék keresztül magukat Magyarországra a nemzeti hadsereg erősítésére.

Nevezetes mozzanat volt a szabadságharcban: de nehéz a végrehajtása.

Milyen úton-módon lehet e veszedelmes proklamációkat az idegen országban nagy fegyelem és ellenőrzés alatt álló magyar katonaság kezébe juttatni? Két élete legyen annak, aki erre vállalkozik: esze és szíve is hozzá.

Viola ennek is kitalálta a módját: ismerős volt a maga népével. Ki tudta szemelni közüle, hogy kire lehet ilyen halálos küldetést rábízni.

És annak a nevét nem volt szabad a jegyzőkönyvébe felírni.

Ami pénzt arra rábízott, arról nem volt szabad tudni másnak, csak neki magának: csupán a cím lett feljegyezve: „proklamációk”.

Tudta jól, hogy mi forog a kockán! A férjének a feje és a vagyona. Markóczynak mostan százezrek vannak bízva a kezére: majdan milliók.

Háborús világban a pénz csak úgy olvad. Mindenki pénzt követel, számot adni senki sem szeret; a kormánybiztost terheli minden felelősség. S annak minden mentsége, védelme ott van a felesége kötényében.

Biztos helyen van.

Hát ilyen volt az asszony, aki a férjének felesége, azokban a villámfényes időkben.

Viola gyolcsos-tóttjai híven megfeleltek a küldetésüknek. A történelem följegyezte a huszárezredek csodával határos hazajöttét. Akiknek részük volt benne, hallgattak.

Még gyógyuló rováson volt Markóczy Dezső, amikor egy késő estén ismét gyorsfutár érkezik a kastélyába, és sürgönyt ad át a szolgálattevő tiszt kezébe.

Az alhadnagy, látva, hogy a sürgöny siffrekkel van írva, tudja a regulát, átadja azt az asszonyságnak: kifejtés végett.

Viola éppen akkor végezte a sebkötőlék megújítását, betakargatta a férjét: nem kellett már fölötte virrasztania, maga is pihenni vonult a saját szobájába.

A távolban a takarodó végső trombitaszava hangzott. Ember és paripa nyugalomra megy már.

A kitalált sürgöny tartalma nagyon rövid volt:

„Rögtön induljon ön valamennyi rendelkezésére álló hadcsapattal a bányavárosok felé; szállja meg őket, foglalja le az ott levő arany- és ezüstkészletet, s hozza el magával, nehogy az ellenség kezére jusson. Fölhatalmaztatik rá az összes minisztérium által. Átadási parancs egyidejűleg megküldetett bányaigazgatóságnak.

Hát ha egy mai világbeli feleség találhatta volna ki ezt a sürgönyt, mit tett volna Viola helyében?

Bizonyosan azt, hogy a vánkosa alá dugta volna a kormány izenetét. Éjjel van, a sebesült férjnek nyugalomra van szüksége: hadd pihenje ki magát. Nem messze a reggel. Akkor is elég idő lesz a sürgöny átadására. Nem futnak el azok a bányavárosok addig a helyükből.

Ámde Viola nem az a feleség volt. Neki nemcsak az urának az édes álma fölött kellett örködni; de a még edesebb becsülete fölött.

Átértette a kormány rendeletéből, hogy veszély jár a késedelemmel: gyors cselekvés biztosítja a sikert.

Arra pedig éppen nem gondolt, hogy ha a nemzeti ügy el talál bukni, ezt a merész kézcsapást a győztes hatalom az intéző főnek soha meg nem fogja bocsátani.

Rögtön hívatta a hajdúját, s meghagyta neki, hogy készítse oda a férje ágyához annak a katonai öltözetét, köpönyegestül, kardostul: lovászt, kocsist támasszon föl, hagyja meg nekik, hogy az úr paripáját nyergeljék fel, a tábori hintó elé fogják be a lovakat.

Mikor a hajdú mindezt elvégezve visszatért, akkor ment át férje szobájába a feleség. Felköltötte az álmából. Átadta neki a sürgönyt.

Amint azt elolvasta Markóczy, felugrott az ágyából. Nem volt már sebesült, nem volt lábadozó. A szolgálattevő tiszt nevét kiáltotta. Az ott várt az ajtóban.

- Veressen ön rögtön alarmot! Fúvasson riadót! Egy óra alatt indulásra készen álljon minden ember!

Azután a nejéhez fordult.

- Adasd ide öltönyömet, kardomat! Nyergeltesd fel a paripámat.

- Már készen minden. Lovad felnyergelve.

S azzal segített neki felöltözni.

Markóczy megcsókolta az asszony homlokát, s csendesen dörmögé:

- Abból tudom, mennyire szeretsz, hogy ezt a sürgönyt még most éjjel kezembe adtad.

- Jobban féltem a becsületedet, mint amennyire szeretlek.

(Ez az igazi feleség!)

Egy óra múlva készen állt a csapat, s dobszó, trombitaszó nélkül indult az útnak, sötét éjjel, mint egy kísértet-tábor: senki sem tudta, hová mennek, a vezéren kívül.

Viola követte a férjét a könnyű tábori hintón, magával vitte a pénzt és számadást rejtő úti-táskát, amit soha el nem hagyott.

HETEDIK FEJEZET MIÉRT SÍR EGY ASSZONY?

Reggelre megérkezett Markóczy Dezső csapatja Körmöc város alá.

Ez az a város, amely aranyra, ezüstre van építve; Magyarországnak igazi kincse. Ami magyar arany-ezüst forog a világban, az mind innen került elő, vagy itt veretett ki pénzzé. Magyarországon csak *körmöci* név alatt ismerték az aranyat.

Magyarország legrégebbi városa, regényes külsejű: belvárosát erős bástyafal veszi körül, benne a tornyos kapukkal megerősített vár, ódon templomok a téren; utcáit Mária királynő házai ékesítik.

Markóczy csapatja dobszó, trombitaszó nélkül érkezett meg a város alá.

Előreküldte a hadsegédét azzal az üzenettel, hogy a város kapuit nyissák fel a magyar kormány parancsára.

Nem volt szükség fegyver használatára: a kapu tárva-nyitva volt. De mégis szükség volt a hadcsapat megjelenésére, hogy a „vis major” meg legyen állapítva.

Az előljáróság küldöttséggel fogadta a hadcsapatot, s rövid üdvözlés után gondoskodott az elszállásolásáról.

Még meg sem érkeztek a város elé, szembejött rájuk a kormány hivatalos futárja. Értesíté a kormánybiztost a helyzetről. A futárnak nem volt tudomása a zárt sürgöny tartalmáról. Csak annyit tudott mondani, hogy amikor azt elolvasta a bányaigazgató, egészen elsápadt, az írás remegett a kezében. A futárnak azt monda, hogy jól van, majd a vett parancs szerint fog intézkedni.

Este volt az idő, mikor a futár megérkezett. Hogy reggelig mi történt, azt nem tudja: csak most hallotta a hajdúktól, hogy a bányaigazgató hajnal előtt elutazott sürgős inspekcióra, minden aktákat, könyveket átvitetett a pénzverő vezetőjéhez, valami Gallia nevű úrhoz: az fogja a további intézkedéseket megtenni.

Markóczy ismerte ezt a Gallia urat, személyes jó barátja volt.

A pénzverő a legnevezetesebb épülete Körmöc városnak.

Gallia úr ott várta a kormánybiztost háza verandáján, a feleségével együtt. Gallia úr harmincötéves férfi volt, határozottan keleties típusú arccal: a neje karcsú, gyermeteg alak, az arca olyan, mint egy babáé. Állhatatosan a férje karjába kapaszkodott, s figyelt annak minden ki-mondott szavára, s közben csaknem megfeledkezett a háziasszonyi tisztéről, hogy az érkezett vendégeket szívesen üdvözlje. Észrevette ezt a férje, s valamit súgott a fülébe, mire az asszony hirtelen elvált a férje karjától, s odafutott Viola elé, ki kezében tartotta azt a bizonyos útításkát. Megölelte, összecsókolta a nővendégét, amit az is viszonz.

- Én Emília vagyok.

- Én pedig Viola.

- Tegezzük egymást.

- Édesem.

S kész volt a barátság.

Emília könnyíteni akart Violán, el akarta venni a kezéből az útításkát.

- Ezt nem adom ki a kezemből. A férjem számadásai és a rábízott összegek vannak benne.

- Nagyon szereted te a férjedet? - suttogá Emília, s e szónál könnycsepp jelent meg azokban a babaszemekben, amit nem bírt eltitkolni.

Az urak bevonultak az ügyvezetési szobákba. Emília magával vitte új barátnéját a saját lakosztályába.

Az urakra nagy munka várt: megtekinteni az egész ércolvasztó, pénzverő intézetet, s aztán ezt a soknemű kincskészletet számon venni, a könyvekkel összehasonlítani. Jó, ha estig elkészülnek vele.

Amennyi pénzt ki lehet veretni pár nap alatt, azzal el kell készülni.

S a hajdani pénzverő gép nehéz kezelésű volt.

Bele volt falazva az épületbe, hozzárófolva a gerendákhoz. Erős vaskoloncok között forgott egy roppant csavar, annak az alsó lapján volt a verendő pénz felső mintája, az alsó az acélvályúban. Egy mesterséges rúgó taszította e két minta gödrébe a kivágott gömbölyű ércet, s ugyanaz lökte ki onnan a már pénzzé kivet ércdarabot.

A karvastagságú acélcsavar felyül egy vasrúddal volt összekötve, amelynek mind a két végét egy-egy mázsás golyó terhelé.

E vasgolyók előtt állt két izmos legény, akik teljes erejükkel megtaszíták a nehéz súlyt, s akkor félreugrottak előle. Mert a meglódult csavar, amint a pénzt a mintába lesújtotta, a kapott ellenruganyosság hatásánál fogva sebesen visszafordult, s az élő embernek el kellett lesni, hogy mikor állapotodik meg újabb lódításra. Jaj volt annak a vigyázatlannak, aki a visszatérő golyónak hamarabb útjába áll, mint az megállapodik. Annak egy ütése halál.

Amint Emília szobájába érve le segíté vetni Violának az úti köpenykéjét, hirtelen a nyakába borult, s elkezdett keservesen zokogni.

Viola azt hitte eleinte, hogy az gyermeki gyöngeség: gyermekek szokták az örömeiket azzal kifejezni, hogy annak az arcát, akit megszerettek, telesírják.

A szobalyány bejött a reggelivel, s ez félbeszakította a kedélykitörést; cseléd előtt nem szokás sírni. Utasítá, hogy vigye az urak után a kávé.

De amint vége volt az ízletes reggelinek, melynél Emília kifogyhatatlan volt a kínálkozásban: ismét megeredtek a könnyei.

Viola bámulva kérdezé tőle: - Miért sírsz, édesem?

- S te azt nem tudod? - Emília nagyot bámult Violára, s aztán letörlé a könnyeit. - Óh be boldog vagy, hogy te azt nem tudod, miért sírok én? Mert ha tudnád, majd sírnál te jobban még, mint én.

Violának érthetetlen volt ez a talány.

- Te nagyon szereted a férjedet? - kérdé új barátnéjától.

- Imádom. Megérdemli. Csak nekem él, és a hivatalának. És most ennek vége lesz. Minden készletet elvisznek innen.

- Akkor bizonyosan a pénzverő gépeket is elviszik, s férjed velük fog menni.

- Az lehetetlen. A gépeket nem lehet helyükből kimozdítani, s férjem nem lehetne felelős ennyi kincsért.

- Hiszen majd visszahozzák mindezt ismét ide: most csak a kormány számára helyezik biztonságba.

Az asszonyka csak egyre sírt.

Ebédnél előkerültek az urak a kincstárból. Nagy munkát végeztek.

Minden ércdarabot külön fel kellett jegyezni a leltárba.

Jólesett nekik a mosakodás. Piszkosak voltak a sok ércfogdosástól. Az ezüst fekete.

Nem is értek rá a szép asszonyoknak udvarolni.

A munkát végző férfi goromba: kivált ha művelt ember.

Az asszonynak elég gondot ad a megszelídítése.

Világért nem szabad kérdezősködni, hogy mit végeztek? A férfi ilyenkor harap.

A művelt Gallia a gyöngéden közelítő feleségre azt ordítja:

- „Weib in Kuchel!” (Asszony a konyhába.)

Pedig hiszen éppen azt akarta kérdezni, hogy tállaltathat-e már?

Természetes.

Az ízletes ebéd aztán megint emberekké szelídíti a haragos vadakat.

Eleinte hízelegnek, azután áldomásoznak, a szép asszonyokat felköszöntik.

Utoljára elkövetkezik az az állomás, amelyen dalra gyűjtanak. Énekszó nélkül nincs magyar vendégség.

Egy elkezd, a többi folytatja.

Galliának igen szép, iskolázott baritonhangja volt; csupán operaáriákat énekelt. Belizárból eldalolta: „Reszkess, Bizáncium, Népeket írtó! Porba, romokba hah! Hulljon hazád! S a nemes hősnek minden könnycseppje vérfolyókkal legyen bosszúlva!”

Amadé ellenben népdalokat énekelt, aminőket most a honvédek danolnak a táborban cigányzene mellett: „Ég a kunyhó, ropog a nád, szorítsd hozzád azt a barnát.” Szerelmes nóta.

Ellenben a futár tudott annál hatalmasabbat harsogtatni: a magyar marseillaise-t. Csúnya egy fércelmény, nem méltó a felemlegetésre; de hát volt idő, amikor vitéz férfiak lelkesedtek rajta.

A futár kifogyhatatlan volt a csatateri anekdotákból, amikkel a hölgyeket mulattatni törekedett. Jellasics betörése utáni korszak volt. A lovagias bán futott Bécs felé. Egy egész táborát foglyul ejtő Görgey és Perczel. Diadalnapok voltak.

Egész Magyarországon mindenki azt hitte, hogy a horvát bán betörése csak egy elhibázott kaland, melyet maga a koronás király elítél, kárhoztat. A magyar katonák abban a hitben harcoltak, hogy a király parancsát teljesítik, s a horvát hadsereg megfutamításával be van fejezve a polgárháború.

Egész a Lajtaiig üldözték a bánt. Ott az osztrák határnál megálltak, s a politikusok tanakodtak rajta, hogy átlépje-e a Rubikont a magyar hadsereg.

Délután Selmezbányára utazott Markóczy, oda csak a huszárcsapatját vitte magával és a kormány futárját. Nejét és a nemzetőreit Körmezbányán hagyta pihenőre.

Gallia el volt foglalva az érckészlet elhelyezésével. Volt e célra készült bányász-szekér, csupa vasból. Ládákba csomagolva rakták egymásra a kincseket, amiknek értékét nem is lehetett felbecsülni. A ládák a kormánybiztos és a bányaigazgatóság pecsétjével lettek lezárva. Azután a kocsi vasajtaját bezárták, a keresztvasrudat eléje lakatolták, s minden zárát ólompecséttel biztosították.

Viola elnézte ezt a működést. Megértette, hogy ez igen komoly dolog.

Amikor a szobáikba visszatértek, Gallia szintén készülteket tett az utazásra. Ő is kíséri az átadott kincseket.

Viola azt kérdezte tőle, hogy nem lesz-e ennek valami következménye.

- Amit most cselekszünk, ha győzünk, hőstett, ha bukunk, gonosztett - felelé Gallia.

- De önnek bizonyára van e tekintetben védelme - mondá Viola, aki előtt kezdett már valami sejtelem derengeni.

- Énnekem van jó védelmem - mondá Gallia.

Sohasem fogja Viola elfelejteni azt a baljóslatú szemvillanást, ami a szót kísérte.

Gallia kedélyesen játszott a pisztolyaival, azt mondta, hogy kitűnő céllovók.

Estefelé Markóczy visszakerült Selmezbányáról, onnan is hozott el egy bányászati vaskocsit, amiben a nyers érckészlet volt elhelyezve.

Lovasfutárt küldött előre Csacsina Flóriánhoz azzal az utasítással, hogy a földszinti toronyszobát készíttesse el a lefoglalt érckészlet elhelyezésére. Annak vasajtaja és ablaktáblái vannak.

Érezte a nagy felelősség súlyát, mely egészen az ő vállaira nehezedik.

Egyszer-egyszer odalovagolt a felesége hintájához, s tanácsot tartott vele.

- Nekünk a kincsek őrzéséhez be kell rendelnünk egy csapat nemzetőrt a kastélyunkba.

- Gondoskodni fogok az elszállásolásukról és ételmezésükről.

- De tégedet zavarni fog a láрма, fegyverzörgés, az őrzérek felváltása.

- Vezér felesége vagyok, hozzá kell szoknom.

Csacsina Flórián ott állt a kastély bezárt kapuja előtt.

Amikor Markóczy Dezső leszállt a lováról, s parancsot adott, hogy a bányászszekereket helyezték el a kastély kocsiútjára, a jószágigazgató eléje lépett, s kezét a mellének feszíté.

- De ide, ebbe a kastélyba a rablott kincseket be nem hozod, csak az én holttestemen keresztül! Mit cselekedtél te, szerencsétlen Markóczy? Hiszen már lógsz! A szél veri össze a bokádat, a holló ott ül a fejedre! Elraboltad a császárkirály kincseit a pénzverőből, az ércöntőből.

- Nem raboltam. A kormány parancsából tettem, a magyar kormány számára foglaltam le, hivatalos kiszolgáltatás útján.

- Ki volt az a szerencsétlen hivatalnok, aki kiszolgáltatta?

- Gallia, a pénzverő főnöke.

- No hát az a Gallia fog melletted lógni jobb felől; de én nem akarok melletted lógni bal felől: protestálok, hogy ezeket a császári királyi kincseket a Markóczy kastélyba behozd. Gondold meg, hogy ez a rossz nép itt körülöttünk megtudja, hogy ebben az ócska toronyban egy millió

van felhalmozva aranyban, ezüstben, rajtunk törnek, tégedet, valamennyiünket agyonvernek, s az egész kincset úgy szétrabolják, hogy híre-hamva sem marad. Ha elhoztad a kormány parancsára, most csak szállítsd oda a kormánynak, hogy itt van, megvan, tessék rátenni a kezét. Én mosom az enyimet.

- De nekem egyenes utasításba van adva, hogy itt őrizzem e kincseket kellő fegyveres fedezettel.

- Hát akkor mondok neked valamit. Itt van helység közepén üres görög templom. Utolsó görög is kihalt innen. Vitesd kocsival együtt a kincseket ebbe a templomba. Zárasd be oda. Görögöket, mind meghaltak, nem vehetik elő érte. Aztán üres parókiába stacionálj egy kompánia puskás katonát, akik éjjel-nappal strázsálják a templomot.

- No ez bölcs tanács: megfogadom.

Viola látta, hogy a férje arcán veríték gyöngyözik: ez az ember most teljesen uralkodik fölötte. Máskor fitymáló módon szokott Markóczy Csacsinával elbánni, ha ellenkezésbe jöttek: most pedig meghajlik a tanácsa előtt, s intézkedéseket tesz, hogy az foganatosíttassék; maga elkíséri a kincses szekereket, s kiválasztja a nemzetőrei közül azt a húszt legényt, akik helyőrségül a vártán fognak maradni, s csak nagy későre kerül a kastélyba, amikor a templom kulcsát már magával hozza.

Most aztán már megértette Viola, hogy minő terhet és felelősséget vállalt Markóczy magára.

Most aztán, mikor felment a szobájába, levetette magát a nyoszolyájára, és sírt keservesen.

Úgy, mint a másik asszony.

NYOLCADIK FEJEZET TÁNCOLÁS A VULKÁN FÖLÖTT

Markóczy Dezső jól meggondolta, hogy mit vállalt magára.

Az ország kincseinek lefoglalását. Névtelen kincseket, amiknek még az értékét sem lehet meghatározni. Ki tudja, mennyit ér egy ezüst tégl, egy arany félgolyóbis, meg a sok pénzzé verendő lemez?

S ezeknek a kincseknek két jog szerinti ura van: az ország és a király.

S azok most perben vannak egymással. A per törvényszéke a csatatér.

Ott állnak a perlekedő felek egymással szemben.

Markóczynak választani kellett. Ő választott. Az ország megbízását fogadta el. Végzetes elhatározás volt tőle. Élet és halál, és becsületkérdés. És mindannál több: hazafiúi kérdés.

Százezeren érezték azt a nehéz szívdobogást, amit ő, mikor a lelküknek irányt kellett adni. Azok a huszárezredek, amik keresztültörték magukat idegen tartományokból, hogy hazájukért vérüket ontsák, azok a seregzredek, amiket idegen tisztek vezényeltek és a nagy nép! Nem gondolt senki magára.

Markóczy, mint teljhatalmú kormánybiztos, egy teljes új önkényes zászlóalj szervezésével bízott meg a magyar kormány által. Ezt kellett mentül előbb foganatosítania.

Szüksége volt rá az állam kincseinek megőrzése végett.

Közzvitézben nem volt hiány. Az ifjak danolva sereglettek a háromszínű zászlók alá. Még fegyvert is lehetett becsempészni a lengyel határon. Hanem tisztek hiányoztak. Ki tanulta azon korszakban Magyarországon a katonáskodás mesterségét? A nemes ifjúság életcélja volt a jogi pálya, a tisztviselői hivatás. Most hirtelen a jogászokból, ügyvédekből kellett teremteni hadnagyokat, kapitányokat. De beváltak a kolostoraikat elhagyott szerzetesek is. Minden zárda megürült, maguk a tanárok kísérték áldásaikkal ifjaikat, kik a breviáriumot a szuronnal cserélték fel. Ezek váltak be leghamarább katonatiszteknek az újonc honvédsereghez.

Markóczy Dezső azonban, mint régi katona, nagy hamar megtalálta a nyitját a csapatrendezésnek. Legtöbbbet tehetnek itt a jó altisztek, káplárok, őrmesterek, azok vezetik a hadjáratban a közlegényeket. Toborzókat fogadott fel, akik zeneszó mellett faluról falura jártak, s előcsalogatták a kiszolgált katonákat, jó felpénzadás mellett, amit akkor úgy híttak, hogy „Handgeld”, s volt aztán már altiszt elég, aki az újoncokat beegzercéozza: az úrfi tiszteknek csak nézni kellett, hogy folyik a munka.

Különben is az akkori háborúban nagyon egyszerű volt a hadakozás regulája: „Szuronyt szegezsz és előre!” Nem ismerték még akkor a mostani taktikát: szétszórt csatárláncot, szökdelve avanszírozást, hasrafekvést, földbe leásást, lesből puskázást.

Egy nevezetes napiparancsa maradt fenn a jó öreg hadügyminiszternek, a közkatonákhoz, amelyben kitanítja őket a lövöldözés célszerű módozatára: „Ha ellenségre találsz, a puskát egyenesen tartsd a két kezeden, úgy süsd el rá, mert ha lefelé tartod, a földbe lősz vele, aki téged nem bántott, ha fölfelé tartod, az égbe lősz, ahol a szentek laknak; de ha egyenesen tartod, az ellenséget találod el.”

Elég is volt ennyi a ballisztikából: a többi elvégezte a szurony, meg a puskatus. A furfangot pótolta a lelkesedés és a bátorság.

Központja volt a csapatszervezésnek Markóczyfalva. A fiatal leventéket, akik vállalkoztak tisztelőül, nem hagyták búcsúztatlanul a hozzátartozóik: szerető mátká, féltő édesanya hintóval kísérte föl a drágáit állomására; a nagy község parasztházai megteltek úri vendégekkel, egész városi élet támadt ottan helyben. Mikor egy ilyen hadcsapat útnak indult, azt száz meg száz hintó, szekér kísérte.

S ahol ilyen mozgalmas élet verődött össze, hogy maradt volna el onnan a cigány? De bizony távol vármegyék küldték ide a legkedveltebb bandáikat. Ott volt a hírhedt Bunkó is, akit pedig Schlick tábornok is csábított magához; de a büszke primás azt válaszolta neki: „Én a hazám ellen nem muzsikálok.” S eljött a honvédtáborba.

S ha már egyszer a cigány is ide tartott, hogy maradt volna el a színész?

Az egész trupp megérkezett. Daltársaság volt a címe. Az igazgatója világjárta ember volt: Angliát, Olaszországot bejárta az énekeseivel és egyéb művészeivel, s pénzt is hozott haza, amit a felesége őrzött; ő volt a pénztárnok; beszélt a világ minden nyelven: legrosszabbul magyarul.

Büszkesége volt a társaságnak a basszista, a Sándor pátri; nemcsak a ritka szép mély hangjáért, de különösen azért, hogy diplomás férfiú volt, végzett ügyvéd, tekintetes úrnak hívatta magát. A feleségét azonban senki sem hitta tekintetes asszonynak: ő csak a „Zsófi” volt, igen kedves, gömbölyű teremtés, mindig jókedvű, mindig nevető arcú. Ő volt a népszínművek Rózsija. Énekelt csak úgy hallás után; a hangjegyekhez nem értett.

Az első szerelmes (és egyúttal tenorista) nyurga legény volt, aki komolyan vette Othellót, s párbajjal fenyegetett mindenkit, aki a naivának udvarolni merészkedett. Kardot viselt, s annál-fogva szerette, ha hadnagy úrnak szólítják.

Azután volt egy nőutánczó, akinek fenomenális szoprán hangja volt; ha nőruhát öltött fel, az arcát kifestette, bátran elénekelhette a hősoperák minden áriáját: mindenki nőnek hitte.

A komikus sovány emberke volt, s mindenféle tréfát tudott. Volt egy ócska kintornája, aminek a csavargatásához vásári rigmusokat tudott elrikácsolni. Minden népfajt, minden alakot tudott utánózni, magukat a színtársaság tagjait leginkább, beszédben és modorban, s ugatni oly híven tudott, hogy mikor este rákezdte, a község minden kutyáját kórusban ugattatta vele.

Volt azután egy népdalénekes; de az nagyon el volt már sesteredve, s arról volt nevezetes, hogy a játékában a kezét meg sem mozdította, s egy álló helyében énekelte el az áriáját.

Kiegészítette a szövetséget egy fiatal táncospár, a játékközöket kitölté kecses magyar szólótáncával, lengyel mazurkájával és spanyol bolerójával.

Ámde súlypontja volt az egésznek a magyar hős Toldi. A legyőzhetlen Herkules, aki száz forint jutalmat tűzött ki a vállalkozó legényvilág számára, aki őt páros birkózásban le bírja győzni. Senki sem bírta vele.

Ennyi celebritásból álló művésztársaság lepte meg a hadfogadási székhelyet, ahol igen szívesen lettek fogadva. A kormánybiztos elszállásolta valamennyit a gazdatisztjeihez. A tekintetes urat feleséggestül vendégül fogadta a kastélyában, ahol Viola nagy hamar megszerette a derék Zsófi asszonyt vidám kedélyeért, a Sándor pátrit Markóczy még jobban a törhetlen komolyságáért.

No hogy sűgő, rendező, ügyelő sem hiányozhatott a társaságból, az természetes. Sőt még színfalfestő is akadt.

Egyszóval, vidám élet fejlődött a hadfogadó telepen, mintha csak valami nagy nemzeti ünnepélyre készülének. Senkit sem aggasztott az, hogy minő végzetes nagy tragédia játszódik le most a hazában.

Előadtak drámákat, népszínműveket, a pajta átalakított művészet csarnokává, s távolról és közélről sereglett a közönség az előadásokra.

Tiszteknek és közkatonáknak egyaránt tetszett ez a mulatság.

A hazafias dalokat együtt énekelték a színészekkel. A magyar marseillaise-t is eldanolták együtt.

S ha néha kedvük penderedett, előadás után bált rendeztek a nézőtér helyén, s reggelig eltáncoltak a tiszt urak a szép színésznőkkel.

Hiszen pompás mulatság ez a háború! Azt gondolták, hogy ez mindig így lesz.

De Markóczy Dezső látta már a fejük felett tornyosulni a vést villámló felhőket.

Az első vész hírre tudta Markóczy Dezső, hogy minő balfordulat állt be a magyar hadjáratban.

A reakció addig csak alattomban működött, a nemzetiségek felizgatásával, pusztító néptáboroknak a magyar városok elleni fellázításával; de most már egész nyíltan lépett fel, rendes hadseregeket állítva a honát védő magyar fegyveres erő ellen.

Az első elveszett ütközet hirdeté, hogy kíméletlen harc indult meg a magyar nemzet ellen.

S a hióbbírek egymást követték.

A magyar hadsereg készületlen volt, rosszul fegyverzett, hadmozdulatokra begyakorlatlan; vezérei között viszálykodás, a kormánnyal ellenkezés.

A java, az ereje a magyar hadseregnek a kipróbált hadvezérek: Damjanich, Kiss Ernő tábornokok alatt le volt kötve a lázadó szerbek elleni hadjáratban Szent Tamás körül.

Egy nagy vészkiáltás hangzott szét az országban: „Mentsük meg a hazát!”

Markóczy Dezsőnek a kezébe is le volt téve egy darab haza.

Ezt éreznie kellett.

De azt is tudnia kellett, hogy minő végzetes irányzat vesz erőt a magyar politikai életben.

Benne vagyunk a forradalomban.

Aki ebben részt vesz, tudhatja, hogy mindent kockára tesz.

Aki a jövőndőtül fél, az még most elfuthat.

Többen meg is teszik. Vezérférfiak félrevonulnak a feléjük gördülő Brahmaszekér elől: külföldre, falukba menekülnek, eldobják a vezénybotot.

Markóczy Dezső tanácsot tartott a feleségével.

- Még most nyitva előttünk az út a külföldre. Kivonhatjuk magunkat az égő veszedelemből. Elvegyülhetünk a népek tömkelegében. Az élet a mienk.

- Nem! - kiálta a nő. - Te nem futhatsz el gyáván. Amit a sors a kezébe adott, azt nem dobhatod el magadtól, hanem harcolsz teljes erőddel és lelkeddel.

- S mi lesz teveled?

- Én is veled megyek, veled tűnök, veled elveszek!

Markóczy Dezső átölelte hőslelkű hitvesét.

- Te vagy az igazi asszony!

Ej, ha ez a százezernyi újonc (parasztapák szülötte) nem fél a hazaért a vérmezőre vinni az életét: te fogsz-e tévovázni, büszke ősmagyar nemesi vér?

Nem volt vesztegetni való idő. A hadcsapat szervezését be kellett fejezni.

Közvitéz, altiszt volt már elég, úgy ahogy glédába állítva. Egy teljes zászlóalj. Tisztjeik is kezdték magukat helyben találni. Volt egy svadrony huszárság is. Sőt egy röppentyűtelep is, melyet a lázadóktól foglaltak el.

De kellett még sok minden egyébről is gondoskodni, ami nélkül egy rendes hadcsapat nem mehet táborozásba.

Kell egy tábori orvos.

Egy tábori lelkész (regimentspáter).

Egy hadbíró.

Egy élelmezési biztos.

Egy tábori kovács.

Ki vállalkozik mindezekre?

Más országban mind nevelik erre, kitanítják az alkalmas egyéniségeket: Magyarországon ki gondolt erre valaha?

Ehhez mind keresni kellett az embert.

Tábori orvos csak akadt a közelben: a helybeli borbély. Az diplomás ember. A pléhgallér kecsegtető volt rá nézve. Rá hagyta magát vetetni, hogy felcserélje a magiszter címet a doktoréval.

De nehezebb volt hadbíróat találni.

Melyik prókátornak van kedve otthagyni a klienseit, a jól jövedelmező pereit, az egész civil prakszist, s elmenni háborúba, ahol ágyúval replikáznak?

Mindenünnen tagadó válasz jött.

Nemkülönben voltak a tábori lelkész kereséssel.

Ahhoz fölszentelt pap kell. A mi jámbor, istenfélő tiszteleteseink odafenn a felföldön ezt a dicsőséget nem kívánták felcserélni üdvös hivatásukkal.

Kapisztránok kellene oda, kik a harc hevében előrerohannak a magasra emelt kereszttel, s lelkesítő szóval buzdítják a harcolókat, ágyútűz, golyózápor közepett.

A hangos tanakodás alatt megszólalt a Sándor pátri mély hangja:

- Hát én nem vagyok itt?

- De bizony csak! - mondá Markóczy.

- Nekem is van ügyvédi diplomám: lehetek vele hadbíró.

- Figyelmeztetek rá, kedves pajtásom, hogy a hadbíróság nem olyan nyugalmas fiskalátus, ahol replikákat kell írni: ott élethalál-kérdésekben határoznak, a te ítéleted akasztással, főbelövással végződik.

- Nem ijedek én meg attól. Hulljon a férges.

- Akkor én kinevezlek tégedet a csapatomhoz hadbírónak.

Sándor pátri rögtön felcsapott, és sietett a Zsófit értesíteni e dicsőséges átalakulásról.

A Zsófi tapsolt örömében (neki nem jutott eszébe, hogy efölött még sírni is lehetne).

A példa hódított. Nagy szerényen elősettenkedett a kövér természetű népének, s félrevonva a kormánybiztost, bizalmasan megsúgá neki:

- Regimentspátért keresnek, akinek felszentelt papnak kell lenni. No hát én az vagyok. Mert az oltár elől szöktem meg Thália templomába; most szívesen cserélem vissza a breviáriumot a nótáskönyvvvel.

Társai megéljenezték, s felemelték a vállaikra.

Markóczy a többi színészeknek is talált elhelyezést a hadcsapatjánál.

Előre látta, hogy amire a legnagyobb szükség lesz e hadjáratban, az egy utászcsapat. Kiváló-gatta az újoncok közül a legmarkosabb legényeket, azoknak fegyver sem kellett, csak csákány, balta, vasrúd. Ezek közé sorozta be vezetőül a színházi technikusokat s a színész-volontéereket.

Ha ők magukat úttörőknek tartják (s melyik színész nem nevezi magát annak?), most mutas-sák meg, hogy mit tudnak.

És így az egész színésztrupp elhelyezkedett, kiki a maga legjobb minősége szerint az újon alakult hadcsapatba, s majd a tűzkeresztség fogja elmondani, hogy miként teljesítették földada-taikat.

Mindenkinek volt már hivatala.

Csak egy tagnak nem volt még a táborban hivatásához illő hely. A trupp Herkulesének. A híres birkózó Toldi nem volt tábori szolgálatra alkalmas. Nem volt természetében az engedelmesség. Ha ennek kardot adnak a kezébe, lekaszabolja vele a tisztársait.

- Mondok én valamit! - szólt Markóczyhoz a birkózó művész. - Minden hadcsapatnak van már őrnagya, parancsnoka, csak egynek nincs még. Egyet ki tetszett felejtetni.

- Lehetetlen!

- Pedig itt van a szemünk előtt. A kétszarvú batallion.

Kétszáznál több vágómarha legelészett a mezőn. A legszükségesebb része a tábornak. Annak a vezetése ugyancsak egész embert igényel. Ez a lábon járó élelme a csapatnak.

- Nagyon jól van! - mondá Markóczy; - én tehát kinevezlek téged „Csősz” címmel a kétszarvú batallion parancsnokának.

És aztán a „Csősz” parancsnoksága alá rendelte azt a tizenöt komáromi lovaslegényt, akik csikósgúnyában szabadcsapatot rendeztek, karikás ostorral, melynek a sudara végén ólom-gomb volt. Az a karikás ostor ellenségben nem sok kárt tehetett. De a tulkok nagy elismerésben tarták.

Ámde a színésztruppnak nemcsak férfiai voltak, hanem nőtagjai is. Azoknak is hivatást kellett teremteni.

Ezt Viola vállalta magára.

A hadjáratban nagy feladat a sebesültek ápolása.

Ide lehetett alkalmazni a heroinát, a naivát, a komikát, a népdalénekesnőt, a kardalosnőket, a szubrettet. Örömet vállalkoztak rá valamennyien.

Az igazgató ruhatárában volt annyi apácajelmez, hogy egyenruházhatták őket. A magyar nőt nem kell tanítani a betegápolásra, kivált a színésznőt, beleoktatta azt már a nyomorúság.

Beszerezték minden szükségletet: gyógyszereket, tapaszt, kötőléket; teljes tábori lazarétumot alkottak össze.

Főnöknőjük volt maga Markóczyné.

S ezzel a Markóczy dandára valóságos mintaképe lett egy csatába induló hadcsapatnak; a komédiásokból kitelt minden; - kik most igazi tragédiát játszani indultak: nagy hősi drámát, aminőt nem írt még színműköltő.

És mind tudta jól a szerepét.

KILENCEDIK FEJEZET KARDDAL VAGY KARD NÉLKÜL

A hadiszerencse a magyar hadsereg ellen fordult.

A schwechati ütközetvesztést követte a móri dandárvereség.

A fővárost nem lehet a császári hadsereg ellen megvédeni.

A kormány elhatározta, hogy székhelyét átteszi Debrecenbe. Bankóprést, államkincstárt előre-küldtek.

Az országgyűlés megkísérlé a békekötést az előrenyomuló ellenséges hadvezérrel.

„Föltétlen megadás.”

Csak két halál között volt választás: karddal a kézben, vagy kard nélkül.

A nemzet választott: megtartá a kardot.

A hadjáratot újra kezdték; az aldunai tűzben edzett hadsereget fölvonultatták a Tisza-vonal védelmére, új zászlóaljkból új dandárokat alakítottak Erdély visszafoglalására, a határ oltalmazására. Maga a fővezér felvonult a bányavárosokhoz a fősereggel, s a császári fővezért maga után vont, aki attól tartott, hogy a magyar sereg Bécset találja megrohanni.

Itt csatlakozott a magyar fővezérhez Markóczy a maga hadcsapatjával, s beszámolt a vezérnek a lefoglalt kincsekkel, amelyek nyolc vaskocsin voltak elhelyezve.

A főhadvezér Galliát nevezte ki a bányakincsek további felügyelőjéül, aki elfogadta a megbízatást, ő is elvitte magával a feleségét.

TIZEDIK FEJEZET MAGYAR NŐK A SZABADSÁGHARCBA

Nem regény, nem fantázia szüleménye, hanem adatokkal igazolt valóság, hogy a magyar nőknek mily hatalmas szerep jutott a szabadságharcban.

Markóczyné önfeláldozó buzgósága minden vidékén az országnak önmagától lángra lobbant.

A honvédekről a sanyarú hadjárat alatt lerongyollott a fehérnemű, a magyar hölgyek kezükbe vették sikeres fegyverüket, a varrótűt, s egyetértve, előteremtették a hadfiak számára a vászonruhát, az egész hadsereget ellátták tisztával.

A sebesültek ápolására tábori kórházakat rögtönöztek, s azokban az ápolónői tisztet a legjobb családok asszonyai teljesítették.

Viola és társnői egész nap tépést készítettek. Ez volt az akkori hölgyszobák mulatsága.

Jelszó volt: a szenvedés enyhítése. Mennyei hivatás!

Viola bebizonyította, hogy a feleségnek oka van férjét a hadjáratban hűségesen követni, s ez nem csupán a szívbeli szerelem.

Valami sokkal magasztosabb érzés volt az, mely a szíveket betölté.

A mai kor szülöttei a nevét sem ismerik annak.

A jelenkor hölgyei is nemes hivatással bírnak. Ők a *béke angyalai*.

A dicső korszak hölgyeit nevezhetjük a *háború angyalainak*.

TIZENEGYEDIK FEJEZET

BRANYISZKÓ, HŐSÖK NAPJA

Ha le akarnám írni, ami erre következett: a „szabadságharc történetének” fejezeteit kellene sorra idéznem; nem a képzelet szüleményeit, de egykorú adatokat, miket a vitézség csodáiban részt vett hősök maguk jegyeztek föl.

Csodaszámba mennek azok mind.

Hogyan öntöttek ágyúkat a harangokból, amiket a magyar nép a harc folytatására önkényt összehordott; hogyan tanulták el az ágyúk kezelését a fiatal tanulók.

A tél dereka csupa véres csatározásokkal telt el. A fővezér a bányavárosokat megszállva, maga után vonta a császári sereg zömét, s ezzel időt nyert a magyar kormánynak új hadsereg szervezésére.

Amikor aztán eljött az ideje, hogy ő is csatlakozzék a kormány alkotta hadsereghez, négy oldalról kellett összemérkőznie az útját álló ellenséggel.

De még jobban gátolta az ágyúknál és szuronyoknál maga az édes anyaföld, a meredek hegy-lánc, melynek oldalait keskeny utakon kellett hadcsapatainak bejárni. Az ágyúkat szét kellett szedni s a honvédeknek vállon cepelni.

Ekkor felfedeztek egy elhagyott bányát, mely a megmászhatatlan hegyet keresztülfúrta. Markóczy utászai járhatóvá tették az omladozó alagutat, s azon keresztül az egész dandár átvonult a túlsó völgybe az ellenség lába alatt, valamennyi tábori szekérével, melyen az élelmiszerek, ruházati készletek s a bányavárosokból elhozott arany- és ezüstkincsek voltak felhalmozva; a tábori kórház, még a kétszarvú batallion is megmenekült.

Majd a stureci hágón kellett kegyetlen hózivatarban felkapaszkodniok, ezer veszély között. Azt is mind legyőzték.

Az óriások meséivel határos a branyiszkói hegyszoros megvívása. A fiatal újonczredeknek hogy vezeti lelkesítve a tábori pap, magasra emelt kereszttel a kezében, győzelemre.

A Csősz bácsi hőstette is meg van örökítve, ki tizenöt önkénytes huszárával elfoglalja az ellenségtől megszállt csárdát, s elhozza a papramorgót a szomjtul epedő vezér és táborkara megvigasztalására, a harc közepett.

Viola ott volt mindenütt a rémségek, küzdelmek, szenvedések nehéz próbáiban. Hú követője volt Zsófi, az ő Sándora oldalán és Emília, ki el nem maradt soha a férjétől.

Ilyenek voltak a régi asszonyok!

Amikor a branyiszkói hegyoldalon eldőrdültek az ágyúk, megkezdődött az eldöntő harc, trombitarecségés hirdeté a halálos küzdelmet, minden férfi odasietett a csatába; az asszonyok pedig tüzet raktak, kávé, levest főztek, hogy a csatából visszatérő férfiakat jól fogadhassák.

De vajjon visszatérnek-e? Nem marad-e ott valaki közülök.

Végre aztán a diadal trombitái harsognak. Lódobogás hangzik a sátor előtt.

Győzelemhírral térnek haza a szerető hívek.

Vajon mit hozott magával Viola férje a nagy vásárból?

Drága ajándékot. Egy congre-vöröppentyűt. Az egész telepet az ő újoncai foglalták el az ellenségtől. Vásárfiául elhozott belőle egyet a feleségének.

Ilyenek voltak a régi férfiak!

TIZENKETTEDIK FEJEZET

A VIPERAMARÁS, S A NŐ, KI A MÉRGET KISZÍVJA A SEBBŐL

A branyiszkói diadal után, mely Guyon Richárd vezénylete alatt vívatott ki, Görgey vezérnek valamennyi hadteste egyesülhetett, hátába kerülve az osztrák vezérnek, Schlicknek. Most ennek a dolga volt a menekülés.

A magyar tisztek a hazafias, vendégszerető Eperjesen bált adtak, és tánc, zeneszó mellett vigadtak a hazáért.

Most már nyitva volt az út Görgey előtt, hogy hadseregét egyesítse a Tisza mellett, Dembinszky fővezér hadseregével.

Amilyen lélekemelők voltak a harcok a vér mezején, olyan szomorú volt a viszálykodás a vezérek között.

Érthetetlen dolgokon vesztek össze.

Görgey egy alkalommal azért támadta meg Dembinszkyt, hogy az nem védelmezte meg az ő tábori poggyászát. Heves jelenet volt közöttük emiatt.

De ennek magyarázatául szolgál, hogy e poggyász között voltak a bányavárosokból elhozott arany-ezüst kincsek.

Azokat folytonosan Markóczy Dezső őrizte. Amint a kormánybiztos észrevette, hogy közeledő ellenség fenyegeti a poggyászvonatot, nem várt parancsot, hanem egy védőcsapat oltalma alatt átküldé a befagyott Tiszán a kincsterhelt szekeret: Debrecenbe, a kormány székhelyére utasítva.

Együttal az asszonynépet is odaküldte. Nehéz harcok közeledtek; nőt nem lehetett azoknak kitenni. Gallia a kincsekkel, Viola a lazarétummal Debrecenbe érkeztek s beszámoltak a kormánynak.

Debrecen volt akkor Magyarország. Itt volt a kormány, a parlament, a napisajtó.

Itt is harc folyt a pártok között, kíméletlen, elkeseredett. Elvek, féltékenység, hatalmi kérdések harca.

Egy napilapban Viola talált egy álnév alatt írt tudósítást a táborból, melyben egyenesen Markóczy Dezső volt megtámadva.

Ráfogták, hogy mint kormánybiztos nem tud a felszerelési pénzekkel beszámolni, hogy komédiásokkal veszi magát körül s azokkal tivornyázik, és végül, hogy az őrizetére bízott bányavárosi kincsekkel a nejét alattomban elszökteté: valószínűleg Galíciába.

Viola fogta az okiratok tárcáját s személyesen sietett fölkeresni a napilap szerkesztőjét.

- Én vagyok Markóczy Dezsőné. Nem szöktem el Galíciába. Nem jöttem ide azért, hogy a férjem nevében pisztollyal kérjek öntől elégtételt. Hanem azt követelem, hogy ezen okiratokat áttekintse. Én viselem azoknak gondját. Megtalálja bennük Markóczy Dezső teljes számadásait a rábízott pénzről. Itt van Guyon Richárd elismerő levele, melyben azoknak a komédiásoknak a csataterén viselt dolgait méltányolja, asszonyaiknak a betegápolásban tanúsított buzgalmát elismeri. És végül itt van a pénzügyminiszter okirata, amelyben bizonyítja a bányavárosok kincseinek átvételét. Én követelem öntől, hogy a lapjában elkövetett sérelmet meg-orvosolja még a mai lapjában.

A szerkesztő meggyőződött a napfényes igazságról, s megcáfoló cikkében teljes igazságot szolgáltatott a megsértetteknek.

Az asszony kiszívta a viperamarás mérget a halált hozó sebből.

TIZENHARMADIK FEJEZET AZ ÁTRUHÁZÁS

Következtek a diadalnapok. A nemzeti hadsereg egységes vezénylet mellett döntő ütközeteket nyert meg.

A fővezér minden szabadcsapatot, különálló dandárt a rendes hadseregbe vont össze. Ezáltal Markóczy Dezső is megszabadult a vezérkedéstől. Nem maradt rajta más teher, mint a kormánybiztosság. Mehetett Debrecenbe a feleségét meglátogatni.

Ott már mindenki fel volt magasztalva a diadalhírektől. A magyar fegyverek mindenütt győznek. Már beszéltek a kormány visszaköltözéséről Budapestre. Pest már szabad volt az ellenségtől. De Budát még elfoglalva tartá egy csekély ellenséges csapat, amellyel könnyű lesz az elbánás.

Csak Markóczy Dezső arca volt komor.

Mikor hazakerült a feleségéhez a hivatalosan kötelezett jelentkezések után: azonnal komoly tervekről kezdett el beszélni, zárt ajtó mögött.

- Kedvesem, a mi sorsunk lejtőre jutott, sikamlunk feltarthatatlanul az örvény széle felé. Magyarország elvész.

- Hisz a magyar seregek győznek.

- Győznek és csodáit fogják még adni a vitézségnek. De ha a fél világ ellenünk támad, s a világ másik fele nem jön segítségünkre, mégis össze kell roskadnunk. Ezt én teneked nem magyarázom meg most; ne rontsam vele az álmaidat. Elég, ha magam vagyok kétségbeesve. Beszéljünk a magánügyünkről. Ha a haza elbukik, én is elbukom. A győztes hatalom bosszúálló. Birtokomat elkobozzák. Ezt akarom megelőzni.

- Mi módon?

- Hallgass rám. Megyénkben a törvényes tisztikar intézkedik. Odáig most szabad az út. Mi most rögtön elutazunk Markóczyfalvára. A hatóságot előre értesítem. És akkor te, minden törvényes formáság megtartása mellett, megvásárlod éntőlem a Markóczy-uradalmat, átíratod a magad nevére. Így nem kobozhatják el, ha engem bárminő ítélettel sújtanak is. Az a tied.

Viola sírva fakadt.

- Minek nekem az a birtok, ha te nem vagy!

- Kérlek, légy erős. Ítéletem lehet halál, lehet fogság. Ha börtönbe zárnak, lesz aki gondomat viseli, s ha kiszabadulok, lesz otthonom.

- De a jószágvásárláshoz pénz kell, nagyon sok.

- Itt van már nálam.

- Hol vetted?

- Egy pénzintézettől vettem fel a birtokomra kölcsön. Te a megye által kiküldött törvényes hatóság előtt leszámolod az összeget készpénzben, amit tanúk fognak igazolni, s én a pénzt visszaviszem a pénzintézethez. S a kamat felszámításával ott visszaveszik. Rendben lesz minden.

Viola beleegyezett. Azonnal elutazott a férjével a felső vármegyébe, hol birtoka feküdt, s a pénzt lefizetve, birtokába vette az uradalmat minden rajta levő terhekkel és kötelezettségekkel együtt. Ezek közé tartozott Csacsina Flórián jószágigazgatói hivatala. Azt Violának is át kellett vállalni. Szívesen tehette. Hivatalát jól értő ember volt.

TIZENNEGYEDIK FEJEZET A BOMBÁZÁS ALATT

Markóczy Dezsőt, mint kormánybiztost, a fővárosba rendelte a kormány. Pest szabad volt, de Buda váromán ellenséges zászló lobogott, ágyúk torka ásítózott a löablakokban.

Pest Duna-partja akkor is szép volt, bár nem olyan nagyszerű, mint most, újjászületése után.

De ezt a szépséget elrontá egy rút vonal. Az Újépülettől a Lánchíd kapujáig vonult girbe-gurbán egy cölöppalánk, védelmére szánva a megszálló csapatoknak forradalmi ostromlás esetén.

Markóczy szállást fogadott a külvárosban, túl a Kálvárián, s ott beszállásolta magát a feleségével. Csendes kis menedék volt.

Végzetes elhatározás volt a magyar hadvezérektől, hogy Komárom várának fölmentése után nem az osztrák hadsereget üldözték tovább egész Bécsig, ahol ők diktálhatták volna a békekötést (az orosz segítő sereg még nem érkezett meg), hanem ahelyett hadseregük zömével Budavára ellen fordultak, s azt vették ostrom alá.

Az ostrom hosszú ideig tartott. A várparancsnok Pest bombázásával torolta vissza a várfalak ellen intézett ostromot, rommá, hamuvá löve a szép Duna-part palotasorát.

S a hűséges feleség hallgathatta férje oldala mellett éjenkint a bombák pukkanását, az öreg ágyúk bömbölését; az égő paloták, a tűzben lángoló égbolt adta hozzá a pokoli világítást.

Ilyen volt a nászéje egy dicsőkorbeli asszonynak.

A dicsőségnek nagy ára van.

És Viola azért mégsem mondta az urának: Menjünk, fussunk innen! Ez itt a pokol!

A férj helytállt: hivatala volt itt, s a hitves nem távozott az oldalától. Ahol szeretet van, ott nincs pokol, ott van a mennyország.

Nem voltak idegei ennek az asszonynak?

TIZENÖTÖDIK FEJEZET A PUTTONYOS NŐ

Buda megostromlása után a főhadserg Komárom alá vonult szembeszállni az osztrák hadsereggel, amely az alatt az orosz segédcsapatokkal s az olaszországi harcedzett dandárokkal megerősödve támadáshoz kezdett.

Markóczy Dezső is Komáromba ment: oda vitte magával a feleségét is.

A hadi szerencse Magyarország ellen fordult. A Komárom alatt megvívott döntő ütközet után, melyben maga a fővezér is megsebesült, elhatározott, hogy a magyar sereg ismét visszavonul a Tisza mögé. Egy erős hadtest Komárom védelmére a bevehetlen erősség falai közé húzódott, a főserg a Galícia felől betörő orosz főserg ellen indult. A többi Szeged alá sietett az aldunai győztes hadsereggel egyesülni. Ott még diadalmasan lobogtak a nemzeti zászlók, az elfoglalt Aradvár és Szent-Tamás ormán.

Markóczyt a szegedi hadsereghez rendelte a kormány.

Búcsút kellett vennie a nejétől. Ezúttal azt hitte, hogy utoljára. Minden el van veszve menthetlenül. Ott hagyta Violát Komáromban, mint egyedül biztos menedékhelyen.

Megkezdte az özvegyi életet.

Szegeden összetalálkozott Sándor barátjával. Az a feleségét is magával hozta ide, saját kishős kocsiján.

- Én hagynám el az uramat? Soha! - mondá a derék Zsófi. - Nem félek én a muszkától sem!

Egy szállásra kerültek, a kormánybiztos és a hadbíró. Zsófi gondját viselte mind a kettőnek.

- Ej de kár, hogy Viola nincs itt! Mennyit bolondoznánk együtt!

Egyszer aztán, mikor korán reggel elindult a piacra konyhára valót bevásárolni: csak elsikoltja magát, s odarohan nagy vijjongással egy szemközt jövő parasztasszony elé, akinek puttony volt a hátán, azt nyalábra kapja, összevissza csókolja, világ csodájára.

- Te vagy, oltári szentem!

Viola volt a puttonyos parasztnő.

Nem állhatta ki a férjétől elszakadást, utána jött, parasztruhában, puttonnyal a hátán, gyalog osonva át muszka és osztrák hadcsapatokon. Az arcát megbarnította az égető nyári nap.

Zsófi vitte magával a szállásra a drága kincset, ajtóstul rohanva be a szobába.

- Itt van a mi Violánk!

Markóczy Dezső most tudta csak meg, hogy minő kincsnek jutott birtokába.

Felesége minden viszontagságot kész vele megosztani.

S abból bőven kijutott nekik.

Elkezdődött a nagy hátráló hadjárat: Szegedet el kellett hagyni. A lengyel fővezér Temesvár felé tartott. Markóczy és Sándor Aradra igyekeztek, mely már magyar kézen volt. Egy sivatagon kellett átutazniok, ahol a falvakat a lázadó rácok felégették, feldúlták. Éjjeli fekhelyük volt a szalmaboglya, meg az ablaktalan kormos fal.

TIZENHATODIK FEJEZET A VÁLSÁG NAPJÁN

„Nincsen hazánk!”

Ezzel a fájdalomkiáltással jött be nejéhez Markóczy Dezső.

A világosi nap után volt.

„Nincsen hazánk!”

Lehet-e képzelet, mely e rettenetes eszmének élő alakot adjon?

Vissza tudja-e hozni az emlékezet azt a kétségbeejtő kint, ami e két szót kisajtolta a kebelből?

Nagy halott van! Ki halt meg? A haza!

Kinek halt meg? Mindnyájunknak. Örökre. Soha fel nem támad többé!

Viola észrevette, hogy férje keresgél valamit úti bőröndjében.

Kitalálta, hogy mit! A pisztolyát. Odarohant hozzá, megragadta a karját.

- Férjem! Szerelmem! Egyetlenem! Hova gondolsz?

- Megszabadulok ez átkozott világból!

- Az Istenért!

- Ha elhagyta Isten a hazámat, hagyjon el engemet is!

- De én nem hagylak el. Iszonytató a fájdalmad, de felét én viselem.

- Hát mit akarsz? Várjam be, míg bilincsbe vernek, a vesztőhelyre visznek? Csak egy utam van a gyalázatos haláltól megmenekülni: az a túlvilágba vezet.

- Nem, nem! Te nem fogsz meghalni. Én odamegyek a kegyetlen zsarnok elé, arcra vetem magamat előtte, meglágyítom a szívét könnyeimmel, leimádkozom az Istent az égből.

- Te nem ismered azt az embert.

- Ismerem saját magamat. Csodát fogok elkövetni. Éltedet megmentem. Én folyvást nem foghatom a kezedet, hogy végzetes szándékokat végre ne hajtsd, de arra kérlek, hogy add ide nekem annak a pisztolynak a párját. Ha csodatételem nem sikerül, visszajövök hozzád, s én megyek előre, azt mondvá haldokló szóval, amit Arria mondott a férjének: „Nem fáj a halál, Paetus.”

Markóczy Dezső megosztozott a pisztolypáron Violával.

És Viola elkövette azt a csodát.

Ott térdelt a kegyetlen hódító lába előtt, kierőszakolva könnyeivel a kegyelmet férje számára.

Megmenté az életét.

*

És ezt az őriző angyalát a férjének ítélte el a világ közvéleménye élőhalottá.

TIZENHETEDIK FEJEZET AZ ÉLET VÁLSÁGA

Viola egyedül került haza Markóczfalvára. Férjét előbb halálra ítélték, aztán megkegyelmezték tizenöt évi fogságra.

Rettenetes gondolat! Egy fiatal nőnek tizenöt évig elszakítva lenni szeretett férjétől! Hisz még nem is tudja, mi a családi boldogság, az édes hitvesi együttlét. Eddigi élete csupa küzdelem, futás, rettegés volt; és most ez az írtózatosszerű élet!

Mi lesz a sorsa? Most húszéves, tizenöt év múlva kész matróna lesz; ha addig el bírja hurcolni a keserű életet.

És mégis áldania kell az eget, hogy megszabadították férjét attól a szörnyűséges haláltól. Így legalább tudja, hogy él, s álmában találkozhatik vele.

Itthon nehéz feladat vár rá. Megvédeni férje birtokát az elkobzástól. Ítélete vagyonvesztésre is kárhoztatta azt. Hivatalos személyek előtt kellett bizonyítani hiteles okiratokkal, hogy ő megvette a markóczfalvi birtokot, kifizette az árát törvényes hatóság hitelesítése mellett, az telekkönyvileg átíratott az ő nevére szabályszerűleg. Ezzel az ősi nagy birtokot meg bírta szabadítani. Flórián volt a törvényes dolgokban meghatalmazottja. A siker teljes volt. Az új hatóság érvényesnek nyilvánítja az adásvevési szerződést. Viola megtartotta a Markóczy-birtokot. Hálából a tett szolgálatért átíratta a tisztartói házat Csacsina Flórián nevére, busás évi díj mellett.

A jószágigazgató azonban jobbnak találta ott maradni a kastélyban, úrnője mellett; az ajándékba kapott házat kiadta haszonbérbe, s így mindennapi asztaltársa lett Violának.

Nem volt kellemetes társalgó, de mégis élő lélek volt, akivel lehetett beszélni a peres ügyekről. Néha egyébről is. Az utakról és módokról, amikkel a fogságba jutott férj sorsán lehet segíteni. Ez sok utánjárásba került. Azt mind Viola végezte. Flórián tanácsolta neki, hogy a hivatalos helyeket ő maga járja el. Szép asszonynak a kérését hamarabb teljesítik, mint egy rideg prókátornak.

Egy ilyen istanciával terhelt napon a megyefőnök várótermében egy ismerős arcra bukkant.

Amadé volt ott, polgári öltözetben.

Nagyot bámult rajta.

- Hogy lehet ön itten?

- A pétervárad kapitulációnál mentő levelet kaptam, mely megóv a besoroztatástól. Ezt jövőre bemutatni a hatóságnak.

- És mármost mit fog ön kezdeni?

- Magam sem tudom. Az ügyvédkedéstől le vagyok tiltva. Az apám házához nem mehetek, mert az kiátkozott a forradalomban való működésem miatt. Majd beállok valami urasághoz parádés kocsisnak.

- Mondok én önnek annál jobbat. Nálunk megürült az uradalmi vadász állása. Én följajnlom azt önnek. Elfogadja?

Uradalmi jáger! Ez szép méltóság, mely férfihoz illő élvezettel is jár. Mindennap átbarangolni erdőt, mezőt, puskával a vállon. Az a löfegyver, mely legjobban csábít. Az új hatalom minden lövészerszámot elszedetett úrtól, paraszttól. Külön fegyverengedéllyel tarthatták meg a magukét az uradalmi vadászok, meg a jóérzelmű alattvalók: minő például Csacsina Flórián.

Amadénak tetszett az ajánlat, elfogadta.

Viola nem titkolta efölötti örömét.

- Így legalább nem leszek magamra hagyva a mogorva Csacsinával.

- Hogyan gondolja ezt méltóságod?

- Hát ön az asztalnál velünk fog étkezni.

- Én? A jáger? A bonorum directorral?

- Én úgy láttam, hogy az uraságoknál tisztartó és írnok együtt ül az asztalnál a földesurával.

- Az írnok még a vonalon felyül van, de a vadász a vonalon alul. Aztán ki látott olyan vadászt, aki harangszóra hazasiet falatozni? A vadász konyhája a forráspart, tüzet rak, nyárson szalonnát pirít kenyérrel, ez a lakoma.

Messzebbre is gondolt Amadé; de ezt elhallgatta. Az a gondolat Violának még távolról sem jutott eszébe.

- Tehát velem fog jönni Markóczyfalvára. Itt a hintóm.

- A parasztszekeremen fogok utazni. Már kifizettem.

Violát szólították elébb a megyefőnök elé, Amadé később, utolján következett.

Így aztán Viola sokkal elébb megérkezett négyes fogatával a kastélyba, mint Amadé a parasztszekerével.

Az úrnő hazaérkezve elmondá Flórián úrnak, hogy már szerződttetett vadászt, régi ismerős személyében. Megnevezte.

Flórián elfintorította az arcát, amikor Amadé nevét meghallotta.

- Jól van, jól - mondá; - ez éppen nekünk való. Majd gondoskodom, hogy a vadászlatot berendezzék a számára. Kiadatom a havi konvencióját. Szalonnát, kenyeret, lisztet, zsírt, pálinkát.

Viola helyeselte.

Amadé megérkezett, és sietett bemutatni magát.

Flórián feszes méltósággal fogadta: elkezdett neki a kötelességeiről beszélni, per „tisztelt uram”.

Amadé egy darabig hallgatta, aztán elnevette magát, a vállára ütött Flóriánnak.

- Hagyd el, pajtás! Nem akarok én itt megöröködni; csak arra várok, hogy az ügyvédi diplomát visszakapjam, akkor felmegyek a fővárosba, s irodát nyitok.

Ez némileg megnyugtatta Csacsinát.

Hanem azért megírta Markóczy Dezsőnek (havonkint egyszer, amikor pénzt küldött neki), hogy a régi jó barát idekerült a házhoz, Viola szerződttette jágernek. Ő ugyan nem jár fel a kastélyba, de Viola annál inkább lejár sétálni a parkba. Hanem azért semmi veszedelemtől nem kell tartani: ő maga, Flórián, kíséri az asszonyt sétái alkalmával, s ha ő nem mehet, követi a

komornyik, aki megbízható cseléd. A jáger vén gazdasszonya is mindent referál a jószág-igazgatónak, akinek lekötelezettje.

A világnak a legunalmasabb évszaka kezdődött, a forradalom utáni hónapok. Minden ember fogoly volt a saját szobájában.

Senki sem gondolt látogatásra. Mi is lett volna annak a célja? Sőt nehézséggel is járt. Egyik helységről a másikba is csak rendőri útlevéllel lehetett járni. A földbirtokos a vetését is csak passzussal járhatta körül, mert ha a zsandárok anélkül megkapták, bekísérték, mint csavargót.

Az erdőket kóbor bujdosók tették félelmissé; a dúvadak is elszaporodtak, mióta a vadász-fegyvereket elkobozta a földi gondviselés.

Hírlapok nem voltak. Amiket úgy neveztek, azoknak az olvasása merő bosszúság volt. Nem is történt a világban semmi feljegyzésre méltó. Rettenetes nyugalom uralkodott az egész világ-részen.

Viola semmi hírt nem kapott a férjétől. Aminek az volt az oka, hogy az államfogyoknak a leveleiket hivatalos cenzúra alá kellett bocsátani. Markóczy Dezső inkább nem írt.

Viola azzal töltötte el a hosszú téli napokat, hogy hozatott magának angol nyelvtant és szótárt, s tanult angolul vezető nélkül. A példa hódította: Flórián meg beszerzte magának az orosz nyelvtant, s tanult muszkául: *ez a jövő nyelve*. Mikor aztán az étkezésnél összekerültek, kedélyesen eldiskuráltak egymással, Viola angolul, Flórián oroszul. Az egyik mondta: „Good morrow, sir” a másik felelt rá: „Zdrasztvujtye, szudarinja.”

Egyszer meglepte őket e diskurzus közben Amadé, s belebeszélt a társalgásba. Kisült, hogy ő mind a két nyelvet érti. Az egyiket angol haditudósítótól, a másikat orosz szökevénytől tanulta meg.

Ezzel egyszerre fel lett csapva az értéke Flórián úr előtt.

- Hiszen te drága kincs vagy! Mit pizmognál most a szarvasok etetésével? Elvégzik azt a jágerlegények. Gyere fel a kastélyba nyelvmesternek.

Viola is hozzájárult az ajánlathoz. És így ezen a réven mégis odakerült a kastélyba Amadé. Igaz, hogy szigorú felügyelet alatt. A nyelvleckék után még tarklizni is ott tartotta Flórián úr. Puhatolózott, ha valamit kitudhatna belőle!

Valahogy csak kitavaszkodott azután. Szép, derült idők következtek.

A természet sietett vigasztalni a nemzetet.

A Markóczy-uradalomnak volt egy őserdeje, mely a messze kimagasló várromot veszi körül. Csupa százados vörös fenyő. Ez a tülevelű ősszel lehullatja a lombzatát, s tavasszal korán hajtja ki újra. Ilyenkor illatárban úszik az erdő.

Violának kedve támadt sétát tenni a gyönyörű erdőben. A tisztásokon most nyílnak az ibolyák, gyöngyvirágok.

- Sétálni lehet az erdőben - helyeslé Flórián; - de csak férfikíséret mellett, akinél fegyver van. Az erdőben járhatnak medvék, farkasok.

- Hát hiszen elkísér majd a vadász.

(Úgy? A vadász? Amadé? De hátha a vadász még rosszabb, mint a medve?)

- A bizony jó lesz, de én is vele megyek, puskával. Ketten együtt majd megvédelmezzük.

Attól fogva minden derült napon elmentek együtt hárman az erdőre; nagy sétákat tettek. Flórián úr, ha nyúlra akadt, azt vitézül lepuskázta, zsákmány nélkül sohasem tért haza. Amadé nem lövöldözött, az ő fegyvere golyóra volt töltve, dúvad ellen. Viola teleszedte a kosarát gyöngyvirággal, kankalinnal.

Egyszer aztán veszedelmes kaland várt rájuk az idilli kóborlás közben.

Egy sűrű borókabozót volt az útban, melynek szélei virítottak a tavaszi kökörcsintől. Viola odasietett a virágzsákmányra. - Egyszerre visszadobbant, s eldobta a virágkosarat a kezéből.

A bozótból fenyegető mormogás hangzott elő. A cserje recsegett a nehéz tányértalpas léptek alatt, s percek múlva keresztültörte magát a borókaligeten egy félelmes vadállat, egy óriási medve. Két hátulsó talpán állva mérgesen tépte az útját álló iszalag-szövevényt első mancsaival. A szája véres volt. Bizonyosan lakomázott: csikót vágott le, azt marcangolta; dühös volt érte, hogy háborgatták.

Vérmedve volt. Így híják az olyan medvét, mely nem táplálkozik növényi étellel, nem kell neki se vackor, se zab, se tengeri, csak eleven hússal él, réme a nyájörző pásztoroknak.

Kirohant a tisztásra, mérgesen morogva s fogait csattogtatva.

Flórián, amint meglátta a dühös fenevadat, eldobta a puskát, s nagy ügyesen fölmászott egy fára.

A fenevad erre az asszonyt vette üldözőbe.

Viola sikoltozva futott, teljes erejéből, míg egy páfránybozót közé jutott; innen nem menekülhetett, bércseindák útját állták. Hirtelen a fejére kapta minden alsóruháját, hogy az arcát megvédje a szétmarcangolástól, s aztán ájultan bukott el a páfrány közé.

Amadé mintegy húsz lépésnyire volt a medvétől, mely a nő után rohant.

Célba vette fegyverével a vadállatot. A fejét akarta eltalálni, talán kilőheti a szemét.

A lövés eldőrdült, a medve megkapta a magáét.

Talán halálos volt a lövés, de a hatalmas szörnyeteget az még le nem teríti. Egyszerre megsebesítője ellen fordult, dühös bömbölésre tárva fel rettenetes torkát. Két lábra állva rohant a vadőr felé, hosszú karjait magasra emelve, széles mancsainak szétterpesztett körmeivel.

Amadé tíz lépésnyiről küldte a fenevad ellen a második golyót, szétnyitott torkába tüzelve. A medve vért okádott. De azért volt annyi ereje, hogy a vadászt szétmarcangolja.

Ekkor Amadé kirántotta az oldalán levő dákoszt hüvelyéből, s puskáját bal kezével feje fölé emelve védelmül, vakmerően eléje ugrott a feléje rohanó fenevadnak úgy, hogy a fejeik csaknem egymást érték; a medve szájából arcára ömlött a vér. Gyors kézzel markolatig döfte a medve szügyébe dákosát. Az éles vas a szíven ment keresztül a szörnyállatnak, mert a két széttárt kar egyszerre lecsuklott, s a nehéz test a földre zuhant, hasmánt, körmeivel a pázsitot tépve s fogaival az útjába eső fagyökeret harapdálva. Nem ordított már, hanem sírt, mint egy kutya; nagy fejét a két karja közé dugta, úgy adta ki páráját.

Amadé újra megtöltte a puskáját, s ott maradt a dúvad mellett, amíg csak az egyet rándult. A holt medve szeret feltámadni, s bosszút áll a megölőjén. - Ennek sem az első halála lehetett ez már.

Mikor a bőrét lerántották, tizenhat golyót találtak a testében, azok között rézgalacsint is. Sokszor megölték ezt már, de azt a kis halált mindig kiheverte.

Amadé e hőstettnek nevezhető küzdelmét az óriás fenevaddal bevégezve, csak ekkor nézhetett körül, hogy mi történt Violával.

Az asszony ott feküdt a páfránybokor közepett, ájultan, minden ruháját a fejére borítva.

Első gondja volt a nő öltönyét rendbehozni.

Csacsina is kezdett lemászni a fáról, mikor látta, hogy vége a veszedelemnek.

- No, te derék vitéz vagy, mondhatom! - kiálta rá Amadé. - Eldobni a puskát!

- Hiszen csak nyúlserétre volt töltve.

- Azért rásüthetted volna a medvére, hogy az asszonytul elfordítsd.

- Hogy aztán ellenem forduljon s megegyen. Köszönöm alázatosan. Én nem akarom a fel-támadást medveember alakjában elvárni.

- No hát most segíts nekem az elájult asszonyt a vadászleskunyhóig elemelni. Én itt maradok mellette, amíg magához tér. Te pedig nyargalj a kastélyba, s hozz kocsit, amin az asszonyt hazaszállítsuk.

Csacsina csúnyául félrehúzta a száját, s azt mondta Amadénak:

- Okos ember vagy, bruderkám. Te itt maradsz, engem elküldesz.

- Természetes. A hímmedvének nőténye van: utána jön, s az téged megesz. Nekem itt kell maradnom, hogy az alélt nőt megvédelmezzem a nőtény medvétől.

- De ki védelmezi meg őt a vadásztól?

- Eredj! Ne légy bolond.

Flórián tehát segített Amadénak az alélt asszonyt a földről felemelni s a leskunyhóba cepelni, ahol a hárságyra lefektették.

- Az igaz, hogy most elég csúf vagy. Így asszony beléd nem szerethet: véres pofáddal - mondá Flórián.

Azzal csak rábírta magát, hogy becafoljon a kastélyba, kocsit kirendelni.

Amadé pedig meglátott egy korsót a kunyhó polcán, azzal elment a közeli forráshoz vizet hozni.

Beletelt két óra, míg Csacsina Flórián előkerült a kastélytól a hintóval, meg az ökrös szekérrel. Ez kellett az elejtett medvének.

A leskunyhóban minden rendben volt már. Viola felocsúdott ájultából, s Amadénak is le volt mosva a vér az arcáról.

Csacsina Flórián aztán ezt az egész kalandot megírta levélben Markóczy Dezsőnek. Hozzátette annak a két órai egyedüllétnek az idilljét is a saját rossz fantáziája nyomán.

Valóságos méregkeverés volt. Megkínózni egy börtönbe zárt rabot a féltékenység fölébresztésével.

Jó szerencse, hogy az államfoglyok leveleit a térparancsnok veszi át, az felbontja, elolvassa, s ha olyannak találja, mely a foglyot nyugtalanítaná, nem adja át neki, félreteszi.

Markóczy Dezső nem kapta meg ez infámis levelet.

TIZENNYOLCADIK FEJEZET ZSÓFI HÓSTETTE

Egy szép napon egyedül ült belső szobájában Viola, amidőn egyszerre visongatás hangjai törtek át a mellékszobából, ahol a leánycselédek dolgoztak. De azokban a sikoltozásokban több volt az öröm, mint az ijedtség, vegyest.

Viola felugrott, s a cselédszoba felé sietett. De az, aki a sikoltozást okozá, megelőzte. A szőnyegajtó hevesen felpattant, bependerült rajta a most érkezett jövevény. Ő volt az, a derék Zsófi, a Sándor Zsófia, Viola hú kísértője, ápolgatója egész Aradig. Ott elszakadtak egymástól; azóta nem kerültek össze.

Ugyanaz a parasztruha volt rajta, amiben az egész hadjáratot végigszenvedte; a karjára volt fűzve egy kendőbe kötött butyor: abban lehetett a tisztája de azt most ledobta, hogy egyenesen a nyakába rohanhasson Violának, akit összevissza csókolt és könnyeivel áztatott.

- Nini, a kedves Zsófi! - kiálta Viola, melegen viszonzva vendége erőszakos ölelését.

- Az ám, a bolondos Zsófi, megint itt vagyok, még bolondabb vagyok.

- Honnan cseppentél ide?

- Honnan hát? A börtönből. Ott voltam az uramat meglátogatni.

- Az uradat?

- Hát persze! Az én uramat is elítélték hét esztendei fogságra, mert hadbíró volt: annyi dukált neki. Ott van egy börtönben a te uraddal: szobatársak.

- Te láttad a férjemet?

- Láttam bizony, még az ételéből is ettem. Olyan egészséges, mint a makk. Küld általam százezer csókot.

Most aztán Viola árasztá el Zsófit csókjaival.

- Hisz ez lehetetlen, amit te most beszélsz. Bejutni egy asszonynak az állam börtönébe s a férjével találkozni.

- Hát hiszen minden okos ember azt mondta, hogy ez lehetetlen. De ha az én bolond fejemben ez már megfogamzott, hát annak muszáj volt megszületni. Nincs énelöttem lehetetlenség.

Viola maga mellé ültette Zsófit.

- De mármost engedd elmondanom töviről hegyire, hogy volt, mint volt; mert cifra történet ez nagyon.

Hát odáig tudjuk a históriánkat, amikor az uraink elhagytak bennünket. Aradon: maguk indultak a sereggel Világos felé. Én csak a keserves búcsúzásra emlékezem. Te még Aradon maradtál; nagy dolog várt reád, ha lehet a jó uradnak az életét megmenteni. Engemet az én Sándorom hazaküldött az édesanyjához, aki becsületes kofaasszony Kecskeméten, tyúkkal, libával kereskedik egész fel Bécsbe.

Ott meghúztam magamat a jámbor öregnél a rettenetes napok alatt. Az én Sándoromról semmit sem tudhattunk. Merre vitték, hová zárták? Hír sem jött felőle. Sok utánjárásra annyit megtudtunk, hogy Josefstadtbba csukták el fogságba. De levelet nem kaphattunk tőle.

- Én sem kaptam még levelet a férjemtől - szólt közbe Viola.

- A foglyok nem írhatnak a feleségeiknek. Hanem akinek anyja van, annak szabad levelet küldeni gráciából, de csak úgy, ha nagybeteg. Így kapott egy napon levelet a napam, zsandár hozta oda. Milyen félve bontottuk föl, s mennyit töröltük a szemünket, amíg végig elolvastuk. Azért kétszer is elolvastuk. Azt írta a lelkem, hogy nagybeteg, nehéz gyomorbaja van. Attól tart, hogy belehal, ha soká tart. Nekem sem kellett több. „Édes anyókám, mondok a napamnak, én megyek föl Bécsbe.” - Hová a frányába? Bécsbe? Aztán minek? - „A császárhoz megyek, eléje térdeplek, úgy könyörgöm, hogy kegyelmezzon meg a Sándoromnak.” - „Eresztenek is be téged a császárhoz, ebben a parasztruhában.” - „Addig könyörgöm, míg beeresztenek.” - De hát hogy mégy Bécsbe, hisz csak annyit tudsz németül, hogy: „ja so.” - „Elég az, a császár tud magyarul: megért.” - „Aztán hol veszed hozzá a pénzt? Én nem adhatok. Egy firtli bankó az egész gazdaságom, többit mind tyúkba, libába vertem: a tyúkász-szekérrel, igaz, hogy felmehtnél ingyen.” - „Viszek magammal szalonnát, kenyeret, az eltart az egész úton.” - „No majd én meg sütök tepertős pogácsát.” - No hát mi kell még több. Még csak passzus után kellett látnom. Be kellett diktálnom a nagyságos németnek, ki vagyok, mi vagyok, miben járok? Az uram nevét is be kellett mondanom, meg hogy mi a mestersége? Ügyvéd. „Vakáte”, mondta a német, ráhagytam. Hát csak beírta, hogy „vakáte”. A firtlibankó a passzus árában ott maradt. Én tehát egy batyuval a karomon nekiindultam a nagy útnak, abban volt a tisztám, meg az úti elemózsiám. A tyúkász-szekér negyednapra szerencsésen megérkezett a nagy Bécs városába. A vámnál ugyan erősen megvizitáltak, a kocsisgazda azt mondta, hogy dohány után szaglászni. Annak azután stemplis papírost adtak, s amint lefizette a taksát, útnak eresztették. Van ott Bécs városában a tyúkászszekerek számára egy tanya, ahová a bécsi kofák kijönnek a portékájukat átvenni. Eltart az egynehány napig. Azalatt én ráérek a magam dolgát elvégezni. Könnyű ám abban a nagy városban eligazodni vezető nélkül is. Van egy irtóztató magas tornya, a Szent-István-torony, az mindenüvé ellátszik. Csak annak az irányába kell tartani. Közel hozzá lakik a császár a maga várában. Odataláltam rendén, bementem a kapun, a strázsa nem állított meg. Amikor aztán benn voltam az udvaron, elkezdtem szétnézni. Jézuskám! Hogy tudom én itt meg a helyes járást?

Kapu volt ott négy is, mindenik előtt állt egy derék szál zsandár, akinek lószőr-bokréta volt a cifra sisakján. Megszólítottam szépen magyarul: „Ugyan édes lelkem, mondja meg, merre kell itt a császárhoz felmenni?” Arra ez a magas szál ember megpödörintette a bajuszát, s megfelelt jó magyarul: „Jöjjön velem, asszonyság, majd én fölvezetem.” A kezdet szerencsés volt, magyar emberre találtam a zsandárok között. Kérdezte, hogy audienciára akarok-e menni? Akkor elébb be kell jelentenem magamat a kancelláriában; odavezetett, maga beszélt helyettem a hivatalnokkal, aki beírta a nevemet, s aztán egy számot nyomott a markomba, ami azt tudatta velem, hogy hányadiknak következem a kihallgatandók között. A batyumat pedig ott tartották, mert a császárhoz batyut bevinni nem szabad. Majd visszajövet elvihetem. Csak a lelkem Sándorom levelét vettem ki belőle, azt a keblembé dugtam. Ez volt az egész igazságom.

Az én zsandárom azután felvezetett a lépcsőkön egész addig az ajtóig, mely az audienciára várók nagy termébe vezet. Voltak ott már sokan, akik várakoztak; többnyire asszonyok, mind gyászban. Senki sem beszélt, csak suttogott, mintha halott fölött virrasztanának. Magam voltam egyedül a parasztruhás asszony.

Egy nagy kétszárnyú ajtó vezetett a császár elfogadó szobájába. Kétfelől két gárdista strázsalt, kivont karddal, hosszú szárú fényes csizmákban. Az ajtón folyvást kiment, bement egy stikkolt frakkos úriember, vékony gyíklesővel az oldalán. Ez állította glédába a várakozókat aszerint, amint a sor következett rájuk. Legközelebb jutott az ajtóhoz két mély gyászba öltözött úri asszonyság, akik egymás fülébe suttogtak, amint engemet megláttak. Eleinte azt hittem, hogy sérti a szemüket az én parasztviseletem. Az egyik odaintett magához, s magyarul

súgta a fülembre: „Jó asszony, ha visszajön az audenciáról, várjon meg, beszédem lesz önnel.”
- „Jaj, kérem alássan, későn lesz az, mire énrám kerül a sor”. - No csak maradjon itt melletttem, nem tudhatja”. - Rittig! A stikkolt frakkos úr, mikor ütött az audencia órája, legeslegelsőnek engemet szólított fel: Nem akartam hinni a fülemnek, de az a két asszonyság is tolt előre, hát csak beléptem. Azután tudtam meg azt a jó szokását a császárnak, hogy ha parasztnő van az esedezők között, azt legelsőnek bocsátja maga elé.

Ott láttam őt magam előtt. Hisz az egészen másforma alak, mint amilyennek mi odakinn képzeljük a császárt. Szép fiatalember, hosszúkás nyúlt arccal, serkedő bajusszal, szelíd szemekkel. Azt is elfelejtettem, hogy térdre kellene előtte esnem. Nem venné jó néven. Hát aztán ő szólított meg előbb: Mi kívánsága, jó asszony? Kérdezé szép csengő szóval magyarul. Erre aztán feloldódott a nyelvem, elmondtam, ahogy Isten tudnom adta, hogy a férjemért jöttem könyörögni, megmondtam a nevét, aki állami fogoly Josefstadtban, sok esztendőre el van ítélve; hadbíró volt. De egészen ártatlan, soha ő senkit halálra nem ítelt, inkább akit csak lehetett, mind fölmentett, kiszabadított. Nem csinált ő a forradalomban semmit. Amint vége volt a háborúnak, rögtön megválasztották Hódmezővásárhelyre kántornak, mert igen szép hangja van. Onnan vitték el a börtönbe. A helyét be sem töltötték. Hát csak arra kérem a felséges urat, hogy kegyelmezzen meg neki, hogy újra elfoglalhassa a kántori hivatalát, mert ő az egyedüli fenntartónk, nekem és a szegény öreg anyjának.

Viola kénytelen volt mosolyogni ezen a beszéden.

- Hát hiszen a császár is mosolygott rajta. Lehetett oka rá. Aztán megbízgatott ezzel a szóval:

- No, majd megvizsgáltatom az ügyét. Azzal odalépett az íróasztalhoz, mely mellett egy tiszt ült, aki válogatott az egymásra rakott instanciákban, annak diktált valamit, amit az egy tiszta papirosra följegyzett. A Sándorom nevét is hallottam. Azután megint felém fordult, s azt mondá: Majd intézkedni fogok az ügyében.”

- De mingyá ám, felséges uram! - kaptam én rajta, - mert az uram nagyon beteg.

Viola erre már hangosan nevetett.

- Igazán azt mondtad a királynak?

- Hát hiszen a császár is elnevette magát erre a szavamra. Pedig hiszen hát úgy szoktuk azt mondani az imádságunkban is: adjad uram Isten, de mingyá! - Mert hogy nagyon beteg az uram, itt van a levele, amit az édesanyjának írt a börtönéből. Elővettem a levelet, s megmutattam a császárnak. „Még meg talál halni, s én nem is láthatom, szegényt.”

- No hiszen megláthatja, ha akarja, arra adhatunk engedélyt, odamehet hozzá a börtönébe - mondá a császár. S ismét az asztalnál ülő úrhoz fordult, valamit diktált neki, amit az leírt. Csak két szót tudtam belőle kivenni: az uram nevét, meg Josefstadtot.

- No, ezzel odamehet a férjéhez, - szólta aztán hozzám fordulva.

Hm! Odamehet a férjéhez! De messze van ám Josefstadt, s oda már nem visz el a tyúkászszekér ingyen. Valamit gondoltam; ha már kigondoltam, hát csak ki is mondom:

- De nincs ám útravaló pénzem, felséges uram.

No, azt meg fogja kapni; - válaszolt sietve a császár, s még egy szót szólt a segédének, amire az valamit leírt egy összehajtott papirosra, amire a császár sajátkezűleg valamit firkantott.

Viola összecsapta a kezeit.

- Hallatlan! Te megpumpoltad magát a felséges urat!

- Azt tettem én! Nem is bántam meg sehogy. Kezet akartam neki csókolni, de nem engedte. Intett, hogy elmehetek. Az asztalnál ülő úr felállt, s előre ment az írásokkal. Az ajtóban találtam azt a két nyájas úri asszonyságot. Intettem nekik, hogy jól van a dolog; megértették. Engem aztán elvezetett a hadsegéd az udvari kancelláriába. Ott több szoba nyílik egymásba. Az első tele volt várakozó asszonyokkal, kik egy íróasztalhoz akartak jutni. Nekem utat fűrt közöttük a hadsegéd. Egy simára borotvált képű úr ült az asztal mellett, akinek az egyik írást átadta, amire az valamit motyogott németül, amiből én csak az uram nevét értettem meg, meg azt, hogy „vakáte”; „igenis, vakáte” siettem megfelelni. Milyen jó, ha az ember tud már németül. Azután egy benyílóba vezetett a hadsegéd, aminek az ajtaja fölél az van írva, hogy: kassza. Ezt is megértettem. Ott meg egy szakállas úriember ült egy köröskörül bedrótozott ketrecben, aminek csak elől volt egy kis csapóajtaja. Annak is adott át egy írást az a jó ember, mire az egy vasládának az ajtaját felnyitotta, s kiemelt belőle három darab göngyöleg, amiknek a borítékjára az volt írva, hogy „zehn Gulden”, odatette elejém a márványasztalkára. Én azt gondoltam, hogy azért teszi oda, hogy válasszak belőle: kiemeltém a középsőt. Erre ő azt mondta, hogy „aber”, s mutatta, hogy ez mind az enyim.

Jaj de szépen hangzik ez a német szó: „aber”. Ilyen szó nem is hiszem, hogy volna a magyarban. Mind a három göngyöleg az enyim! Egyet legalább vissza akartam neki adni; de a hadsegéd megfogta a karomat, s elrántott a pénztártól: azt mondta: „friskó! friskó!” ő meg ennyit tudott magyarul. Arra megint vissza kellett mennem az udvari kancellistához, aki akkorra elkészítette a számomra való passzust a jوسفstadti tömlöcbe. Azt mondta, hogy olvassam el. (Ha csak az el nem olvas engem!) Mégis úgy tettem, mintha olvasnám. Aztán eszembe jutott, hogyha már a kecskeméti passzusért egy firtli volt a taksa: azért legalább egy pöngő fog járni, s nagy büszkén azt kérdeztem: „vasz peczál!” mire az azt mondta, hogy -, „niksz peczál.” Ezzel is többet tudok németül. Én aztán szépen megköszöntem annak a kedves hadsegédnek a szíves szolgálatát, s meginvitáltam, hogy ha lejön egyszer Kecskemétre, meglátogasson bennünket, ott lakunk a Czegléd-utca szegletén, ahol a mészárszék van. Amire ő azt mondta, hogy „gute ráz”, meg is rázta a kezemet, hogy jól megértsem.

Violát egészen felderíté ez a naiv előadása egy audiencia történetének (mely valóban igaz történet, kár volna, ha elveszne az utókor számára).

- Óh be nagy bohó vagy te, Zsófi!

- De leszek én még nagyobb is, csak várd el a végit. Amint az udvari kancelláriából kiléptem, már ott találtam a folyosón az én két úri asszonyomat. Azok is átestek már az audiencián: rám vártak.

Az egyik úri asszonyság, aki az elébb megszólított, odalépett hozzám, s így szólt:

- Kegyed is Josefstadtbba igyekszik? (Már „kegyednek” szólított, nem jó asszonynak.)

- Igenis. A szegény jó uramat akarom meglátogatni, aki el van ítélve nehéz börtönre és most nagy beteg: levélben írta az anyjának.

- Hát ha nem restelli kegyed a mi kocsinkra felkapni a kocsis mellé, mivelünk eljöhet Josefstadtig, mi is oda utazunk, s egész a börtönig elvisszük.

- De nagyon megköszönöm. Legalább nem kell kérdezősködnöm ebben az idegen világban.

- Mi a férjének a neve? - kérdezé az úriasszony.

Megmondtam.

Erre az inte a másik hölgynek, aki a táskájából kivett egy könyvecskét, szétnyitotta, keresgélt benne.

Nekem bizony olyan hamis szemeim vannak, hogy belepislogtam abba a kis könyvbe, s láttam, hogy a Sándorom neve után kétszer is fel van írva az „F” betű. De még jobban meglepett, hogy a Sándor neve fölött a te kedves férjed nevét pillantottam meg: egyszer egy „Z” betűvel, utána meg csupa „O” betűvel.

Az asszonyság észrevette, hogy leskelődtem. Egyenesen hozzám fordult:

- Hallja maga, kedves barátném. (Már kedves barátném!) Tud-e maga hallgatni?

- Ebből a tudományból professzor lehetnék.

- No hát akkor meg kell önnek fogadnia, hogy a mi josefstadti utunkból senkinek egy szót el nem beszél.

- Ígéretet én nagyon nehezen teszek; mert azt tudom, hogy adósság. Kettőnek el kell mondanom, amit az utamban megtudok. Az egyik az uramnak az édesanyja, annak mindent meg kell tudni, a másik pedig az én kedves barátném, Markóczy Dezső felesége; amit annak az uráról megtudok, aki szintén állami fogoly, talán éppen egy zárkában van a férjemmel, azt csak el kell neki híven beszélnem.

- Helyes, helyes! - mondá mind a két asszonyság. - Azoknak beszélhet kegyed.

Aztán felvilágosítottak róla, hogy mit jelentenek azok az „F” és „Z” betűk a férjeink neve mellett.

Ezek a derék asszonyságok a magyar jótékony nőegylet megbízottai, akiknek az a feladatuk, hogy az itteni foglyok nehéz során enyhítsenek.

A foglyok mindenféle faragással töltik az idejüket. Készítenek karpereceket, nyakkötőket, násfákat ébenfából, puszpángból, elefántcsontból. Némelyik nagyon szép munkát tud csinálni, ami remekszámba megy; aki nehezebb kezű, az csak gyertyatartókat farag, meg esernyőfogantyúkat. A jótékony hölgyek aztán időnként eljönnek a kész munkákat átvenni; azokat aztán elhordják személyesen az előkelő ismerősökhöz, azokkal felvásároltatják: ki mennyire érdemes, s az árát elhozzák, s szétosztják a szegény foglyok között. De erről nem szabad ám senkinek másnak tudni, csak éppen a császárnak meg a börtönfelügyelőnek, a térparancsnoknak, aki jószívű ember. Hajmonnak híják. Nem felejttem el a nevét a Négy Hajmonfi operából, amiben a Sándorom a „Fel, fel örök!” áriáját énekelte, mikor még a színháznál volt. Mert hát a foglyoknak szigorú regulájuk van odabenn. Nekik nem szabad kést, vésőt, ráspolyt adni a kezükbe, nehogy a börtön falát keresztüláshassák s a vasrácsokat átfűrészeljék. S ennek a regulának a megtartására szigorúan felügyel a várkormányzó, aki kemény szívű ember. Jó szerencse, hogy nem lakik állandóul Josefstadtnban: otthon van a birtokán, nagy földesúr, magyar főúr, azért olyan kegyetlen a saját fajtája iránt. Mikor ez megérkezik, azt előre tudatják a várkapitánnyal. Akkor nosza hirtelen beszoigáltatja minden fogoly a porkolábnak a maga fűrő-faragó szerszámát, a készülő munkáját, aki azt elrejtí a térparancsnok lakásán. Mert a szigorú kormányzó maga sorba járja a foglyok szobáit, s mindent apróra megvizitál, még a szalmazsákokat is kiforgattatja. Ha megtudná, hogy a foglyok az ő távollétében faragnak, bosszúját a térparancsnokon töltené ki, azt rögtön penzionálnák. Kártyával sem szabad magukat mulatni a foglyoknak: csupán a sakkozás van nekik megengedve, amihez összegyűrt kenyérből készítik a figurákat. Mikor aztán a várkormányzó megint hazamegy a birtokára, akkor fellelegzik minden ember, s folytatja a munkát. A jótékony hölgyek aztán átveszik a kész munkát a profósztól, s otthagyják nála az árát, kit mire taksálnak. Ezt jelentik azok a betűk a foglyok nevei után. A jótékony hölgyek aztán elviszik ezeket a foglyoktól készített faragványokat haza, s eladogatják az egész országban. Minden jóra való magyar családnak kell belőle kapni. Hanem ezt nem szabad ám senkinek elárulni.

Ennél a szónál félbeszakítja a Zsófi az előadását, fölkel, hátrament a cselédszoba-ajtóhoz, azt kulccsal bezárta: úgy jött vissza, integetve.

- Ezt el kellett neked mondanom, hogy jól megértsd. Előbb elmondtam már, hogy a foglyok nevei után betűk vannak írva. Azok számokat jelentenek. Az én Sándorom neve után „F” betűt írtak, az öt forintot jelent. Az ő munkáját nem becsülték fel többre; hanem a te kedves urad neve után „Z” betű került, ami 25-öt jelent. Ő már remek munkát csinál.

- De hiszen én küldök neki elég pénzt minden hónapban - sietett közbeszólni Viola.

- Tudom: köszönöm. Ez csak az első hónapban történt, hogy pénzért dolgozott; amikor még a minisztérium nem döntötte el, hogy szabad-e az államfoglyoknak költőpénzt kapni hazulról. Mert a kegyetlen kormányzó még azt is megkövetelte, hogy a foglyok csak abban az étkezésben részesüljenek, amit a rabkonyhán kotyvasztanak a számukra. Koplalnának is eleget, ha a profósznak nem volna egy áldott jószívű leánya, aki alattomban juttat nekik tápláló eledelt. Csak az isten ott tartaná a börtönben sokáig! Csúnya is szegényke: nem hiszem, hogy férjhez vegyék. Veronka a neve. Minden fogoly szerelmes belé. Ő az egyetlen fehérszemély, akit látnak. De hogy az uradról beszéljek: a második betű, ami a neve után van írva, már egy kerek „O” volt. Ez annyit tesz, hogy semmi. Ezt a munkáját a kedves urad már nem eladásra készítette, hanem emlékül az ő kedves kis felesége számára. Nézzed, el is hoztam azt magammal.

E szónál a Zsófi előhúzott a kebléből egy csomagot, finom papirosba takarva, azt gondosan felgöngyölgette, míg előkerült belőle a fogházi emlék: egy remekül faragott karkötő ébenfából, lánc alakban, szív forma lakattal a közepén.

Viola nagyot sikoltott ez emléktárgy láttára, s hevesen kapta azt ki Zsófi kezéből: összecsókolta a faragott láncot, kacagott is, sírt is egyszerre, és zsémbelt a barátnéjára:

- Te rossz Zsófi! Most adod ezt elő! Hiszen ezen kellett volna kezdened!

- Hiszen még akkor nem került rá a sor. Akkor kaptam meg az uradtól, amikor találkoztam vele a börtönben. Egy zárkában van az én Sándorommal becsukva. A profós egyenesen odavezetett a zárkájukhoz. Én attól rettegettem, hogy az iskolában fogom találni, mint nagy beteget. - Hát aztán nagyon meg lettem vigasztalva. Ott találtam mind a két foglyot az asztalnál ülve: sakkoztak. Nagy volt az öröme mind a kettőnek, mikor engem megláttak: „Nini a! Zsófi!” monda az urad. Az én Sándorom pedig szóhoz sem tudott jutni, míg nyakába nem borultam, s összeviessza nem csókoltam. Olyan piros volt annak az orcája, mint máskor. „Hála Istennek, hogy nem vagy nagybeteg, ahogy az édesednek írtad.” „Ha azt nem írtam volna, nem bocsátottak volna hozzám.”

„De hát nincsen semmi baja a gyomrodnak?”

„Hogyne volna!”

„Micsoda?”

„Az, hogy nem tudok enni.”

„Miért nem tudsz enni?”

„Mert nincs mit”.

Az ordinánc éppen behozta a foglyok ebédjét. Az én uram számára egy mély cseréptányérban krumplilevest, a te uradnak pedig jó fokhagymás rostélyost.

A Sándor úgy nézett arra a krumplilevesre, mintha a halálos ellenségét látná maga előtt.

A te jó urad azt mondá:

- Én váltig unszolólok, hogy megosztom veled a magam ebédjét: nekem fele is elég; de nem fogadja el.

A Sándor dörögött valamit: „A rabkosztnál még keserűbb a kegyelemkenyér.”

Ilyen kevély koldus volt teljes életében.

Én aztán nagy büszkén odaszóltam az ordináncnak, rámutatva a rostélyosra, tudtam már a német nevét „roszprádlí”. S odaugrattam a markába egy ezüst forintost.

Nagyon megbámult érte az ordinánc. Úgy tett, mintha elejtené a kezéből az ezüstpénzt: de csak azért tette, hogy megtudja, nem hamis pénz-e, nincsen-e ólomból? Aztán sietett vele a konyhába.

- Hol vetted te ezt az ezüstpénzt? - kérde az uram nagyot bámulva.

- Ahol a többi.

Azzal előhúztam a zsebemből két darab pénzgöngyöleget, s odatettem eléje az asztalra.

- Ezt itt hagyom neked.

Egyik göngyöleget felbontottam, s kiöntöttem belőle a fényes forintokat.

A Sándornak egyszerre kipirosodott a képe.

- Hisz ezzel én herceggé vagyok téve! De hát hogy jutottál te annyi ezüstpénzhez?

Én aztán, nehogy azt higgyék rólam, hogy vándor olajkárost gyilkoltam meg, elhistorizáltam nekik az egész dolgot, ahogy az elébb teneked. A két szegény fogoly úr majd lefordult a nagy nevetéstől, úgy csapkodták az asztalt az ökleikkel, hogy csak úgy csörgött rajta a lánc.

- Lánc? - kiálta fel ijedten Viola.

- Hát persze, hogy lánc. Hozzá tartozik az a foglyok készségéhez: az egyik karikája a jobb kéz csuklójára van lakatolva, a másik a bal láb bokájára.

Erre aztán Viola elkezdett keservesen zokogni, a kezét tördelni.

- Nem zsenírozza ez a fogoly urakat egy cseppet sem - vigasztalá őt Zsófi. - Egészen hozzászoktak már.

De az asszonyka csak sírt nagy zokogással.

(No, ezt bizony jobb lett volna el nem mondanom! De hát ha az én szívem nem szakadt meg bele.)

- No, de ne szomorkodjunk most azon. Majd csak megkönyörül rajtuk a jó Isten - meg a császár. A jótékony asszonyságok abban fáradoznak, hogy az államfoglyokat legalább a láncoktól megszabadítsák.

- Hol lehetne e hölgyeket megtalálni?

- Azt ők nagy titokban tartják. Annyit tudattak velem, hogy ha valaki pénzt akar küldeni a jótékony hölgyek számára, azt a hazai takarékpénztárhoz utasíthatja: ott megkapják, akkor aztán a komité határoz, hogy fölvegye-e a jótékony hölgyek szövetségébe a pénz küldőjét.

- Holnap mindjárt fogok küldeni ezer forintot a hölgyek számára.

- Csak arra kérlek, ne bízd a pénzküldést a Csacsinára, mert az egy rossz ember, árulkodó, öröme telik benne, hogy a haza fiaí így szenvednek, hisz ő megjövendölte, hogy ez lesz a végük.

- Nem. Amadé által fogom a pénzt feladatni.

- Hát Amadé itt van?

- Igen. A péterváradi kapitulációnál amnesztiát kapott, de az ügyvédi oklevelétől megfosztották. Apja, a vén pecsovícs, nem akar a rebellis fiáról tudni semmit. Idejött hozzánk, itt beszegödött vadászni, én örültem neki, hogy egy régi jó barátot láthatok, itt szokott ebédelni velünk hébe-hóba.

- Csodálom, hogy a kedves férjed nekem erről nem szólt.

- Pedig Csacsina megírta neki, mikor pénzt küldöttem általa az uramnak.

- Igen ám, csak hogy a foglyoknak érkező leveleket a térparancsnok, Hayman ezredes bontja fel, s ha olyasmit talál a levélben, ami a fogolynak ártalmára van, nem adja át, félreteszi. Én fogadni mernék, hogy Csacsina valami alávalóságot írt a levélben felőled és Amadé felől, ami a rabláncn levő uradat kétségbe ejtette volna.

- Csak nem tartod olyan rossz szívűnek?

- Olyannak tartom én. Vigye őtet az ördög, ne beszéljünk róla. Hadd folytassam, ahol elhagytam. No hát: az ordinánc nemsokára előhozta a fokhagymás rostélyost a Sándorom számára, s nekem aztán csak gyönyörködnöm kellett benne, milyen mohó étvággal gyógyítja a lelkem a nagy gyomorbaját. Hamarébb készen volt a rozsprádlíjával, mint az urad, pedig későbben kapta meg. Mikor már csak az utolsó villára való volt a tányérján belőle, engem is megkínált vele: „Köszönöm, én már ebédeltem.” (Igen: a napnál.)

A lelkem Sándorom nem volt még tökéletesen megelégedve.

- Mit kellene még ennünk *nyomtatóul*? - mondá az uradnak.

- Olyasmit, amihez nem kell se konyha, se szakácsné.

- Én már kitaláltam. Hozassunk nyers savanyú káposztát lenmagolajjal, az nagyon jó.

Az urad is ráállt. Dörömböltek az ajtón, mire az ordinánc betoppant.

Annak aztán a te urad odanyomott a markába egypár kutyanyelv-bankót, s jól megmagyarázta neki, hogy ezért vegyen a szatócsnál egy tányér savanyú káposztát, meg lenmagolajat, azt keverje jól össze, úgy hozza be.

Kevés vártatva visszajött az ordinánc a tányér káposztával, letette az asztalra. Az urad belekóstolt, s elkiáltotta magát:

- Tyhű, aki áldotta! Ez nem embernek való!

Hát az a szerencsétlen pemák lenmagolaj helyett lenmagfírnással keverte össze a káposztát, amit a mázolóknak használnak, olyan volt a szaga, mint a most festett ajtóé.

Az urad háttal fordította a székét az asztalnak: „Ordíts az ordináncnak, hogy vigye ki!”

- DehogY ordítok.

- Hát mit csinálsz vele?

- Hát én majd csak *bevágom*.

S az édes lelkem nekiveselkedett, elköltötte az egész tányér lenmagfírnászos káposztát. S nem ártott meg a drága gyomrának.

Most dobszó hangzott az udvaron, mire mind a két fogoly felugrott a székeről: „Sétára dobolnak.”

A gondviselő hatóság az ebéd után sétára kommandírozza a foglyokat, egészségük végett. A profosz sorba kinyitogatta a börtönajtókat, s előjöttek párosával azoknak a lakói. Ott mentek el a mi ajtónk előtt. Lehetek húszan: sokra ráismertem: jó pajtások voltak a háborús világból. Volt közöttük hajdani kormánybiztos egynehány, mint a te urad, azután hadbírák, mint az én Sándorom, egy híres poéta, aki az „Arany trombitát” írta, papok, véstörvényszéki bírák. Azok mind katonásan szalutáltak, mikor engem megláttak; de nekem nem volt szabad közéjük lemennem az udvarra. A profosz adott egy széket, amire leülve, végignézhessem a rabok sétáját az udvaron. Kétoldalt katonák voltak felállítva, azok között sétáltak párosával két sorban a foglyok. Egy szót sem beszéltek egymással! Csak úgy némán bandukoltak egy óra hosszáig, akkor megint visszakísérték a fegyveres őrök valamennyit. De előbb glédába állították valamennyit, s a profosz sorba vizitálta a zsebüket, hogy nem dugtak-e el valami tilalmas eszközt?

Amíg ezt nézegetem, egyszer csak mellém könyököl valaki az ablak hídjára, s azt mondja, hogy: „Szervusz”.

No ez magyarul van.

Odanézek: ki lehet az, akivel én egyszerre ilyen jó barátságba keveredtem; hát látok egy tagbaszakadt gömbölyű teremtest, egy leányt, könyökig felgyűrt ingujjakkal, a karjai pirosak, mint a cékla; de mielőtt megkérdezhettem volna, hogy kihez legyen szerencsém, a tenyeres-talpas leány kihajolt az ablakon, s hangosan lekiáltott az urakra magyarul:

„Urak, ma paprikás csirke lesz vacsorára galuskával.”

Rengeteg éljenzés hangzott rá az udvarról.

Én ebből a szóból megtudtam, hogy ez a profosz leánya, aki a rabokra főz. A magyar szót most tanulhatta el a fogoly uraktól, akiknél nagy gráciában állt. A poéta verset írt hozzá, s egy piktor lerajzolta az arcképét.

A paprikás csirke pedig azt fejezte ki napkeleti virágnyelven, hogy a jótékony hölgyek megérkezése után busás pénz jutott a porkoláb kezébe, s a foglyok étellemezése azonnal megjavul.

- Készt ájni, tu támi! - kiáltott fel a porkoláb, kulcsköteget rázva a leányára; mire az engem is magával húzott befelé a folyosóra.

- Te pedig galambom, éjszakára az én vendégem fogsz lenni - mondá, törve a magyar szót a köpcös leány; - a foglyok szobájában nem szabad asszonynak maradni lámpagyújtás után. Nem is érne semmit.

Azzal megmutatta, hogy a börtön vasajtaján egy ráccsal ellátott nyílás van, melyen a fegyveres strázsa, valahányszor végigsétál a folyosón, mindig betekint, s a börtönben folyvást ég a lámpa.

Így aztán hamar megbarátkoztunk: össze is csókolóztunk.

Veronkának hítták a barátnémat.

- Gyerünk le énhozzám a konyhába - mondá; - mit bámulunk itt ezen a csodán: hogy abriktolnak itt egy csomó derék embert, aki bizonyosan úr volt odahaza, s ahhoz szokott, hogy ő parancsoljon. De hát szokni kell nekik a regulához; mert aki rezonírozik, azt még lejjebb degradálják, közönséges sáncrab lesz, sötétzárkába jut, nehéz vasat kap a lábára, s kenyéren, vizen tengődik, s végzi az alacsony munkát a többi foglyok körül.

Nekem a lelkem is összeborzadt attól a gondolattól, hogy ha az én Sándorom ilyen sorsra találna jutni. Ugye, te sem szeretnéd, ha a te urad pallót síkálna?

- Jaj, ne mondj ilyent, mert megőrülök.

Mi hát ketten lementünk a konyhába Veronkával. Ő volt az egyetlen fehérszemély az egész várban: a kuktamunkát mind katonák végezték. Most is munkában voltak. Hárman a levágott csirkéket kopasztották, egy meg itcés palackokat pecsételt le, amikben veres bor volt. Mert hogy a fogoly urak mától fogva bort is fognak kapni. Ami a regula szerint meg van tiltva. De hát a térparancsnok jószívű ember. Amiben lehet, enyhíti a sorsát a fogoly uraknak. Megengedi nekik, hogy az ő esztergályos-műhelyében dolgozzanak. Maga is fűr-farag. Ott aztán dohányozni is szabad. Ott nem vizitálhat a kegyelmes úr. Mert ha az hónaponként egyszer idejön, s végigjárja a zárkákat, majd lenne kriminális dolog az olyan fogollyal, akinél valami nyomát találná a dohányzásnak. Tűzszerszámot sem szabad azoknak tartani.

Mindennel megismertetett engem ez a derék leány, amiről beszélek neked majd sokat, amikor egyszer-egyszer idekerülök.

- De nem még el éntőlem soha, édes Zsófikám.

- De bizony el kell mennem az édes anyósomhoz Kecskemétre, s elmondani neki, amiket tapasztaltam.

- No majd megmondom neked, hogy mikor mehetsz oda; az én saját kocsim fog odavinni; de vissza is hoz. Nemsokára lesz az; csak tőled kell még mindent apróra megtudnom. Hát beszélj még a mi foglyainkról.

- Ugyan beszélek. Mind visszatértek már a zárkáikba. A Sándorék szobája éppen a konyha felett volt. Hallottam, hogy járkált alá s fel odafenn, ismerem a lépéseit. A jó Veronka is arra gondolt. Türelmetlen a lelkem, hogy engem nem talál, ahol elhagyott. Odaszólt az egyik katonának, aki ott kuktáskodott, mondott neki valamit, amit nem értettem; de aztán megmagyarázta, hogy a katona eltávozott. Felizent az uramhoz, hogy ne nyugtalankodjék: jó helyen vagyok, a konyhában, itt segítek a szakácsnének a paprikás csirkét elkészíteni, hogy olyan legyen, amilyenek azt otthon készítik Magyarországon, majd ha kész lesz, visszamegyek hozzá, s együtt vacsorálunk. Erre aztán megszűnt a nagy lábdobogás odafenn a fejünk felett.

Mi pedig a Veronkával hozzáláttunk a főzéshez, felapróztuk a csirkéket, s behánytuk a nagy vaskondérba, ami láncon csügg alá a kürtöből. Én tudom már tapasztalatból, hisz a táborban is én főztem az egész tisztikarnak, hogy mennyi kell a zsírból, hagymából, paprikából, hogy jóízű legyen; mennyi sót kell ráhinteni? Azt a kondért folyvást rázogatni kell, s nagy fakanállal kavargatni a tartalmát, hogy oda ne kapódjék az oldalához, kozmás ne legyen. Egy kis petrezselyemgyökér is kell bele, meg sárgarépa az íze kedvéért; utoljára egy jó kanálnyi tejfel. Ez mind az én gondom volt. A Veronka azalatt készítette a galuskát.

Egyszer csak az én Sándoromnak a mély basszushangját hallom megzendülni. Elkezdte énekelni a magyar himnusz: Isten áldd meg a magyart. Erre valamennyi zárkában mind utána zendítették a fogoly urak kórusban, hogy az a nehéz épület majd az egekig emelkedett tőle. Valami gyönyörű volt az a foglyoknak a kardala, bezárt ajtajuk mögül. Nekem a könnyeim csorogtak végig az orcámon.

Még most is sírt a jó Zsófi, hogy visszaemlékezett erre.

Viola segített neki sírni.

TIZENKILENCEDIK FEJEZET UTÁNZÁS

Viola félbeszakítja a Zsófi elbeszélését.

- Hallod-e, édes Zsófikám. Énnekem egy gondolatom támadt, amit meg is fogok tenni. Én is megteszem azt, amit te megtettél. Felkeresem a férjemet a börtönben.

- Mindjárt gondoltam.

- Én végigkopogtatom mindazokat az ajtókat, amiken te benyitottál: aztán amit Isten tudnom adott.

- Te ezt könnyebben megteheted, mint én.

- Azalatt te hazamehetsz Kecskemétre az édesedhez, s ott maradhatsz, amíg én az uramhoz eljutok. Nem várok vele sokáig: holnap, holnapután hozzákezek.

- Nagyon jól van; hanem egyet kötök a lelkedre. Azt a szándékodat, hogy az uradat meg akarod látogatni a börtönben, tartsd titokban mindenki előtt: senkivel ne közöld, senkinek a tanácsát ne kérdd. Mondj hamis ürügyet idehaza az eltávozásodra.

- Miért gondolod ezt?

- Majd elmondom az okát, s akkor megérted. Én két napig voltam az uramnál a börtönében, pedig csak félnapra volt engedélyem. Búcsúvétel után bejelentettem magamat a térparancsnoknál, hogy megköszönjem neki azt a sok rendkívüli jószágát, amit a foglyokkal éreztetett. Nyájasan fogadott, magyarul szólt hozzám, nem volt szükségünk tolmácsra. Szép ábrázatja van, olyan, akárcsak egy magyar vicispán. Leültetett a kanapéra, úgy beszélt hozzám.

Kikérdezett, hogy mármost hová szándékozom menni.

Mondtam neki, hogy férjemnek az édesanyjához, hogy megvigasztaljam nagy aggodalmában a fia egészsége miatt.

„Azt ne tegye, mondá, csak hadd higgye az öregasszony, hogy a fia beteg, s hadd panaszkodjék az ismerőseinek, akik kérdezősködnek felőle.”

Ráhagytam, hogy úgy fogok tenni; ámbár nem értettem a dolgot.

Azután azt kérdezte, hogy hát még hová készülök ellátogatni.

Mondtam neki, hogy ide tehozzád a Markóczy-kastélyba.

Arra elkezdett fittyeket hányni, odajött hozzám, hogy a fülembe súghasson.

- Ott vigyázzon ám csak a nyelvére, hogy valamit ki ne fecsegjen abból, amit itt a börtönben látott és hallott, a jószágigazgató előtt; mert az egy rossz ember: fizetett ellenség a háznál. Tudtára ne jusson még csak annyi sem, hogy kegyed itt járt a börtönben, s hogy itt a foglyokkal emberi módon bánnak; mert ha ezt elárulja valaki az én feljebbvalómnál, abból nekem nagy bajom lehet, de még nagyobb bajuk lehet a foglyoknak, akik majd szigorúbb börtönfelügyelőt kapnak.

Én megesküdtem a lelkem üdvösségére, hogy Csacsina előtt nem fogok beszélni semmit.

- Ki hinné ezt Csacsináról? - monda Viola.

- Bizonyosan oka volt rá az ezredesnek, hogy erre figyelmeztessen. Én különben sem szeretem az egész embert; kinézi a számból a falatot. De Amadé előtt se beszéljünk. Maradjon ez a kettőnk titka.

- Úgy teszünk.

- Rendezzük el a dolgot. Te holnap mindjárt kocsiba ülsz, behajtatsz a városba, kiváltod magadnak a passzust egész Ausztriára. Egyedül utazol, kíséret nélkül. Aztán hazajössz, összepakolsz, azt mondd, fürdőre mégy Bártfára. Abba nem szólhat bele a jószágigazgató. A magad kocsiján utazol oda. A kocsit azonban visszaküldöd, s az engemet elvisz Kecskemétre. Mire te hazakerülsz, akkorra visszahoz. Te pedig a postakocsival járod meg Bécset és Josefstadtot s a visszatérő utat. Így aztán senkinek még csak gyanúja sem lesz, hogy hol jártál.

- Nagyon jól van, Zsófi: úgy teszek, ahogy te mondd.

Vacsoránál összejöttek mind a négyen: a két asszony, Csacsina és Amadé.

Nem kellett egymásnak bemutatkozniuk: régi ismerősök voltak. Csacsina lehetőleg nyájas volt Zsófihoz, még fogpiszkálót is faragott neki lúdtollból. Nem is kérdezősködött tőle, mi hozta ide. Hát mi? Az ingyenélés ösztöne.

Violának az ösztöne megsúgta, hogy a férjétől kapott ébenfa-karperecet lehúzza és elrejtse.

Azonban Amadénak volt mondanivalója. Búcsúzni jött. Most kapott értesítést, hogy siessen haza a szülői házhoz, az atyja haldoklik. Mihelyt a főerdésznek átadta a vadásztanyát, azonnal sietni fog haza.

- Tamás vagyok benne - mondá Csacsina. - Nem hal meg az öreg soha, mert annak konvenciója van a halállal. Volt az már halálán egynehányszor, egyszer már ki is volt terítve, énekelték fölötte a „halld meg lélek; mert néked beszélek” rigmusát, amikor egyszerre csak felnyitotta a száját, s összebadtateremtettézte a virrasztókat. Bele van abba száradva a lélek.

Azért Amadé csak megmaradt amellet, hogy ő holnap hazautazik.

Viola pedig intézkedést tett, hogy a városba kiránduljon.

(Ahá! Ennek is haldoklik az apja! gondolá magában Flórián.)

Megerősítette a gyanúját, hogy Viola sem inast, sem szobalányt nem vitt magával a fürdőre, s a kocsiját is azonnal visszaküldte a kastélyba.

Csacsina a kémkedéstől sem riadt vissza. Egy vén írnoke volt: éppen hozzája illő, azt küldte az asszonya után leskelődni Bártfára.

De nem nyert vele semmit; mert a szállóban csak annyit tudtak neki mondani, hogy egy nagy társaság útra kelt lóháton nagyobb kirándulásra a magas Tátrába: azok között volt az ő asszonya is.

No, ez a legjobb alkalom a találkozóra! Azok a havasi menedékkunyhók! Minden világos volt előtte! Ezt mind meg fogja kapni Markóczy a börtönében.

Viola pedig a néhány nap alatt megjárta gyorspostával Bécset és Josefstadtot, anélkül, hogy valaki feljegyezhetné volna, hol járt.

Bécsben az udvartól nem szivárog ki semmi. Ott mindenki lakatot hord a száján.

Egy szép napon Markóczy Dezső börtönajtója megnyílt, s a térparancsnok lépett be rajta a zárkába.

Jó napot kívánt a foglyoknak, s aztán elővett egy kulcsot, azzal felnyitá a két lakatot Markóczy békóin. Azzal karonfogta, s felkérte, hogy menjen fel vele a térparancsnoki lakásra, ami az emeleten volt.

- Egy kis meglepetés fog önre várni.

Kis meglepetésnek nevezte; pedig hát nagyobb nem is lehetett.

Amint Dezső benyitott a terembe: ott látta maga előtt a feleségét.

Azt hitte, hogy álmot lát; nem akart hinni az érzékeinek.

A térparancsnok halk hangon mondá:

- Markóczy úr, ön arra az időre, amíg a neje itt lesz, énnekem nem foglyom, hanem vendégem. Én átengedem önöknek a saját szobáimat, találják benne magukat otthon. Étkeiket fel fogják önöknek hordani a mellékszobába, anélkül, hogy látná önöket valaki. Én itt leszek a kancelláriában.

Azzal magukra hagyta őket,¹ úgy sietett, nehogy megköszönjék.

Az volna a toll, mely a boldog találkozást le tudná írni! Egy nap ellopva a paradicsomból! Kettészakított szívek újra találkozása.

El kellett felejteni, hogy ez itt börtön. Hogy ez az élet a halálbüntetést megváltó hosszú fogság. Egy rövid pillanat, mely után következik megint a hosszú aeon.

Mennyi mondanivalójuk volt egymásnak, s milyen rövid volt hozzá az idő. Étkezésre keveset fordítottak belőle. Ki gondolna evésre a paradicsomban? Mikor a kiéhezett szerelem a diktátor! Az dobzódik könnyben és csókban.

Áldják az éjszakát. Isten malasztja van velük. Ez a csillaghullások éjszakája.

Csak a reggeli dobverés szakítja félbe boldog álmukat. Vége az álomnak is, a boldogságnak is.

A férj még ölében tartá a feleségét, s suttogva beszélt hozzá:

- Kedvesem, ez a mai nap fölér nekem egy örökkévalósággal, emléke hosszú időt be fog világítani előttem. De beszélünk erről nem szabad senkinek. Gondoljuk meg, hogy mi e boldog napot egy nemes szívű embernek köszönhetjük, a térparancsnoknak, aki ezzel a merész tettel az egész életpályáját tette kockára. Ha ez a mi édes együttlétünk kitudódik, s a kegyetlen szívű felsőbb hatóság értesül felőle, ezt a derék embert megbüntetik, rangját veszti, tán sáncfogságra is jut.

- Az Isten szerelméért!

- A katonai regula szigorú: a börtön arra való, hogy fájjon. Titkunk elhíresztelése fogolytársaimnak a sorsát súlyosbítaná.

- Nem fogok róla beszélni senkinek.

---

¹ Előre tudom, hogy erre sokan azt fogják mondani, hogy az ilyen alak, mint ezé a térparancsnoké, a mesék országába tartozik, ez csak a fantázia szülötte: egy osztrák börtönfelügyelő, akinek szíve van, aki a kegyetlen törvény szigorát enyhíteni törekszik. De én bizonyosnak mondhatom, hogy ez is, mint regényem többi alakjai, élő személy volt. Ismertem, jóságában részesültem, alakja teljesen hasonlított azon leíráshoz, amit Zsófi elmondott: egy magyar vicispán mintaképe.

- Senkinek és semmi körülmény között.

- Lelkemre fogadom.

- S megtartsd a fogadásod, bármi nehezedre fog is esni valamikor.

- Amilyen suttyomban ide tudtam jönni, úgy haza is tudok kerülni. Otthon nem is sejti senki, hogy hol járok. Majd találok ki meséket. Óh, én már megtanultam jól hazudni.

- Elég, ha mi ketten tudjuk, hogy boldogok voltunk.

- Meg az Isten.

Odalent a folyosón a foglyok láncsörömpölése hangzott: azoknak kellett a kápolnába menni reggeli imára.

- Nekem nem szabad közülnök hiányzanom - mondá Markóczy. - Te azalatt elosonhatsz észrevétlenül.

Azzal még egyszer megcsókolta a szerelme bálványát, s sietett a térparancsnokot a kancelláriában fölkeresni s visszakérni tőle a láncait.

Viola szerencsésen visszakerült postakocsival Tátra-Füredre, onnan lóháton Bártfára, egy kiránduló társasághoz csatlakozva. Útközben betanulta, hogy micsoda meséket kell neki majd otthon asztal fölött közrebocsátani, hogy a férjénél tett látogatást eltakarja vele.

HUSZADIK FEJEZET A FEKETE ASSZONY

Az alatt, míg Viola eltitkolt útját végezte, Zsófi is visszakerült az anyósátul, Kecskemétről.

Nagy megpróbáltatáson kellett keresztülmennie. Csacsina napról napra, mikor délben, este összejöttek az asztalnál, rákezdte a példálózást, hogy hol jár most Viola asszony, hol találkozik Amadé úrfival. A Tátra nagy erdő: egészen szerelmespárok számára teremtvé.

És Zsófinak mindezt türelemmel kellett hallgatni; nem volt szabad Viola védelmére elmondani a jól ismert valót. Lehet-e nagyobb kín egy asszonyi kebelre nézve, mint mélyen elzárni egy titkot, mely napfényre vágyik? És ő napjára ki tudta számítani, hogy Viola mikor jár Bécsben, mikor megy Josefstadtba, meddig maradhat ott, hogyan kerül vissza a Tátrába, onnan Bártfára, mikorra jöhet haza.

És a véletlen úgy hozta magával, hogy Viola és Amadé ugyanaznap érkeztek meg a Markóczy-kastélyba.

Csacsina fejében már meg volt fogalmazva a levél, melyet Markóczy Dezsőnek fog írni a börtönbe, tudatva vele a vétkes szerelmesek galambútját a Tátrában. Ugyan ennek a levélnek is ugyanaz lesz a sorsa, ami a másíknak, hogy a térparancsnok bontja fel, s aztán elzárja a többi nem kézbesített levelek mellé. De ha kezébe jutna is az árulkodó hamis tanúság Markóczynak, ő maga tudná azt legjobban, hol volt az ő felesége a nagy csillaghullás éjszakáján.

Mikor az asztalnál összejöttek mind a négyen, cinikus csipkedéssel kötött bele Amadéba.

- Nos hát, Amadé úrfi, meghalt már Zentai papa?
- Nem, de halálán van, velem kibékült, és végrendeletet tett az én javamra.
- Hát akkor mért hagyta ott a haldokló édesapádat?
- Rögtön visszatérek hozzá: ő maga küldött most ide.
- Ne mondd? A haldokló apád küldött téged ide?
- Mindjárt meg fogod érteni. Azt tudod jól, hogy az én öregem teljes életében megcsontosult konzervatív volt.
- Magyarul „pecsovics”. Éppen, mint én. Becsültem érte.
- Átkozta a forradalmat, s gyűlölte a felszabadult népet.
- Akárcsak magam.
- Az is vitte a sír szélére, hogy a forradalom leveretése után nem állította vissza az osztrák kormány a régi jobbágyságot, a robotot, a dézsmát. Hát akkor mire való volt az orosz invázió?
- Azt én is sokszor kérdezem.
- Azt, hogy én is szolgáltam a forradalmi hadseregben, már megbocsátotta; hiszen segítettem elnyomni a tót parasztzendülést. Most azonban arról akar megbizonyosodni, hogy mit csináltam azóta, hogy Péterváradról kapituláció szerint szabadultam. Nem álltam-e az emigráció szolgálatában? Nem álltam-e be lengyelnek valami rebellis urasághoz? Én megmondtam neki, hogy tisztességes állást kaptam a Markóczy-uradalomban, mint vadász. Becsülettel keresem a kenyeremet.
- No, ebben nem hazudtál.

- Az öreg azt kívánta, hogy erről neki hiteles bizonyítványt hozzak, mert csak akkor, ha ezt a szemével látja, kész megerősíteni a végrendeletét, melyben engemet nevez ki általános örökösévé. Ez hozott ily sietve ide.

Flórián úgy tett, mint aki mindezt elhiszi. Nyájas arcot próbált fitorítani.

- No jól van, bruderkám. Majd mindjárt adok én neked ilyen bizonyítványt. Meglátod, nagyon szép lesz. Ha azt elolvasta az öreged, még egy esztendővel tovább fog élni.

Azzal fölkel az asztaltól, átment az irodába, megírni a bizonyítványt.

Az asztalnál maradtak összesúgtak.

- Ez a nagy készség nekem gyanús - mondá Zsófi.

- Bizonyos vagyok róla, hogy valami malíciát fog belevegyíteni - szólt Amadé.

Csak egy rövid hivatalos bizonyítványra lett volna szükség, melyben elismertetik, hogy Zentai Amadé a forradalom bevégezése óta a Markóczy-uradalomban van vadász minőségben alkalmazva. Ehelyett Csacsina egy fantasztikus elbeszélést kanyarított, melyben nagy lelkesedéssel írja le Amadé hőstettét a medvével, úgy ahogy azt Markóczyhoz írott levelében is leírta; de még hozzátéve, hogy e vitéz tett után úgy tekintik őt, mint családtagot.

No, ha ezt a bizonyítványt elolvassa a haldokló Zentai, bizonyosan kitagadja a fiát az örökségből. Hisz ebből megtudja, hogy mi hivatalt visel az ő fia a Markóczy-uradalomban.

Amadé megköszönte Flóriánnak a szép bizonyítványt, és zsebredugta.

Azután bement a helységbe, felkereste a csendőrfőnököt, attól kért hivatalos bizonyítványt, hogy ő felsőbb engedély mellett visel puskát a vállán, mint uradalmi vadász, ki az erdei vadászházban lakik. A medvét a csendőrfőnök is megemlíti, de mint hivatalos adatot, az elejtett dúvadért a megyefőnökség tíz forinttal jutalmazta a bátor vadászt. A kitüntetés szövege oda volt csatolva hiteles másolatban a bizonyítványhoz. Ezzel aztán biztosan mehetett Amadé vissza a haldokló apjához. A Flórián bizonyítványát odaadta Violának, amin aztán a két asszony nagyon jól mulatott.

Flórián pedig elkezdett Viola előtt példálózni.

- Jó volna talán betölteni a vadász állását. A vadállomány nem maradhat felügyelet nélkül.

- Hiszen ott van még két jáger és erdőkerülő.

- Azok maguk is vadorzókká lesznek, mihelyt hiányzik a felügyelő tiszt. Nem lehet hinni a parasztnak.

- De Amadé még nem mondott le a vadász állásáról.

- De bizonyosan le fog mondani, ha az öreg meghal. Tessék csak elképzelni. Egyszerre egy nagy uradalom birtoka szakad a nyakába. Azt neki rendezni kell. Maga ura lesz. Csak nem marad itt idegenben háromszáz forintnyi konvenció vadásznak.

Viola itt elfelejtkezett magáról. Neki nem kellett volna többet Amadéről beszélni Flórián előtt. Azt találta kiejteni a száján, hogy hiszen az egész Zentai-birtok bérletbe van adva, ott Amadé még soká nem intézkedhetik az apai birtokán.

- De jól van értesülve az asszonyság!

- A bérlejétől tudom, aki a mi birtokunkat is ajánlkozott kibérelni. Én nem vettem figyelembe az ajánlatát.

- Pedig akkor tőlem is megszabadult volna az asszonyság.

- Én igen nagyra becsülöm az ön szolgálatait, s meg vagyok elégedve a jószágom felügyeletével.

- Minden jószágának a felügyeletével?

Viola nem akarta elérteni a kötekedő célzást.

Flórián tovább üzte-füzte a kényes tárgyat: rátért annak a legérzékenyebb oldalára.

- De Amadé barátom fiatalember. A szív ilyenkor boldogságra vágyik. Becsületes lélek azt tilos úton nem keresheti. Amadénak az a rendeltetése, hogy családot alapítson, megházasodjék.

Most aztán Violán volt a sor, hogy felyülkerüljön.

- Magam is azt óhajtom. Én fogok számára feleséget kiszemelni.

Flórián fitymáló tekintettel nézte végig Violát.

- Maga fog keresni Amadénak menyasszonyt? Hát vannak magának nőismerősei itt a vidéken? Volt maga valaha a nemesi kastélyokban? Nem ingerkedésből mondom. De ismerem a helyzetét. Hisz maga, édes asszonyom, sohasem érintkezett másokkal, mint parasztokkal és katonákkal. Nem az ön hibája. De amióta ennek a kastélynak és uradalomnak tulajdonosává lett, szegény urának előrelátó gondoskodása által, folyvást elzárkózva él az egész világtól, s ha Zsófi asszony ide nem vetődik, még csak asszonyi hangot sem hall maga körül. Hát honnan akarja megszerezni a nőismerőseket, akik közül Amadénak menyasszonyt válasszon?

- Azt is meg fogom önnek most mindjárt mondani. Van hazánkban egy előkelő hölgyekből alakult társaság, melynek legelső feladata az elítélt államfogyok sorsának enyhítése. Én ebbe a társaságba be fogok lépni egy ezer forintos alapítvánnyal. Ezért a nemes hölgyek engemet tagjaik sorába fogadnak, s ezzel megnyílik előttem az előkelő világ.

Flórián pénz dolgában zsugori volt; de ezúttal eltért a szokásától. Nem tett kifogást az ezer forint ellen, sőt készséggel följánlotta a szolgálatát.

- Nagyon helyes! Én meg fogom írni az alapítványi okiratot.

Zsófi asszony nyugtalankodni kezdett Viola miatt.

De Violának sok természetes esze volt. Keresztüllátott a jószágigazgató szándékán. Az csak meg akarja tudni, hogy kik azok a jótékony előkelő hölgyek, akiknek legelső feladata az elítélt államfogyok sorsának enyhítése. Ezt a titkot ő tudná gyümölcsoztetni.

- Köszönöm - mondá Viola. - Nem kell ide semmi írás. Ezt élőszóval lehet csak elvégezni.

El is végezte néhány nap alatt. Felutazott Budapestre Zsófi kíséretében, akinek tudomása volt felőle, hol lehet megtalálni azt a két előkelő hölgyet, akikkel a császári audiencia termében megismerkedett s Josefstadtig együtt utazott. Viola felkereste őket, s átadta nekik az alapítványi összeget, kinyilatkoztatva, hogy ezt évenként ismételni fogja. Ezzel egyszerre megnyílt előtte a magyar előkelő világ. Az ország színe-java fogadta tárt szívvel és karra.

S az új ismeretség meghozta az élénkséget a Markóczy-kastélyba is. Előkelő hölgyek jöttek látogatóba saját fogataikon Violához, s vendégül szálltak meg nála.

A látogatásnak magasabb célja is volt. Azokban az években jellemzetes divat: előfizetőgyűjtés.

A magyar költészet a forradalommal együtt tönkre volt zúzva. A lapokat megszüntették a kiadók, s új lap kiadására a hatóság nem adott engedélyt. Szerkesztőt sem lehetett kapni. Minden magyar író vád terhe alatt volt. Hogy mégis az újult irodalomnak némi életjelét adják a magyar költők, nagyobb szabású albumokat szerkesztettek, melyekbe a hazatért bujdokló magyar írók (többnyire álnevet véve föl) munkáikat összehordták, úgy adták ki népszerű cím alatt: „Losonczy Phönix”, „Reguly Album”. Jótékony céllal volt összekötve az irodalmi alkotás. Forradalom alatt elpusztult város újból fölépítése, bujdosó hazafi segélyezése. Ezt megértette a közönség, s aláírta a gyűjtőívet. Az ilyen gyűjtőíveket aztán kezükbe vették a lelkes honleányok, házrul házra hordták, aláírták, ki mentül több előfizetőt gyűjtött, annál nagyobb volt a dicsősége; mert az album utolsó lapjain ki lettek nyomtatva az előfizetők nevei, a gyűjtő nevével együtt.

Az ilyen gyűjtőívek természetesen mind fölkeresték Viola kastélyát, aki a jótékony célú albumokra nemcsak a maga számára fizetett elő, de minden hozzátartozójának rendelt egy példányt díszkötésben. Ez volt a hajdani irodalom pártolás rendje és módja.

Csacsina Flórián rosszindulatának ugyan ezek az úri látogatások bőséges alkalmat nyitottak rágalmi elhelyezésére. Minden vendégúrhölgyről tudott kalandos adatokat mesélni. Az egyiknek egy színész a szeretője; a másik egy énekessel folytat titkos (sőt nem is titkos) viszonyt; a harmadiknak öreg férje van, aki fiatal segédet tart a háznál, inkább a felesége, mint a maga számára. Példát vehet róluk.

Viola el hagyta hangzani a rossz beszédek, a száraz lelkű ember pesszimizmusának számított be, aki minden embert csalónak tart. Ennél a háznál különösen az asszonyok galád híre nagyon meg van rögzítve. Beszél erről az az üres képráma.

*

Egy délután ismét új vendég érkezett a kastélyba. Egy fiatal hölgy.

Hogy fekete ruhát viselt, az nem volt feltűnő. Hiszen a gyászruhaviselés általános divat volt ezekben a gyászszendőkben Magyarországon hölgyeinél.

De felöltő volt a magaviselete a nőnek: oly alázatos volt; oly tartózkodó a cselédek irányában, akikkel az előszobában találkozott. S a méltóságos asszony felől tudakozódott.

Azok utasították, hogy csak lépjen be, az úrnő egyedül van.

Félve nyitott be az ajtón, többszöri kopogtatás után, de nem lépett előbbre, ott maradt állva és meghajolva, s valami bocsánatkérést rebegett.

Viola az ablaknál ült, s olvasott a Losonczy Phönixből.

Egyszerre ráismert a látogatójára, felugrott, a nevét kiáltva:

- Emília!

S vidáman eléje futott tárt karokkal.

De vendége visszatartó mozdulattal emelte maga elé karjait, s halkán rebegett:

- Kérem, ne öleljen meg, az nem lehet.

De Viola csak azért is keblére szorította mind a két karjával, s összecsókolta az arcát.

- Hát miért nem lehet nekem téged megölelnem?

- Özveggyagok: szolgálatot keresek.

S a gyászruhába nő arcán meglátszott, milyen erőtetésbe kerül neki, hogy mikor ezt mondja, a könny a szeméből, a zokogás az ajkán ki ne törjön.

- Mit? Te, Emília! Szolgálatba akarsz állni nálam? Itthon vagy a házáznál. Soha el nem bocsátalak. Amim van, mindenemet megosztom veled.

Azzal erőhatalommal vitte magával a pamlagra, kényszeríté leülni, s folyvást átölelve tartá.

Aztán megrántotta a csengettyűszinórt, s a belépő szobaleánynak parancsot adott:

- Hozzák fel az ozsonnát! A tekintetes asszony úti poggyászát az én hálósobámba kell vinni.

- Nagyon kevés az - suttogá a vendég.

Látott már Viola olyan vendéget is, aki batyuval a karján állított be hozzá.

- Tedd magad kényelembe - mondá Viola a vendégének.

Emíliának gyászfölkötő volt a fején, azt nem szokta letenni. Mindössze egy úti krispint kellett a válláról levetnie.

- Most ne beszélj semmit. El vagy az úttól tikkadva. Bizonyosan sírnánk afölött mind a ketten. S nem szabad, hogy egy fürkésző szem meglássa kisírt szemeinket. Előbb pihend ki s frissítsd fel magadat, özvegy vagy, én is az vagyok. Kinek nincs halottja manapság? Titokban megsirathatja: de csak titokban, mikor egyedül van. Még egy harmadik özvegy is van a háznál. Emlékezni fogsz rá ama keserves hadjáratból. A jó Zsófi, az a mindig vidám menyecske; ő is itt van, most is olyan bohó, ha mások hallják. Tőle tanuljunk. A forradalom özvegyeinek belül kell viselni a gyászt: hadd higgye a világ, hogy vigasztalva vagyunk. Akármi idegen arcot fogsz látni magad előtt, el ne áruld, hogy nagy fájdalmad van. Majd az én Zsófi barátném fog rólad olyan meséket közrebocsátani, hogy magad is elbámulsz rajta. Mert ezt a rossz világot meg kell csalni; hadd higgyen felőlünk minden rosszat: csak a valót ne tudja meg.

(Ez a szegény fiatalasszony milyen nagy iskoláját járta már végig a keserű életnek!)

Eközben belépett Zsófi, hozatta a cseléddel az ozsonnát.

Első pillanatban feltalálta a helyzetet. Ismerős arccal lépett a gyászruhába vendéghez, nyájasan üdvözölve:

- Humann Emília asszonyság.

Tehát már az első mese megvan. Nem Galliáné asszonyság, hanem családi nevén Humann Emília. Most már tudta a vendégnő, hogy kinek hívják. A férje nevét el kell titkolnia.

Nevet hát már találtak volna ki a számára.

- Emília itt fog maradni nálunk állandóul - mondá Viola.

- Akkor valami címet is kell kitalálni a számára - indítványozá Zsófi. - Mint énekmesternő. Nem jó lesz?

- De nagyon jó lesz.

Ez még derűtséget is keltett mind a három nőnél.

- C, d, é, f, g, á, h, c - futtatá végig a skálán énekhangját Zsófi, amit rögtön utána csinált Viola, míg végül Emília is megismételte a futamot.

Ha valaki hallgatózott az ajtón, azt hihette, hogy ezek ugyan vidám hölgyek. A cselédek mind fizetett kémek voltak.

Az özsonna jó étvággyal lett elköltve. Emília megvallá, hogy tegnap óta nem evett semmit. Szegény asszony, csak fájdalommal táplálkozott.

- Akkor én megyek a konyhába, vacsoráról gondoskodni. Szereted a malacpörköltet? - kérde Emíliától.

Nem kellett annak semmi: azt mondta rá, hogy imádja.

- Tarhonyát, burgonyát, ugorkasalátát hozzá?

- Mindent.

Zsófi aztán eltávozott a szobából, a konyhába ment dirigálni, amivel azt a jót is elérte, hogy valamennyi cselédnépet mind kapicányon tarthatott, hogy ne szemfüleskedhessenek.

Azzal ugyan nem is nyertek volna semmit, mert a vendég hölgy a zongorához ült, s remek játékaival tölté ki az időt a vacsoráig.

Az étkező asztalnál találkozniok kellett Csacsina Flóriánnal.

Mikor Viola bemutatta a jószágigazgatónak a vendégét, Flórián összeráncolta a homlokát, egyet rázott a fején:

- Humann, Humann? Nem ismerek ilyen nemesi családot a kerületben.

- Szülőim Oroszországból jöttek ide.

Egyebet akart volna kérdezni Flórián, de Viola félretolta, hogy helyet csináljon Emíliának maga mellett.

A pompás malacpörkölt ott párolgott már nagy tálban az asztalon.

Csacsina urat még ez sem engesztelé ki; pedig kedvenc étele volt. Zsémbelt a szakácsnéra, hogy nagyon megpaprikázta.

Pedig csak ő maga volt felpaprikázva.

Irgy volt, fösvény és gyanakodó. Minden új arcban egy bűntárust szimatolt, ki Violát gonosz utakra vezeti.

Két asszonytársa már akadt.

Az egyik jókedvű, bohókás, könnyűvérű, a másik szomorú, melankólikus.

Az utóbbi a veszedelmesebb.

- És szabad lesz megtudnom, hogy milyen hivatást méltóztatik e házban érvényesíteni? - tudakozódék a jószágigazgató.

Viola sietett a felvilágosítást megadni.

- Mint énekmesternő.

- No, erre igazán nagy szükség volt - gúnyolódék Flórián.

- Ha önnek nem fog tetszeni az éneklésem, rendelkezésére fog állni a kastély többi része.

- Sőt nagyon gyönyörködni fogok benne. Én csak mint jószágigazgató tettem észrevételt, a kiadások miatt.

- Azt hiszem, nem lehet önnek kifogása a pazarlásaim miatt. Ami különben az én gondom.

A vacsorát siettek a hölgyek bevégezni, hogy hálósobájukba vonulhassanak vissza.

Viola úgy intézkedett, hogy Emília az ő hálósobájában aludjék. Két ágy volt egymás mellett. Így suttogva is lehet beszélni.

Amint magukra maradtak, bezárták az ajtókat, levetköztek, lefeküdtek.

- No most beszélhetsz, mondj el mindent - szólta Viola.

- Odáig tudod a sorsunkat, amidőn a magyar hadsereg szétbomlása után elváltunk. Te hátramaradtál, hogy a férjed életéért könyörögj a kegyetlen főparancsnoknak. Bár én is követtem volna a példádát. De férjem azt mondta, hogy ő kicsiny ember, őt nem fogják üldözni: könnyen eltűnhetnek a néptengerben.

Mikor a magyar seregek utóhada átkelt a török határon, mi hátramaradtunk Lugoson. Férjem a nevének három első betűjét tartotta meg. Gál név alatt jelenté be magát, mint francia nyelv-mester. Lugoson akkor nagyon népszerű volt a francia. Minden ember onnan várta Magyarország felszabadítását. A legkalandosabb meséket adták szájról szájra. Hogy Fiumében már kikötött a francia hajóhad, s Ledru-Rollin jön százötvenezer franciával az oroszokat Magyarországból kivenni. Erre esküdött minden ember. Az uramnak jó keresete volt. Minden órája le volt foglalva. Tisztességesen éltünk, kétszobás szállásunk volt. Egészen megszerettük azt a kedves várost. Azt hittük, örökké ott fogunk élni, lappangva, de boldogul. Ekkor valami rossz ember följelentette a férjemet. Az átkozott ráismert, s tudta, hogy a kormány körözteti a férjemet. Bűne volt: az állami érckészlet kiszolgáltatása.

- Közös bűne az én férjemével.

- Meg kellett lakolni érte. Pedig híven megőrizte a kincset, a győztes hadvezérnek hiány nélkül átaladva. S amit tett, a kormány parancsára tette. Fegyveres karhatalommal jöttek azt tőle elfoglalni: nem állhatott ellent.

- Hiszen ezt mind elmondhatta a védelmére.

- Védelmére? Emlékezel arra a napra, amelyen azt kérdezted tőlem, miért sírok oly keservesen? Nem mondtam meg az okát. Később aztán, mikor a férjem is odakerült hozzánk, s hárman voltunk együtt, őhöz intéztél azt a kérdést, hogy elég jól meg tudja-e majd magát védelmezni, ha kérdőre vonják a kincsek kiszolgáltatása miatt. A férjem olyan különösen mosolygott. Egy szép vontcsövű pisztoly volt a kezében, azzal játszott: a sárkányát csattogtatta. Az a pisztoly sohasem volt megtöltve, ott hevert az asztalán. „Óh énnekem nagyon jó védelmem van ezzel szemben!” Emlékezel arra a különös mosolygásra, amivel ezt mondta? Óh én soha el nem felejttem.

- Nagyon emlékezem.

- Egy este, későn, katonás lábdobogás hangzott a lakásunk előtt. Én az ablakfüggönyt félrehúzával kinéztem az utcára, s láttam, hogy az utcaajtónk előtt egy rendőrbiztos áll meg, egy irodaszolgával, akinek lámpás van a kezében. Mögöttük hat katona szuronyos fegyverrel; a szolga kopogtatott az ajtón. Elmondtam az uramnak. „Bocsásd be őket”. Magamnak kellett kimennem, hogy az utcaajtót kinyissam. Egyetlen bejáró cselédünk éjszakára hazament az urához, aki napszámos volt. Én kinyitottam az utcaajtót, mire betoppant a rendőrbiztos, a szolga az arcomba világított a lámpással. Mielőtt szólhattam volna, a biztos kemény hangon kérdezé, hogy itthon van-e a férjem, a nevét említve. Én feleltem, hogy odabenn van. Azzal a katonának adott parancsot, hogy lépjenek be, s álljanak fel az előszobában. Azok nagy csörömpöléssel hajtották végre a parancsát.

A beszélő asszony görcsösen kapaszkodott a figyelő nő kezeibe. A hangja elcsuklott.

- Ekkor egy durranás hangzott a mellékszobában. Én félretaszítottam magam elől a rendőrbiztost, s berohantam a szobába.

A zokogás erőt vett rajta: - Ott láttam... nem bírta tovább mondani.

- Tudom, mit láttál! - suttogá Viola. - A szeretett férjedet halva!

Emília reszketett minden tagjában. Addig sírt, amíg a zokogása átfajult kacagógörccsé.

- Hahaha! Csak egy kicsiny kis kerek nyílás volt a homloka közepén, akkora mint egy jegygyűrű, amiből vér szivárgott elő, ezen át szállt el a lelke. Hát elég ez egy erős férfinak, hogy meghaljon? Én felöleltem, magamhoz szorítottam, szóltam hozzá. Már nem hallotta. Halva volt. Mi történt azután velem, miket kellett átszenvednem, azt majd talán elmondom neked valamikor, de most nem látok magam előtt egyebet, mint azt a kis kerek véres nyílást a homlokon, azon a szép fehér sima homlokon, s hasztalan alszom el, ez a rémlátás oda is utánam jön, s nem látok egyebet, mint ezt a vérző nyílást, amit a jegygyűrűmmel akarok összeszorítani.

Az már nem sírás volt, hanem őrjöngés, ami e szavakat követte. A boldogtalan nő a haját tépte a két kezével.

Viola hasztalan iparkodott őt lecsendesíteni. Mivel vigasztalhatta volna?

Emília végre erőt vett a fájdalmán. Tudta folytatni a rémregét.

- Mikor kiszabadultam a fogságból, mert letartóztattak, a férjemet nem vallathatták, hát énvelem feleltettek mindenféle nehéz kérdésre. Feleltem, amit tudtam. Ez napokig tartott. Ezután adtak valami hivatalos írást a kezembe. Az a címe, hogy ítélet. Abban kimondják, hogy a férjem elvonta magát a vizsgálat és elítéltetés elől, önkezeléssel oltva ki az életét: minélfogva elkövetett hűtlenségeért csak a vagyona foglалható le. Én azonban a bűnrészesség alól fölmentetem, s egy öltözet ruhámat magammal vihetem, illetőségem helyére elutazhatom, az állam költségén. Amit úgy hínak köznyelven, hogy „per Schub”.

- Te „per Schub” utaztál idáig?

- Jó szellemem azt súgta, hogy születésem helyéül e helységet nevezsem meg. Terád gondoltam: beállok hozzád cselédnek. Annyi időt sem engedtek, hogy a férjem sírját fölkeressem a temetőben! Nem az árokba temették-e el, mint öngyilkost? Nem! Rendes sírt kapott a lugosi temetőben, fejfát is mellé. A tanítványai gondoskodtak a temetéséről. Ezt a gyászruhát is ők küldték számomra a fogházba. Így kerültem ide tehozzád.

Viola keblére szorítja a szerencsétlen asszonyt, s gyöngéden megcsókolgatja az arcát, suttogott hozzá:

- Jó helyre jöttél... Itthon vagy nálam... Megvigasztal az Isten.

- Az Isten... az Isten... - rebegé Emília. - Te tudod, hol lakik, én nem tudom. Nem tudok imádkozni.

Viola azon volt, hogy barátnéja szemeit álomra csókolja. Ki volt az fáradva. Nemsokára elszunnyadt. Álmában motyogott: „Róbert, Róbert...” Otthon van már!

Akkor aztán Viola a saját vánkosára tette a fejét, két kezét imára kulcsolta a keblén: Istent hívta.

„Óh én mennybéli atyám! Legyen áldva a te szent neved azért a kegyelmedért, hogy az én jó uram számára olyan nyugodalmas sírt rendeltél, ahonnan még fel fog támadni. Soha nem panaszkodom előtted többé, bármi csapást mérjen rám a sors. Csak hálám szálljon feléd. Hisz én boldog vagyok: még él a halottam.”

Boldognak érezte magát e mellett a szerencsétlen társnéja mellett, aki már csak az álmovilágban találkozik a kedvesével.

HUSZONEGYEDIK FEJEZET GYÓGYÍR-E HÁT AZ ARANY?

Asztalnál ült az egész család. (Hiszen családnak lehetett nevezni, annyira össze volt a sorsuk nőve.) Dél volt. Trombitás staféta hozott két levelet: külön Violának és Csacsínának. Amadé írta. Szomorodott szívvel jelenté, hogy szeretett édesatyja a mai nap reggelén, hosszas szenvedés után jobblétre szenderült. Földi maradványai holnap délután fognak a Zentaiak családi sírboltjában az örök nyugalomnak átadatni.

- Mindnyájan el fogunk menni a temetésre - mondá Viola, s aszerint tette meg intézkedéseit.

Igenis: szükséges volt intézkedéseket tenni a Zentai-kastélyhoz való utazásra. Maga a birtok ugyan szomszédos volt a Markóczyékkal, az utazás nem sok időbe került; hanem azután?

Flórián úr adott erre nézve fölvilágosítást.

- Amadé hozzám írt levelében arra kér, hogy a temetés után maradjak ott nála, s legyek hivatalos tanúja a végrendelet felbontásánál, melyet a járásbíró fog eszközölni. Ez mind nagyon szép. Hanem az köztudomású dolog: hogy az öreg Zentai teljes életében zsugori volt, maga is koplalt. Ha valaki ráfanyalodott, hogy az udvarára behajtasson, azt kérdezte tőle: „Hát atyafi, »fűves« a lovad, mert nálam szénát nem kapsz”; az ajtajára pedig fel volt írva krétával: „Ha gyüttök, lesztek; ha hoztok, esztek”. Most mindezen Amadé barátunk egy kézfordítással nem segíthet a temetkezési szertartások zűrzavarában.

- Majd elintézek én mindent - nyugtatá meg Viola a gyakorlati élet emberét.

Még aznap átküldé Zsófi asszonyt a szakácsnéval együtt Amadé birtokára, élelmiszerekkel jól megrakott szekéren: az majd gondoskodni fog a temetési torról. Az intézkedés nem volt fölösleges. Amadé mind ez ideig, hogy beteg atyját ápolta, a kocs mábul hordatta az ételt.

Flórián úr már korán átkocsizott Amadé kastélyába. A végrendelet felől akarta magát előre beavattatni, aminek tartalmáról Amadénak értesülve kellett lenni.

Viola és Emília csak délután utaztak oda. Elég jókor érkeztek meg. Kevés hintó volt az udvaron. A megboldogultat senki sem szerette, úgy élte végig az életét, jó barátok nélkül.

A Zentai-kastély verandáján három férfialak állt: Amadé, Csacsina és egy hivatalos kabátba öltözött idegen úr; valószínűleg a járásbíró: kiborotvált képű, becsületes cseh hivatalnok.

Amint a hintó megállt a lépcsőzet előtt, mind a három férfi odasietett a hölgyeket lesegíteni a kocsiból. Előbb Viola szállt le, Amadétól emelve, ki tiszteletteljesen kezét csókolt a hölgynek. Azután jött Emília, kinek szokatlan udvariassággal nyújtá segítő kezét Flórián úr - és ő is kezét csókolt a nőnek. Ez tőle hihetetlen gyöngédség volt.

Még nagyobb bámulatba ejté Emíliát, mikor Flórián úr ama hivatalos kinézésű uraságnak bemutatá az érkezett vendéget:

- Gallia Róbertné asszonyság.

„Gallia Róbertné”! Tehát nem „Humann Emília”, ahogy eddig ismerte.

Még jobban meglepte Emíliát, mikor a ravatalhoz felmentek a kastély címer-termébe, Viola Amadé karján, Emília Flóriánén. Ez a máskor oly merev, oly savanyú kedély most csupa lágyaság, csupa édesség volt: kérdezősködött az úti fáradalmairól. Aztán megpillantotta a hölgy

övére akasztott kis bőrtáskát, amit az mindig magával hordott, s örvendező hanglejtéssel mondá:

- Áh, kegyed elhozta magával a kis táskát? Ez nagyon jól van.

Mi lehetett abban a kis táskában, amit Emília soha el nem hagyott magától? A szegény asszonynak egyetlen kincse: a lugosi vértörvényszék bizonyítványa férje szomorú haláláról s az ő maga fölmentetéséről.

De hogy honnan tudja ezt Flórián, s mi jót talál benne, hogy az kéznél van? Talán Viola beszélt róla?

A koporsó még nem volt leszegezve. A meghalt úr ott feküdt selyemvánkosán, kezeit mellén összetéve. Olyan jó képe volt. A halál szépít. A rossz indulatok ráncai mind elsimultak. Emília nem állhatta meg, hogy azt a magas homlokot meg ne csókolja, mire Flórián és az a hivatalos úr egyszerre hangoztatták: bravó, Amadé pedig odalépett hozzá, megszorítá kezét, s halkán suttogá: - Köszönöm a halott nevében.

Emília nem bírta megérteni a különös helyzetet. Már ő akárhol fog látni egy halottat, annak a homlokát megcsókolja: a magáéra gondol. Nem vár a halottul köszönetet.

A gyászszertartás lefolyt a maga ünnepélyes rendén. A sírboltajtó bezárult, a zsolozsmák elhangzottak: a gyászkíséret visszatért a kastélyba, a végrendelet hivatalos felbontásán részt venni.

A járásbíró előhozatta az öt pecséttel lezárt paksamétát, felnyitotta, s a tartalmát felolvasá.

Zentai összes ingó és ingatlan vagyonára nézve általános örököséül egyetlen fiát, Amadét nevezi meg.

Kivételt csak egy bizonyos vasládára nézve tesz, melyben a készpénze fekszik, aranyban és ezüstben. Ezt az egész összeget hagyományozza a végrendelkező egy olyan özvegyasszonynak, akinek a férje a forradalomban való részvéte miatt öngyilkossá lett. S ha ilyen nem találhatnák Magyarországon, akkor örököljék az összeget a szürke apácák.

Általános meglepetés hangzott fel a jelenlevők tömegéből.

Hihetetlen volt ez!

Hisz a megboldogult teljes életében legjobban gyűlölte a forradalmárokat s azután az apácákat.

Végakaratóval kívánta-e kiengesztelni, amit ellenük vétett? Érthetetlen volt; de valóság volt.

A járásbíró előhozatta azt a bizonyos vasládát, s az asztalra tétet. Régi divatú alkotmány volt, furfangos závárral, a nagy, masszív kulcsot el lehetett benne forgatni jobbra is, balra is, a tető nem nyílt föl. A zárnak kettős ütközője volt: ha az egyik visszaugrott, a másik becsapódott, csak ha kitalálták a fortélyát, hogy a kulcsot félig kell elfordítani, akkor vonul vissza mind a kettő, s a tető felnyílik.

Mindenki előrenyújtá a fejét, hogy a ládába pillanthasson. A várakozás ki lett elégítve. A láda nagyobb felében volt az ezüstpénz papírba göngyölve, ráírva az összeg, egy födeles fiókban volt az arany, szintén tekercsekben. Azt hivatalosan számba kellett venni. Ennyi a húszas, ennyi az ötforintos tallér, a körmöci arany, a szuveréndór, az imperiál. Az összeg névértékben túlhaladta a tízezer forintot, nem számítva az ázsiót.

Ekkor a hivatalos úr szétnézett a vendégek között, keresett valakit. Majd a nevét hangoztatá a keresettnek: „Gallia Róbertné Humann Emília asszonyság”.

Emília a terem zúgában a fal mellett húzódott meg, a hívásra fölkelt, s odalépett az elnöklő hivatalnokhoz.

- Ön a szerencsétlenül elhunyt Gallia Róbert körmöci pénzverő intézet igazgatójának hátramaradt özvegye?

- Én vagyok.

- Kapott ön valami ítéletet a lugosi katonai törvényszéktől?

- Itt hordom mindig magammal. - Azzal kivette a kis oldaltáskából az összehajtott iratot. - De azt én visszakérem, mert ez énnekem az egyetlen kincsem a világon.

- Csak addig kérem, amíg az írnok úr lemásolja s én hitelesítem. Erre szükség lesz a protokollum fölvételénél. Hallotta a tekintetes asszony a végrendelet intézkedését?

- Nem hallgattam oda. Engemet nem érdekelt.

- Márpedig nagyon érdeklí kegyedet, mert a megboldogult végrendelkező az egész készpénzösszegét azon forradalmi férfiú özvegyének hagyományozta, ki önkezevel vetett véget az életének, s minthogy a tekintetes asszony az egyedüli kompetens, aki ideillő kvalifikációval fel van ruházva, annál fogva én ezt a ládát a benne levő összeggel együtt, mint hivatalosan küldött testamenti executor, asszonyságodnak átszolgáltatam.

Emília még most sem értette a dolgot. Csak az a szó ütötte meg a fülét, hogy „executor”.

- Engemet ekzekváljak?

- Ellenkezőleg! Kegyed kapja meg az egész összeget, melyet a megboldogult Zentai úr kegyednek hagyományozott.

- De hisz én nem is ismertem Zentai urat.

- Ő bizonyosan tudott kegyedről. Hát csak fogadja el, mert különben a szürke apácáké lesz.

Viola is odasímult Emíliához, s odasúgott: - Fogadd el, kedvesem, ez a te jogos tulajdonod; hasznát veheted.

De Emíliának elfacsarodott a szíve: úgy jött neki, mintha most ötóle meg akarnák venni az ő kedves halottját aranyon, ezüstön.

A járásbíró aztán csak lezárta a vasládát, s odatette a kulcsát Emília kezébe.

- Nem! Nem! - szabódék az özvegy; azt a hideg tárgyat Flórián úr kezébe utalva át. - Én az írásomat akarom.

Csak akkor nyugodott meg, mikor azt a szomorú írást visszakapta s elrejthette. Enélkül ő aludni sem tudna. A vasláda rossz hálótárs. Talán éjfélénként újra előjön a kísértő lélek, újra megszámlálni az aranyát, ezüstjét.

Felzavarta méla tompultságából Csacsina gratuláló szava.

- Tekintetes asszony mondhatom, hogy ez szép szerencse. Tízezer forint aranyban, ezüstben. Hát még az ázsio!

Szerencse? De a világ minden aranya nem képes eltakarni azt a kerek, piros nyílást azon a szép fehér homlokon.

Az egész gyászoló vendégsereg erről az esetről beszélt. Senki sem bírta megérteni ezt a csodálatos hagyományozást. Mi szállhatta meg az öreget utolsó napjaiban, hogy megsugorgatott, féltve őrzött pénzét egy ismeretlen alaknak testálja, akiről még nem is tudja, hogy létezik a világon. Egy özvegy nő, akinek a férje a forradalomban részvétel miatt öngyilkos lett.

Csak Violának éles esze tudta megtalálni e hihetetlen mesének a megoldását.

Összevetette, amit látott, amit hallott.

Csacsina a nők megérkezésénél kezdet csókol Emíliának, aki iránt eddig csak lenézést tanúsított, aztán bemutatja őt a férjesasszony-nevén a járásbírónak. Megkérdi tőle, hogy elhozta-e magával az oldaltáskáját, melyben az ítélete van. Ő tehát értesülve volt már arról, hogy mit tartalmaz a végrendelet.

Most ezzel összevetve azt, hogy Amadé ott volt folytonosan a beteg atyja mellett, s a haldokló lelkére ellenállhatlan befolyást gyakorolt, s Amadénak tudomása volt Galliáné balsorsáról Viola leveléből, nem volt nehéz rákövetkeztetni, hogy ki volt e rejtélyes végrendelet végső szakaszának sugalmazója.

Viola e naptól fogva letett róla, hogy Amadé számára az előkelő világ leányai közül feleséget szemeljen ki.

Emíliának is egészen megváltozott a helyzete a Markóczy-kastélyban; most már nem tekintették kegyelemkenyér-fogyasztó tehernek.

Pénz tisztesség!

Amadé sorsában is jobb fordulat állt be, amint atyai birtokának urává lett. Amit addig semmi utánjárással nem bírt elérni, most önkényt hozták eléje. Miniszteri kegy folytán visszaadták neki az ügyvédi diplomáját.

Most azután lemondott az uradalmi vadász hivataláról, ahelyett elfoglalta a korábbi hivatását, az uradalmi ügyészséget. E minőségében aztán lehetett mindennapos látogatója a Markóczy-kastélynak.

HUSZONKETTEDIK FEJEZET A GYÓNÁS

Viola életében nagy fordulat állt be.

Az egész kedélye megváltozott, mintha kicserélték volna. Egész nap ideges, izgatott volt. Senkit sem tűrt maga mellett. Emíliát, Zsófit saját szobáikba utasítá. Nem ebédelt a társasággal, nem volt kedvére senki főzte, még a kedvenc ételei sem, amiket maga Zsófi készített a számára. Ellenben képtelen táplálékokra volt vágya. Éjjel nem tudott aludni, reggelig járt-kelt a szobájában álmatlanul. Hogy idegessége folyton nőtt, végre orvost hívatott magához. Az aztán felvilágosítá felőle, hogy mi baja. - A népajk úgy fejezi azt ki, hogy „kicsiny bántja a nagyot”.

Viola elrémült e tudatásra. Más nőnek örömhír ez: rá nézve iszonyat. Hiszen neki is boldogság ez. De a világ! A világ?

Viola lelki tépelődésében az atyjára gondolt. Ő volt a helység lelkipásztora: buzgó evangélikus ember. Odasietett hozzá. A tiszteletes úr nem járt a kastélyba: haragban volt a jószágigazgatóval, ki leánya házasságát mindenféle tisztességtelen úton igyekezett megakadályozni.

- Édesatyám - mondá Viola -, én egy kérdést jöttem intézni hozzád. A mi református vallásunkban van-e gyónás?

- A gyónás, mint szakramentum, a mi hitvallásunkba nincs fölvéve, s a papnak nincs hatalom adva, hogy a meggyónt bűnre abszolúciót adjon. Hanem ha valakinek nehéz teher nyomja a lelkét, az ezt elmondhatja a lelkipásztorának, aki a bűn nagyságához képest adhat neki bizalmas tanácsot, lelki vigasztalást. Mondd el, mi a bűnöd?

- Nem bűn az; de annál több: szerencsétlenség.

- Elrémítesz!

Viola közelebb húzódott az atyjához, hogy súgva mondhassa meg.

- Én anyának érzem magamat.

A lelkipásztor a halántékához csapta a kezét.

- Szerencsétlen asszony!

- Az vagyok, szerencsétlen.

- S még azt mondod, hogy nincsen bűnöd! Férjed tizennyolc hónap óta a börtönben senyved, s te őt meggyalázod! Ki az a gonosztevő, aki büntársad volt? S téged ily állapotba juttatott? Azt én ölöm meg! Meg én!

S a lelkipásztor, haragtól lángba borulva, indult a dupla puskáját a fogasról leakasztani.

- Lelövöm, mint a veszett kutyát! Aki a becsületemet tönkretette.

(A protestáns pap így osztja a gyóntatócédulát.)

- Mondd a nevét a gazembernek!

S már kattogott a kezében a puska sárkánya.

- Megmondhatom: Markóczy Dezső.

- Ne bolondozz! A férjed?

- Ezelőtt valami négy hónappal meglátogattam őt josefstadti fogságában, őfelsége kegyelméből, s ott töltöttem vele egy boldog napot és éjszakát. Most ennek a boldogságnak a kárhozátát viselem.

A pap az ágyra dobta a puskát, nevetve és mérgelődve.

- Akkor minek rémítesz engem agyon a gyónásoddal?

Azzal jobbrul-balrul pofonütötte a leányát; de mindjárt megcsókolta az ütés helyét, s megint leült mellé.

- Hisz akkor minden rendben van; csak tudatni kell a világgal, hogy ez időben ott voltál a férjednél a börtönben.

- De éppen ez az, amit nem szabad megtudni a világnak; amit nem lehet elmondani másnak, mint a lelki atyának, aki azt megőrzi, mint gyónási titkot. S megbocsátja, mint feloldott bűnt, amiért nem büntet meg az Isten.

- Nem értem, amit beszélsz.

- Mindjárt meg fogod érteni. Amint én a felség engedelemíratával megérkeztem Josefstadtban, s jelentkeztem a börtönfelügyelő térparancsnoknál, Hayman ezredesnél, ő rögtön maga elé bocsátott, leültetett, azt mondta, hogy várjak néhány percig, rögtön ide fogja vezetni a férjemet. Nem akarta, hogy én menjek hozzá a börtönbe. Azzal eltávozott. Én lesve hallgattam, hogy mikor csörren meg a lánc az ajtó előtt. Tudtam, hogy a foglyok láncot viselnek. Az ajtó megnyílt, az ezredes bevezette az uramat. Nem volt rajta lánc. Azt az ezredes saját maga oldotta le róla, úgy vezette fel hozzám. Nem szóltam, csak sírtam, mikor a férjem karjai közé szorított. Ekkor azt mondá az ezredes: „Maradjanak önök itt magukban: tekintsek a lakásomat sajátjuknak. Én holnap reggelig nem fogom önöket zavarni. Minden szükségesről gondoskodni fogok.” Azzal egyedül hagyott bennünket. Képzelheted örömünket, atyám: oly hosszú, keserves távollét után ilyen pillanatokban. Éreztük, hogy most a paradicsomot lopjuk meg e boldog órákért. Hogy ez mind a végzet kijátszása, hogy szembeszállunk a sors akaratával, a hatalom ítéletével, mikor a börtön falai közé gyönyöröket merünk lehozni az üdvösségből, rövid gyönyöröket, de örökké elfelejthetleneket. S a sors nem hagy magával küzdeni. Itt a következetes ítélete. Viselem.

- Egész napot töltöttél a férjed mellett?

- A nap minden szakaszát. Senki sem látott bennünket. Amíg az egyik szobába be voltunk zárkózva, valaki felhordta az ételt, akit mi nem láttunk. Férjem megmagyarázta, hogy miért kell ily gondosan titkolózni. Ez a térparancsnok ezredes valódi jóltevő nemtője a felügyelete alatt álló foglyoknak. Minden módon igyekezik sorsukat enyhíteni. Szerez nekik eszközöket a munkához, tart esztergályozó-műhelyt, látszólag a saját multságára, ahol azok faragványaikat készítik, mert a foglyoknak tiltja a börtöni rendszabály, hogy kést, vésűt, ráspolyt vegyenek a kezükbe. Ami munkát aztán elkészítettek, azt az ezredes kézbesíti a magyar jótékony hölgyeknek, kik azt idehaza ismerőseik körében elárusítják, s az így nyert összeget aztán Hayman ezredes a foglyok élelmének feljavítására fordítja, könyveket vásárol nekik, többnyire angol nyelvtant; a magyar államfoglyok angolul tanulnak. Az uram már jól tud angolul. Néha angol lapokat is juttat be hozzájuk az ezredes.

- Az hát egy nemes szívű ember!

- De mindezt mély titokban kell tartani; mert a nemesen érző térparancsnoknak van egy hatalmas feljebbvalója, a kormányzó, aki jó szerencse, hogy otthon lakik a birtokán, Magyarországon, gazdag főúr, aki csak havonként szokott ellátogatni Josefstadtbba, a börtönöket meg-

vizsgálni. Ez egy kemény szívű potentát, aki azt akarja, hogy ami börtön, az legyen börtön, szenvedések helye, nem mulatságé. Mikor ideérkezik, akkor minden faragó eszközt el kell dugni előle a foglyoknak. Még evőkés, villa sem maradhat náluk. A foglyoknak csak olyan ételt szabad enni, amit kanállal lehet meríteni. A hatalmas úr még a konyhába is benéz, s belekóstol a foglyok ételébe, s ne adj Isten, hogy egy borospalack kerüljön a szeme elé. A foglyoknak nem szabad bort inni, se dohányozni. Még az angol nyelvtan miatt is házsártoskodik: „Minek az uraknak az a haudujudu? Azt hiszik talán, hogy majd Palmerston iderepül az angol hajóhaddal az önök kiszabadítására? No azt várhatják!” Végül előhozatja a panaszkönyvet, melyben a foglyok kihágásai vannak feljegyezve, s kimondja a büntetéseket: magányfogság, sötétzárka, böjt. Figyelmezteti az urakat, hogy neki még más büntetésre is van hatalmi szava: ott a deres és a pálca. És ezeknek a nemes uraknak hallgatniok kell, lesütött szemmel, hogy őket valaki bottal fenyegeti.

- Ezt mind a férjedtől tudtad meg?

- És egy barátnémtól, akinek a férje szintén államfogoly. A férjem azért mondta el mindezt nekem, hogy óva figyelmeztessen, nehogy valakinek elmondjam találkozásunk körülményeit. Az ezredes csupa fegyelmi szabálytalanságokat követett el a mi fogadtatásunk alkalmával. Először, hogy őt magát megszabadította a láncaitól, úgy vezette a felesége elé. Aztán, hogy egyedül hagyta a nejével, felvigyázó fegyveres őr nélkül, sőt a megvendégléséről gondoskodott. Ez mind olyan flagrális megsértése a szigorú rendszabálynak, hogy ha ez kipattan, az ezredet ímfámkaszírozzák, s nemcsak hivatalától megfosztják, de sőt sáncfogságra ítélik; az államfoglyok aztán majd kapnak helyébe egy olyan térparancsnokot, aki éreztetni fogja velük a törvény egész szigorát.

- Rettenetes egy gondolat!

- Ezért nem szabad énnekem elhíresztelnem a jó hírnevem védelmére, hogy a férjemmel találkoztam a fogházban.

- Hát mit szándékozol tenni?

- Az járt az eszemben, hogy külföldre menekülök az itthoni üldöztetés elől. Elbujdosom oda, ahol senki sem ismer. Ott várom be nehéz sorsom bekövetkezését.

- Az nem jó gondolat, hisz ezzel a meneküléssel hitelesítenéd az ellened zúduló vádakat.

- Más miatt sem lehet ez. Hát a születendő gyermekemből mi legyen? Elhagyjam magamtól? Az én büszkeségemet? Azt a börtönvirágot? Hisz ha bűnös volnék, tudnám, hogy mit tegyek. Megölném magamat. De én élni akarok a szívem alatt viselt kincsemért, akit soha el nem hagyok magamtól, akit fölnevelek, amíg az atyját visszanyeri, aki miatt eltűröm a világ üldözését és minden kínszenvedést, ami a jövőben rám vár.

- És nem fogod védelmezni tiszta igazságodat?

- Lehetetlen azt tennem. Hogy az én átkozott becsületemért annyi fogoly hazafinak súlyosítsam meg a láncait, tetézzem a szenvedéseit, elveszítsem a jótevőjüket, az angyalszívű embert, aki egyedüli jótevőm volt s a jövőben jótevője fog lenni a szenvedő férjemnek! Nem! Inkább vesszen oda a becsületem! Le a fejemről, te meggyalázott csepesz! Hozzák helyébe a tollkoszorút! Megyek a templomajtóba eklézsiát követni!

Azzal letépte a fejéről hitvesi főkötőjét, összegyűrte a két kezével, földre dobta, s a lábával rátaposott.

Az ősz lelkész fölvette az összegyűrt fejkötőt, kiigazította a csipkefodrait, s visszatette azt a leánya fejére.

- Nem fogsz eklézsiát követni. Nem tollkoszorú, de töviskoszorú fogja ékesíteni a fejedet. Ha fájni fognak a tövisei, arra gondolsz, hogy az idvezítő is töviskoszorút viselt a fején, mikor a világ megváltójává lett. Mások javáért szenvedni boldogság.

Viola e szavakért megcsókolta atyjának a kezét.

- És most eredj haza nyugodtan, őrizd magad minden fölindulástól, hívass tudós asszonyt, aki ápoljon. Én megőrzöm a titkodat.

- Megengeded, hogy minden reggel eljöjjek a templomba imádkozni?

- Ha ez a te lelkednek könnyebbségére szolgál.

- Hiszen csak az Isten tudja és az atyám, hogy miért imádkozom.

- Egyelőre csak az életért. A jelenért és a jövőendőért.

- Tarthatok egy szentképet a szobámban?

- Kánonaink nem tiltják. Mit ábrázol?

- Krisztust, amint a vállán hordott keresztfa terhétől összeroskad. Aláírva e sor: „Isten csak a saját fiára tett nagyobb keresztet, mint aminőt elbirt.”

- Hogy került ez a te kezébe?

- A férjétől elvált anyósom feledte itten.

- Az ő keresztje még súlyosabb volt.

- Én sajnálom ezt a nőt.

- Méltán, mert sokat szenvedett.

- Üres képrámája most már az én örököm.

A lelkipásztor egy atyai csókban adta áldását a leányának.

- Isten erősítse meg a te szívedet.

- Mindennap látni fogsz templomi székekben, amíg egyszer csak eltűnők majd előled.

- A keresztapa én leszek.

- A közvéleménnyel dacolva, a férjem nevét fogod atyául beírni a matrikulába?

- A törvény is azt parancsolja.

- Ha fiam lesz, kereszteld őt Deodátnak. Majd ha eljön az ideje, nevezheti magát „*börtön virágának*”.

HUSZONHARMADIK FEJEZET

A GOLGOTA

Ettől a naptól fogva megkezdődött a szegény asszonynak a Golgotája.

Más nőnél úgy híják e sorsot, hogy „Istentől megáldott”, nála úgy hitták, hogy „embertől megátkozott”.

Mindennap elment a templomba: láthatta a gyülekezetet. Beszélhettek róla, szörnyűködhettek fölötte.

Akadtak jóakarói, tapasztalt asszonyok, akik odasompolyogtak hozzá, adtak neki tanácsokat. Angyalcsináló, embergyilkoló tanácsokat, amiknek követésével a nagy botrányt ki lehetne kerülni. Iszonyattal utasította el azokat magától.

Egyszer csak elkövetkezett a válság. Egy szombatn Viola elmaradt a templomból. Vasárnap délelőtt aztán keresztelő volt a templomban. Fiúcskát keresztelt a pap, Deodát nevet adott neki, a keresztanya Galliáné volt, ki a keresztvízre tartotta.

Nagy zúgás, suttogás keletkezett a gyülekezetben.

Ez a gyermek már viseli a vállán a keresztfát.

Halálos bűnt hozott magával a világra: azt, hogy született.

Viola tudta jól, hogy ő ezzel ki van rekesztve az emberi társaságból, hogy mindenki követ dob rá. Nem fogja többet tisztességes ember a küszöbét átlépni, a nevét gúnyra fogják emlegetni.

És ő mégis boldognak érezte magát: az anyai öröm elnyomott minden fájdalmat. Nem érezte a szégyenpírt az arcán, nem fájt a fejére hullott kövek sebzése. Az a kis bölcső a benne fekvő anygalkával kárpótolta az elvesztett világért. Semmi másra nem volt gondja, mint ennek az édes gögicselésére. A világ átkait csak sejtette, de nem hallotta, hanem ennek a szívéből szakadt teremtnak minden hangját megértette már, s teste-lelke ezzel foglalkozott. Isten ajándéka volt az: vigasztaló üzenet az égből; ha azt a keblére ölelte, meg volt védve minden bánattól.

Az atyja ellátogatott hozzá. Vidám hangulatban találta. A kicsikének herbatét főzött, amit a tudós asszony ajánlott. Mikor az arcaik egymás mellett voltak, úgy összeillettek.

Emília is odajött a beteg ágyához, és segített neki az ápolásban.

- Nem zavarom kegyeteket? - kérdezé.

- Nem titok, amit hoztam, bár súlyos üzenet, amit át kell adnom - mondá a lelkész. - A jótékony nőegylettől kaptam egy hivatalos levelet, melyben azt tudatják velem, hogy a leányom nevét kitörölték a választmányi tagok lajstromából, s visszaküldik hozzám az ezerforintos alapítványát, rám bízva, hogy azt neki kézbesítsem.

Viola nevetett, mikor a küldött levelet átvette az atyjától.

- Mármint egyenesen a jösefstadti térparancsnoknak fogom küldeni az összeget, hogy fordítsa az államfogylok javára. Nincs semmi baj. Köszöntetem az előkelő hölgyeket.

- Egyéb kézbesíteni valóm is van ennél a háznál -, monda a lelkész, s a kabátja zsebéből kihúzott egy csomó levelet.

- Ezeket a leveleket a postás odahozta énhozzám. Hat levél. Úgy látszik, valamennyi összebeszélés folytán íródott. Így vannak címezve: „A Szent Léleknek Markóczfalván”. A postás azt gondolta, hogy legjobb lesz, ha ezeket a leveleket a papnak kézbesíti. Annak tudni kell, hogy kinek az adresszére szólnak. Kitaláltam az istentelen tréfát. A szentírást paródiázzák ezek a cudarok. A címzés maga is blaszfémia. Ezek mind Zentai Amadénak szólnak.

- Kérlek, Emília, keresd fel Amadét, ha itthon van, s hídd be hozzám - szólt Viola.

Emília visszajött Amadé kíséretében.

A fiatalember mély bókkal üdvözölte Violát, aztán a bölcső fölé hajolt, s az új ember szemébe nézett, aki bátran visszanézett rá, s azt mondta: „bá bá”, ami annyit tesz, hogy „bácsi”.

Mert az újszülött embervakarc már hatvannégy szót hoz magával a világra, amit senkisé tanított neki: bibi az, ami fáj; csecse, ami tetszik; bebe, amit megvet; cici a szopás; boti a fej; bábó a láb; kacsó a kéz; tente az alvás; táttá azt teszi, hogy elment, akit hív; tütü az ital; mám-mám a tápszer; nyanya az anya; nenne az idegen nő. Ki tanította ezt neki odaát, valahol az ismeretlen világban? Mért nem téveszti össze azt, hogy „bábá”, azzal, hogy „papa”?

Azután kezét csókolta Amadé a papnak.

- Nézze, édes felebarátom - mondá a pap -, ilyen ostobaságokat küldöznek hozzám. Én azt hiszem, hogy ezek önnek szólnak. Vegye által.

Amadé átalvotta a leveleket.

- Ismerem a tartalmukat. Pasquillok. Mocskos fescenninák. Kapok a saját nevemre címezve is mindennap ilyeneket. Ez a specialitása a magyar társaséletnek. Névtelen levelekkel halálra sértegetés.

A kandallóban lobogott a tűz.

- Megengedi méltóságod, hogy a leveleket olvasatlanul a tűzbe dobjam?

- Sőt kérem.

- Mindennapi mulatságom ez nekem - monda Amadé felegyenesedve egész daliás alakjában. - Ismerem a boszorkánykonyhát, ahol ezt a mérget főzik. Még most nem bírom azt megsemmisíteni. Adatokat gyűjtök. Ismerem a célját a rosszakaróinknak. Tele akarják a világot kiabálni azzal, hogy én vagyok e család megrontója. Rágalmaikkal arra akarnak rákényszeríteni, hogy futva fussak ebből a kastélyból, melyet bűnömmel bemocskoltam. - De nem fognak célt érni. Én nem futok el innen mind e rágalmak miatt; hisz eltűnésemmel csak elismerném a nehéz vádat. - Szemébe nézek a rágalmazó világnak, s amivel tartozom, azt híven teljesíteni fogom. Megvédelmezni e ház asszonyát, a legnemesebb nőt, akit valaha e világ látott. Itt maradok, szembeszállok az egész fergeteggel, amit ellene támasztanak, s majd tapasztalni fogják, hogy ha megszűnt már Magyarországon minden jog, egy még megmaradt: az ököljog s ha meg tudtam védeni tiszteletem tárgyát a dúvad ellen, meg tudom védeni a legádázabb fenevad: az ember ellen is.

Mindenki hallgatott, csak az a kis ember ott a bölcsőben sikongatott vidáman, két kis tenyerét egymáshoz csapkodva. Ő értette ezt legjobban.

Viola kezét nyújtá Amadénak csókolásra.

- Csak a férjem életét meg ne mérgezzék vele.

- Pedig nagyon törekszenek rajta - szólt Amadé, - de a fogházi fegyelem útját állja. A térpáncsnok minden levelet, amit a fogolyhoz intéznek, elébb maga elolvas, s ha annak a tartalma nyugtalanító, félreteszi.

- Jó szerencse, - mondá a lelkész -, hogy jelenleg cenzúra uralkodik a sajtó felett. Minden rosszban van valami jó. A cenzúra kitörli a lapból a családi botrányok híreit.

- Kivált, ha azok politikai háttérrel bírnak - egészíté ki Amadé.

- Én már kitaláltam, mi módon fogom tudatni férjemmel ez örömhírt börtönében. Idehívatok egy előkelő festőművészt a fővárosból, s lefestetem vele az anyalkámat.

- De az anyja ölében, mint madonna-képet - mondá Amadé.

- És azt küldöm hozzá a börtönébe.

- Az nagyon helyes lesz - mondá a lelképásztor.

S a kicsike is beleegyezett, azt mondta „csecse”.

Hanem aztán rögtön kiigazítá a véleményét, s azt mondá „cici”.

Amit az anya rögtön elértett, s kiemelve a bölcsőből csecsemőjét, odavette az ölébe és megszoptatá.

Lehet-e istenibb látvány, mint egy anya, aki szoptat?

HUSZONNEGYEDIK FEJEZET A HÁZIPIKTOR

Ennek a fölséges tüneménynek a megörökítéséhez kellett volna egy festőművész

Azon időkben pedig még nem volt Budapesten festőkolónia. Mindössze három vagy négy festő rejtőzködött a fővárosban, végzett öregurak, akik nem vállalkoztak arra, hogy messze vidékre elvándoroljanak arcképet festeni.

- Hej, csak a mi Károlykánk volna mostan itten! - fohászkodék fel Viola.

- Előkerítem én azt! - fogadkozék Amadé. - Itt kóborol az a vidéken.

(De hát ki az a mi Károlykánk?)

A debreceni magyar kormánynak tagja volt báró Jósika Miklós, ő vezette a kultuszminisztériumot; maga is hírneves regényíró, nagy idealista. Az ő eszméje volt, hogy minden hadcsapathoz küldjön ki a magyar kormány egy költőt, egy festőt, akik a csatamező eseményeit írásban és képekben megörökítsék. Ezek hisztóriográf címmel és rendes fizetéssel lettek ellátva. Ezt a hivatalt viselte Markóczy Dezső hadcsapatjánál a mi Károlykánk a mi Kálmuskánkkal. Amaz volt a piktor, emez a poéta. A Kálmuska a debreceni lapokat látta el csatatéri adomákkal, a Károlyka egy illusztrált Charivarit ékesített karikatúráival.

A poéta komoly, pathoszos férfiú volt, a piktor ellenben tréfás, mulatságos gyerek.²

Aszerint érte őket utól a végzet.

Mikor vége volt a dicső napoknak, a poéta büszkén állt a kemény bírák elé, s bátran és okosan igazolta a működését a szabadságharc alatt. Igazságot adtak neki, fölmentették minden büntetés alól; hanem besorozták közkatonának, s elvitték Lombardiába, ami nem büntetés.

A piktor ellenben praktikus ember volt: nem várta be, hogy kérdőre vonják a karikatúráiért, amikkel annyi osztrák tábornokot tönkre silányított; hanem idejekorán megugrott, nyakába vette a világot, s bujdosott egyik faluból a másikba. Mindenütt vendégszerető házakra talált. Élénk kedélye megszeretteté. Egy vacsoráért egy egész társaságot lepingált, s aztán ha vette észre, hogy a szemfüles hatóság nyomában van, a neve megjelenik a statáriumtáblán, akkor nem búcsúzott senkitől, hanem odább szökött. Bebarangolta már a Bükköt, a Tátrát. Egyszer a rendőrbiztos meg is csípte: vacsoránál találta: szerencséjének tartotta, hogy kézbesítheti neki a hadbíróság ítéletét. A karikatúráiért elítélték harminc napi állami fogságra.

- Harminc nap, az sok! - mondá Károlyka, s azzal zsebre dugta a hadbíróság ítéletét. - Ré-szemről a szerencse, mondá a rendőrbiztosnak, *mindjárt jövök, csak más csizmát húzok.* - Azzal átment a szomszéd szobába, s ott olyan alaposan váltott csizmát, hogy kilépett az ablakon, s úgy eltűnt, hogy nem hagyta hátra a lakcímét. Üthették már bottal a nyomát!

Majd bizony egy piktor fogja magát becsukatni harminc napra egy dohos börtönbe, akinek éltető eleme a szép szabad világ.

Azóta folyton bujdosott. Persze, hogy senki sem üldözte. Az ilyen kisebbfajta rebelliseket hagyták futni.

---

² Még most is olyan tréfás gyerek, még most is fest remek képeket.

Amadénak könnyű volt a szökevény piktorra rátalálni. Forradalmi pajtás volt. Elcsípte, odahozta Viola kastélyába, fényes jutalommal és jó étellel kecsegtetve.

Egyszerre megértette a helyzetet Károlyka. Hisz ez éppen neki való menedék: egy elátkozott kastély, melyet semmi vendég nem látogat. Készséggel fogadta a kondíciót. El hagyta magát raboltatni Amadé által, s amint a lábát betette a kastélyba, egyszerre vidám élet költözött a házba. A Károlyka tele volt bohókás élményekkel, amiket oly jóízűen tudott előadni.

Ezekben a válságos napokban, amikor az egész világ igyekezett Violát sértegetni, ez az egy fiú folytonos derűtségben tartá az egész házat. Délelőtt rajzolt, festett; elébb nagyobb méretben festé le Violát kisdedével, azután miniatűrben, medaillonban hordozható képet. Remekül sikerültek. Délben aztán ebéd fölött mulattatá az egész társaságot: ki nem fogyott az adomák-ból. Még Csacsinát is megnevetteté.

- De ugyebár, Károly öcsém - mondá Flórián úr ezeknek a históriáknak fele is hazugság?

- Fele? Hát aztán a másik felével mit csináljak? Hiszen hazudni csak kötelesség. Aki igazat mond, azt megverik. Festőnek, poétának hivatása a hazudás.

- Nem merek vele disputálni, mert még lefest - mondá Flórián úr.

Azt úgyis megtette. Egész halommal állt már az asszonyok fiókjában Flórián úr mindenféle torzképe.

Különösen politikai hírek kifundálásában bírt a Károlykánk kifogyhatatlan talentummal. Azok között legtöbb elhívókra talált az ázsiai ősmagyarok legendája. A híres ázsiai utazó Reguly, a misszionárius Gützlavval szövetkezve, fölfedezte az ősmagyarok hazáját Kínában, akik otthon maradtak, midőn Álmos fejedelem magyarjai kiszakadtak közülök, Etele örökségét keresni. Azóta felszaporodtak tízmillió főre. Mostani fejedelmük Oldamúr. Ez, amint meghallotta, hogy elszakadt rokonait leigázta a barbár német, rögtön elrendelé, hogy ötszázezer ősmagyar fegyverbe öltözzék, s induljon el a magyarok felszabadítására. Már erősen közelítenek.

Flórián úr kinevette a Károlykát ezzel a mesével.

- Messze van az, Károly öcsém, nem lehet onnan idelovagolni.

- Nem lóháton jönnek azok, hanem léghajón. Ők már feltalálták a repülés titkát. Onnan a magasból lövöldöznek, nem puskával, ágyúval, hanem villámsugarakkal. Senki sem bír nekik ellenállni.

No már ennek Flórián úr sem tudott ellenállni.

Mindennap tudott a Károlyka valamely örvendetes hírt szélnek eresztetni, amivel Flórián urat agyonbosszanthatta. S ő maga szentül hitte, amit hazudozott.

Ezalatt elkészültek az arcképek. Mindenki el volt ragadtatva a hasonlatosságtól.

De mármost ezeket el kellene küldeni Josefstadtbba a fogoly Markóczynak. Hogy lehet ennek kitalálni a módját, hogy útközben el ne sikkadjanak?

- Semmi sem könnyebb annál - mondá Károlyka. - Elviszem én magam, s személyesen átadom a patrónusnak.

- Te viszed el? - mondá Amadé - de hát hogy jutsz te be a josefstadti államfogházba, miféle ajánlat mellett?

- Nem kell nekem oda semmiféle ajánlat: megvan a jussom hozzá. Itt van a zsebemben a haditörvényszék ítélete, melyben harminc napi állami fogházra vagyok elmarasztalva: most oda-megyek, jelentkezem, s leülöm a harminc napot.

Mindenki helyeselte az ötletet. Ez az igazi Columbus tojása.

- Ott is jó társaságban leszek. Valamennyi fogollyal mind megismerkedem, s ezer anekdotát gyűjtök össze tőlük. Abbul megélek egy esztendeig. Lefestem az arcképét a térparancsnoknak, a porkolábnak, meg a leányának, akit már ismerek a Zsófi néni után. Azokat mind meghódítom. Aztán lefestem a Dezső bácsit, meg a Sándor bácsit, s a képeiket, mikor elbocsátanak, hazahozom.

- Óh, az Isten áldjon meg érte - mondá Zsófi, s két tenyerébe fogva Károlyka fejét, összevissza csókolá.

Violának sok mondanivalója lett volna Károlykához: de azt mind elhallgatta. Még csak üdvözlő köszöntést sem bízott rá a férjéhez. Hisz ennek most, a világ ítélete szerint, a feleségét gyűlölnie kell.

A hebehurgia fiú azonban túljárt az úrnő gondolatain.

A piktoroknak, poétáknak a lelke, mikor a költészetet keresi, véletlenül, ösztönből meglátja a valót.

- Meglátja, madonnám - mondá Violának, mikor mind együtt voltak az asztalnál -, miket fogok én elhíresztelni a világban, ha a börtönből előkerülök: hogy az én imádott asszonyom a megfelelő időben látogatóban volt a férjénél a josefstadi börtönben a kormányzó engedelmével, ami mindent megmagyaráz.

- Az Istenért! Ne tegye azt! - kiálta fel Viola.

- De bizony azt teszem.

- Ön nem is sejti, hogy micsoda rosszat fog ezzel tenni.

- Magamnak igen. Engem minden házból ki fognak ezzel a hírrel dobni, a vénasszonyok a szemem közé fognak ugrálni; de hát az nekem tetszeni fog. Azt fogják mondani, hogy hazudom. Ki hiszi el, amit én mondok. Hisz az mind költemény, fantázia. Pedig ez az egy igaz lesz.

(De hát használ az valamit, ha egy országos hazug mond igazat?)

Csacsina úr mérgesen hagyta ott az asztalt, magában gondolva: „Ez a szeleburdi kölyök még helyrerontja azt, amit más olyan jól elrontott.”

Ő már előkészíté az útját a megindítandó valópernek, házasságtörés alapján, a férjhez küldött levelei által. Csak annak a meghatalmazására várt.

Károlykát hagyták útjára menni.

HUSZONÖTÖDIK FEJEZET A NŐ, AKI ÜT

Violára nézve elkezdődtek az üldöztetés napjai. A névtelen levelek után azt gondolták ki a vidék úrhölgyei, hogy összebeszélésre naponkint ott hajtattak el a hintóikkal a Markóczy-kastély előtt, valóságos korzót tartottak előtte, a kastély előtt feltartották a napernyőiket, hogy az ablakokra ne lássanak. Viola nem mehetett ki kocsikázni, csak késő este felé, nehogy összetalálkozzék a hajdani barátnéival, akik most megvetésüket tudatják vele. És ugyanazok a hölgyek, mikor úri fogatuk a jószágigazgató ablaka alatt robogott el, azt tüntetőleg köszöntették, napernyővel, kendőlobogtatással.

És Violának mindezt némán tűrnie kellett.

Ki küzdhet női ellenségekkel szemben? Ami mérget a nő kever, azt meg kell inni az áldozatnak.

A jószágigazgatótól sem szabadulhatott meg. Ha az elhagyja a kastélyt, minden rágalom igazsággá lesz megpecsételve. A magára maradt házat bűnbarlangnak fogják kikiáltani. Erre a kiállhatatlan ábrázatra szüksége van az elkárhozottnak.

Mi vigasztalást tudott neki adni a két barátnője, akik maguk is szerencsétlen teremtések? Egyedüli menedéke az a kis bölcső volt. A gyalázata is az volt.

Ilyen volt az élete. S milyen hosszú lehet még ez az élet!

Amíg a börtön ajtaja megnyílik, amiért annyian imádkoznak.

Messze van az ég: mire az imádság oda eljut.

Egy kora délelőtt aztán valami rendkívüli esemény történt: egy urasági hintó hajtattott be a Markóczy-kastély udvarán. Belőle egy úrnő szállt ki, aki egyenesen felhaladt a lépcsőn, szót sem váltva a cselédekkel: úgy látszott, hogy tudta itt a járást: csak azt kérdezte, hogy itthon van-e a méltóságos asszony. Viola eléje jött: rendkívüli szerencse volt rá nézve egy úri látogatónő.

Ismeretlen volt előtte az arca.

A vendégnőnek keserű mosoly villant át az arcán, mikor megszólalt.

- A nevem Markóczyné. Én vagyok a férjed anyja.

Viola e szóra keblére borult a nőnek, s megcsókolá az ajkát.

- Nem ismertél rám? Sohasem láttál? - rebegé a nő.

Viola nem tagadhatá, hogy úgy van.

A régi nő még most is szép volt. Karcsú, magas, telt idomokkal. Egyike azoknak a szerencsés alakoknak, akik fölött nyomtalanul futnak el a viszontagságok, nem vonnak arcaikra barázdát, szemeik megtartják a régi varázst, s arcuk pírja nem mesterkél: kedélyük derült és dacos. Dús hajzatába még egy ősz szál sem vegyült.

Az anyós gyöngéden megveregeté menyének a hátát.

- Régen voltam itten. *Azóta* sohasem. De hát most csak el kellett jönnöm, hogy meglássam az én kedves kicsikémet, az én unokámat.

(Hát van még valaki a világon, aki ezt a gyűlölt teremtest kedves kicsikéjének nevezi?)

- Mostan alszik.

- Akkor nem háborgatjuk. Várunk, míg neszt ad magáról. Hozass be addig eleven parazsat és egy pohár vizet.

Viola csengetett a cselédnek: ő tudta már, hogy mire való az.

Az ilyen összeérő szemöldökű nőről, minő a nagyanya, azt suttogja a babonás paraszthit, hogy az megveri a szemével a kisgyermeket. E rossz szem verése ellen szokás ójtott vízben megmosni a gyermek orcáját.

A két nő leült egymás mellé a pamlagra, kezeiket egymásba téve.

Sokáig nem találták ki a kezdő szót, amivel megkezdjék a beszédet.

Vége az éltés hölgy megszólalt: - Egyedül vagy-e a háznál?

- Van két jó barátnőm, akik szeretnek.

- Azok is szerencsétlen nők, akiknek nincs a világból egyebük, mint a szenvedés és a fájó emlékezés.

- Van gyermekem, akit szeressek.

- Ez a szeretet a bűnöd, amiért elítélnék. Ne szégyeld, légy rá büszke. Én is az a nő vagyok, akit az egész világ elítél, megtagad. De én nem viselem azt báránnytürelemmel. Ha ütnek, én visszaütök. Fullánkom van, szúrok; szarvam van, öklelek. Mindenkinek van fájó része, s én ismerem mindenkinek a bibéjét. Csak a kisujjammal érintem, s elhallgat, elbújik. No, hát idejöttem hozzád, hadd legyen egy rossz tanácsadód. Megtűrsz-e a házában?

- Itthon vagy benne.

- Voltam egykor. Nagyon régen volt. Egy napot sem kívánok abból az életből vissza. De hogy most itt lehetek, annak örülök nagyon. Majd meglátod, milyen nagy öröm a világon bosszút állni.

A kis ember megszólalt az oldalszobában. Arra mindkettőjüknek át kellett menni. A gyermek toalettet akart csinálni. Abban segíteni kellett a nagyanyának.

Psztt! Nem szabad gyermeket dicsérni! Attól megbetegszik. Inkább azt kell neki szemébe mondani: „heh, te csúnya!” Majd csak az anyának mondja azt el a nagyanya, hogy mit látott az unokáján. Szakasztott olyan, mint az ő fia volt, a Dezső, ilyen idős korában. Mi lesz belőle, mire megdő?

Ne beszéljünk erről. Az anya gondoskodott róla, hogy elhallgattassa a sivalkodó porontyot.

- Nem kell annyit csókolgatni: néha rá kell tapsikolni, mikor rosszalkodik, attul iperedik a gyerek.

A kibékített gyereket aztán rá lehetett bízni a dajkára, aki értett a danoláshoz.

Emília és Zsófi is odakerültek a gyerekszobába, s itt kölcsönösen megismerkedtek a nagyanyával. Örömük igaz volt. Mentül több szerencsétlen nő van együtt a háznál, annál erősebb a vigasztalás. S ez a legszerencsétlenebb, mert ez nemcsak vádolva, de elítélve is lett. Ki tudja, igazságosan-e?

Viola valamit súgott a két barátnéjának, mire azok elhagyták a szobát.

- Tudom, mit súgtál a barátnőidnek - mondá neki az anyósa, mikor visszamentek az elfogadóterembe. - Szeretném, ha bizalmas volnál hozzám, s a nevemen szólítanál. Mária vagyok.

- Azt tudom.

De kiejteni nem hallottad soha. Ezt a nevet átok-szitok mocskolja be ennél a háznál.

- Nem említik.

- Mikor beléptem hozzád, meglátszott az arcodon, hogy idegen vagyok rád nézve: sohasem láttál. Ebből megtudtam, hogy az arcképemet kidobták a családi címerteremből.

Viola hallgatással válaszolt.

- Vezess oda.

Violának teljesíteni kellett anyósa kívánságát. Pedig az a látvány fájni fog neki.

- Ne kíméljess: nem fáj nekem már semmi.

Azonban túlbecsülte a lelkierejét. Az az üres ráma nem lepte meg: arcképének eltávolítása még az elvált férjének az intézkedése volt, de az a három levél, mely az üres keret hézagaiba volt dugva, felbontatlanul: ezt már a fia tette. Ez fáj.

Mária leküzdötte nagy nehezen lelki felindulását.

- Még csak fel sem bontotta a leveleimet. Megvetett, nem akart rólam tudni. Most hát ezek a levelek az én tulajdonaim; mert én írtam őket. Visszafoglalhatom.

S az övén függő kis késsel felhasogatta a borítékaikat egymás után. A tartalmat felolvasta Viola előtt.

Az első, a feketepecsétetes, hálálkodó köszönetet hozott Dezsőnek azért a nagylelkűségeért, hogy a válóperben megítélt évi tartásdíj helyett annak a megfelelő összeget küldé meg anyjának, s ezzel felszabadítá az újból férjhezmenetelre.

A második levél, a pirospecsétetes, azt tudatta a fiával, hogy találkozott egy rangjához illő kéréssel, ki őt kész az oltárhoz vezetni; de ő visszautasítá a szerencsét. Nem fogja a Markóczy nevet mással fölcserélni.

A harmadik, az aranyporos pecsétű nagy betegség közben keletkezett, melyben Mária arra kéri a fiát, hogy ha meghal, jöjjön el a halotti ágyához, s vitesse el a koporsóját a Markóczyak sírboltjába.

Egyik levél sem lett elolvasva az által, akihez íródott.

Némán eltette mind a hármat a keblébe.

Vannak nők, akik nem tudnak sírni; de vannak nők, akik tudnak nemsírni. S ez két különböző dolog.

Mária annyit tudott volna e percben mondani; de még koránlotta: majd később, ha itt marad, ha egymáshoz törődnek: ha szabad lesz a szíveiket egymás előtt megnyitni, megköthetik a kölcsönös frigyet, akkor, akkor!

E percben valaki érkezett a címerterembe. Nem vendég, nem cseléd; bejelentetlenül lépett be.

Amadé volt.

Egymásra bámultak, az ifjú ember és az öregasszony: idegen alakok.

Viola sietett őket egymásnak bemutatni.

- Anyósom, Markóczy Mária; ügyészem, Zentai Amadé.

Most még jobban egymás szemébe néztek:

„Hát ez az?”

„A bűn.”

„A megtestesült bűn!”

Az üres képráma előtt kellett találkozniok.

Végignézték egymást. Néhány percig némán.

Akkor Amadé egyszerre meghajolt Mária előtt, a keze után nyúlt, és azt megcsókolá.

Erre Mária mind a két kezével megszorítá Amadé kezét. Erősen megszorítá.

Ez már szövetség kényre-dacra.

Viola odalépett hozzájuk, s egyik kezét az egyik, másikat a másik vállára tette.

- Anyám itt fog maradni nálunk - rebegé Viola.

- Üdvözlöm e háznál - mondá Amadé.

Most nagy robajjal jött be a terembe a két asszony: Emília és Zsófi. Megtalálták az arcképet a családi kacattárban: nem bízták cselédekre, maguk hozták be a címerterembe. Művészi festmény volt, Rahl híres bécsi festő munkája. Ilyen volt Mária fiatal korában. Még most is hasonlított hozzá.

Mária átölelte a két asszonyt, kik arcképét előhozták.

Amadé nem engedte másnak azt a feladatot, hogy az arcképet helyére visszaillessze.

Viola köszönte azt meg neki.

Merész tett volt! Dacolás nemcsak a világ ítéletével, de a szentszék ítéletével is, mely kiadta pecsétes okiratban az elkárhoztatását a vádlott feleségnek. Aki ezt a merényletet elkövette, annak az asszonynak a feje fölött is ott függ a vád.

Mindenki örült. Valami varázs vette körül ezt az öregasszonyt.

Csak egy ember vadult meg tőle. A jószágigazgató. Csacsina Flórián fel sem jött az ebédhez. Levélben tudatta Violával, hogy ő nem marad meg abban a házban, amelynek címertermébe Markóczy elvált feleségének arcképét visszahelyezték, s nem ül ahhoz az asztalhoz, melynél ez a nő foglalja el az asztalfőt; hanem beköltözik az üresen álló ispánlakba, s nem avatkozik többet a család belső ügyeibe.

Ez tökéletes siker volt. Viola eleitől fogva tudta, hogy Flórián az esküdt ellensége. Ő a rágalmak kútfeje, melyek a világba szétrepkednek, minden lépését ellenőrzi, minden szavát följegyzik: adatokat keres bűnös voltának bebizonyítására. És nem tudta kitalálni a módját a tőle való megszabadulásnak. Mint jószágigazgató fenntartója volt a gazdaságának, s abban kifogástalan volt. Vagyonát rendben tartotta. És a mostani kormány előtt *grata persona* volt, ami fődolog. És most ez a régi asszony az egyszerű megjelenésével megszabadítja őt e kínzó rémtől. Az önkényt eltávozik a házból.

Most már aztán szabad a világ, senki sem ellenőrzi!

Mária tapsolt örömeiben, mikor egyedül maradtak, s Viola megmutatta neki Flórián levelét.

- Elfutott előlem. Ő volt a megölő gyilkosom, aki élve eltemetett. Nem bírta kiállni sírból föl-támadt áldozata tekintetét. Óh, ha én azt egyszer teneked elmondanám, miket szenvedtem egykor én ennél a háznál! Hogy éltem keresztül a poklot élő testben! A világ mindig csak az

asszonyt ítéli el. Amit a férfi tesz, az nem megy bűnrovásra. Én nem bántam meg semmit. Ha Isten elé kerülök, azt mondom: te teremtettél ilyennek. Te adtad a szívet, te adtad a vágyat. Te kívántad, hogy asszony legyek. Az voltam. Mért nem teremtettél hozzám való férfit? - Nem gyűlölködtem őt, mert fiamnak atyja volt; de minden szenvedésemnek okozója. Durva természetű, erőszakos, verekedő. Garázda társaság tivornyai voltak mindennapi multságom, mocskos beszédek, trágár adomák. És ami legelviselhetlenebb egy nőre nézve a férjtől, megalázott mint hitvest, aljas kalandjairól beszélt az egész világ. Hogyne ébredne fel erre egy női szívben az ellenkező indulat, a jogos bosszúvágy? Nem védem magamat az ütésektől: visszaütök. S ki jobb nálamnál? Ezek a képmutatók, akik megosztottak az életen: a férj erre, a nő amarra. Kölcsönös a szabadság. Azoknak megbocsát a világ. De minket, akiket a szenvedés tört meg, bíró elé idéz, elítél, megbélyegez. Én ismerem az egész jó társaságot, s ha egyszer én elkezdek beszélni, az lesz az ítélet napja!

Viola megölelte a régi asszonyt. Ez lesz az ő védelmezője.

Az egész ház rendje megváltozott, maga a cselédség is észrevette, hogy van már úrnő a háznál, aki parancsolni tud.

Máriának volt saját birtoka, amit a fiától kapott végkielégítéssel még szaporított. Az első napján az ideérkezésének felajánlotta Violának a nála teendő látogatást.

Látogatást! Ez volt az első, melyben Viola részesült.

Hiszen még kikocsizni sem mert, félve a szembetalálkozó hintók úrnőinek megvető elfordulásától.

És ezúttal, ahány úri fogat keresztezte az útjukat, mind önkényt kitért, s a benn ülő hölgyek nyájasan köszöntek: nem bűjtak el napernyőik alá. Máriától féltek.

A harminc nap letelt, mely a piktornak büntetésül volt kiszabva. Károlyka jött, amint eleresztették. Egyenesen Markóczfalvára sietett. Megrakodva jött. A legelső, amit előadni sürgetősen tartott, volt egy csörgettyű teakfából, melyet Markóczy Dezső maga faragott a kis Deodát számára, s amivel a kis surculus mindenkinek kegyeskedett egy-egy ütleget adományozni. A többi ajándékok azután kerültek sorra: a börtönipar remekei.

Azután következtek a nagy dolgok. Markóczy Dezső arcsképe fél nagyságban. Ülő alak, kezében tartja azt a festményt, mely Violát ábrázolja kisfiával. A kép beszél: nem csak azért, hogy híven van találva a megszólalásig; de amit elmond, az is érthető; az apai öröm szól minden vonásából. Aki e képet meglátja, annak fel kell menteni a világtól elítélt asszonyt.

Azután következett a Sándor bácsi arcképe. Ezzel Zsófi lett boldoggá téve. Milyen sikoltozást követett el fölötte!

És azután volt még három lap, telerajzolva arcképekkel. Mindegyiken hat fej. Olyan fejek, melyek már a haláltól lettek megszabadítva: hősei, költői a forradalomnak. Mind a börtön lakói most.

- Hisz ez egy kincs! - mondá Mária. - Ennek nem szabad rejtekben maradni.

- Mit akarsz vele tenni? - kérdé Viola.

- Megfordítom a világot. Majd meglátod.

És szavának állt.

Megírta az előkelő hölgyeknek, hogy minő megbecsülhetetlen kincs jutott a Markóczy-család birtokába: a jوسفstadti államfogylok híven talált arcképei. Ezeket sokszorozni kellene: ezekkel aztán hatalmasan lehetne az államfogylok számára megindított pénzgyűjtést előmozdítani.

A siker tökéletes volt. A magasrangú hölgyek erre a hírre kimozdultak tartózkodó helyzetükből, s az úri fogatok, melyek eddig elkerülték a Markóczy-kastélyt, most egymást váltva álltak meg a címeres kapu előtt, s úrnők a ház úrasszonyának jelentették be magukat.

Az inas Mária lakosztályába vezette őket. Ami természetes volt. A felszólító leveleket ő írta, s itthon volt. Vele végezhettek.

De Viola nem jött ki a maga szobáiból az elfogadásukra.

Azokat a büszke hölgyeket, kik őt soraikból kitörülték, kik alapítványát visszautasították, nem akarta látni.

Azok hozhattak magukkal fényképészt, sokszoroztathatták az államfogyok arcképeit, egynek kivételével: Markóczy Dezsőével. Hisz az rögtön meghozta volna Violának a felmentetést a gyalázat alól.

Neki kellett ez a gyalázat!

Inkább szenvedjen ő, mint szenvedjenek azok, kiknek úgyis elég súlyos a lánc.

HUSZONHATODIK FEJEZET A LEGFŐBB RÁGALOM

Egy napon Amadé ünnepélyes látogatást tett Violánál. Feketébe öltözött, s fehér kesztyűt húzott. Látszott rajta, hogy valami nagy dologra készül.

- Mi jó hozza ide?

- Szívbeli ügyben jövök.

- S mennyiben érdekel az engem?

- Önnek a beleegyezése kell hozzá. Én nősülni akarok.

- Azt helyesen teszi. S kit kérjek meg a számára?

- Önnek a védencét, Emíliát.

- Ő beleegyezik?

- Úgy gondolom.

- Ah, tehát önök már megértették egymást? És mindez az én hátam mögött történt, anélkül, hogy én előmozdíthattam volna, vagy - elronthattam volna.

- Az első fölösleges volt, az utolsó képtelenség.

- Jól van. Én beleegyezem a házasságba, de csak egy föltétel alatt, ha önök itt maradnak a kastélyomban, amíg ön a birtokát átveheti a bérlőitől.

- Nekem semmi sem volna kellemesebb. De tessék meggondolni, hogy akkor nekem itt kell maradnom éjjel-nappal a kastélyban.

- No, csak elfér ön feleségstül a lakosztályban, mely a jószágigazgató után üresen maradt.

- De annak az embernek a szelleme ott repked most is denevérszárnyakon, s keresztülnéz a falakon éjjellátó szemeivel.

- Ah! Ön félti a jó hírét? Lássá, én nem féltém az enyimet.

Viola átizent Emíliához, hogy jőjjön be hozzá.

Az özvegy nő folyvást mély gyászt viselt.

- Emília - szólt hozzá Viola -, téged el akarnak tőlem rabolni. De én nem adlak oda. Inkább még azt is lefoglalom, aki magáévá szándékozik tenni. Nézd, itt van a vakmerő ember, aki kezedet bátorodik kérni.

Emília szemlesütve emelé föl a kezét, amit Amadé mohón ragadott meg két kézzel, s csókjaival halmozott el.

Emília visszahúzta a kezét.

- Legyen türelemmel - mondá Amadénak. - Amíg ezt a fekete ruhát viselem, addig én új örömekre nem gondolhatok.

- Várok, míg a gyászév letelik - mondá Amadé.

- Akkor áldásom reátok.

De a gyászruha is eltűri a vigasztalást. Amadé egészen otthonos lett a Markóczy-kastélyban.

Ekkor aztán megindulhatott a legfőbb rágalom. Majd hogy elkövetkezett az egybekelés napja, a kastély ablakai sorba ki voltak világítva késő éjszakáig, s vidám élet hangja hallatszott keresztül rajtuk, akkor lehetett aztán szabad futást engedni a mendemondának. Nem is titok már többé. Flórián egész estéken át elleskelődött a kastély körül, s amit látott, amit hallott, azt mind sietett torzítva, megtoldva, kiszínezve megírni Markóczy Dezsőnek.

Levelei ott rekedtek a börtönfelügyelő fiókjában.

Ellenben kezéhez jutottak a nejétől írott levelek, melyekben Viola az otthon történeteiről értesíti.

Violának vigasztalásul szolgált az, hogy mások boldogságát láthatta. Az övé volt a legnagyobb kincs, az édes kicsike. A fejlődő gyermek úgy be tudja tölteni a napot. Az anya sohasem unatkozik. Mit mondott a gyermek? Az első szót, mely a világból való. Azt följegyzik, és a többit utána. Aztán négyen is vannak, akik jogot tartanak hozzá. A nagymama tanítja az első lépésekre: „jár a baba!” A bohókás Zsófi paripa lesz a kedvéért, s lovagoltatja a nyakán: „gyi cocó!” Ez is egy mondás. Így szól az, akiből huszár akar lenni. Emília árnyképeket mutogat neki a falon, nyulacskát, kacsát. Majd mikor elkövetkezik az emberéletnek első keserves csalódása, amit úgy híznak, hogy „elválasztás”. Amikor az anyát kicserélik a szárazdajkával. Ez a szerep jut a Zsófinak; ő tud komédiázni. A gyermek sír, akaratoskodik, nem akar belenyugodni a zsarnokságba: követeli az élet kútforrását. „Csincs”. - „Táttá!” A Zsófi főz neki drága jó pépeket, és kínálja édes tengerihagyma-szörppel. Nem kell neki: eltaszítja a kiskanalat a szájától, míg nagy kérésre, unszólásra meg hagyja magát etetni. Majd inni is megtanul, csévés edényéből cukros tejet. Míg egy hét múlva mint kész ember lép be a világba, s bámulatra ragad mindenkit, mikor a kiskanál nyelét ökölre fogva, sajátkezűleg rakja a csészéből a szájába az édes kását. Soha életében ennél nevezetesebb hőstettet nem fog elkövetni.

Esténként aztán, mikor a házi zsarnok (a gyermek) mély álomba merült: a két anya még fennmaradt, s a félsötétben elbeszélgetett a múlt időkről.

Mária elmondott a menyének mindent, ami vele e háznál történt. Házasságuk eleinte boldog volt. Gazdagok voltak, minden élvezetet megengedhettek maguknak. Hanem a férjnek szenvedélyei voltak, s azokon nem tudott uralkodni. Rossz cimborák közé keveredett. Egyetlen fiúkat gyöngye suhanc korában katonai iskolába küldték, hogy ne lássa otthon a rossz példát.

Aztán beszélt Mária a férjről, akit reggelenként holtreszegen hoznak haza a lakásába. Ha pedig itthon rendezi a tivornyát, akkor három nap, három éjjel pihenés nélkül folyik a dorbézolás, a trágár beszéd. Félbeszakítja csupán a kártya: ez a munka!

Beszélt a férjről, aki jövedelmét elvesztegeti a kártyaasztalnál, s mikor hitele is elfogy, a felesége ékszereit ragadja magához, s azokat zálogosítja el.

Beszélt a férjről, aki a feleségét hitvesi érzületében megsérti. Nemcsak azzal, hogy ő maga minden csábító szírének kész martalékja, akikkel nyíltan mulat; de a legfőbb megalázással, mely egy nőt férje részéről érhet: azzal, hogy árulja a nejét. Ő maga hozza eléje a világfiakat, akik pazarló milliomosok hírében állanak, s alkalmat ad nekik a kísértésre. Mutatja, hogy nem féltékeny.

Hát nincs-e joga a nőnek a megtorlásra?

Viola összehasonlítja a saját sorsát az anyósáéval. S mikor egyedül maradt a termében, a gyermekszobából számúzva, leborult a férje arcképe előtt, és imádkozott. Imáját meghallgatta az Isten.

HUSZONHETEDIK FEJEZET VIGALOM A FÖLD ALATT

Az idő múlt a nagy imádkozásban. Aki kiejtette a fegyvert a kezéből, mit tehet egyebet, mint hogy összeszi a kezeit és imádkozik?

Már a kis Deodát is megtanult imádkozni. Mi volt a könyörgése? Az, hogy az Isten hozza haza apát.

Már futni is tudott a kisfiú, sarkantyús csizmát is kapott. De apa még mindig nem jött, hogy kis lovacskát is adjon a sarkantyús csizmához.

...Egy szép estén nagy vigalmat rendeztek a josefstadti várbörtönben.

A nagy dolgozóműhelyt rendezték be lakomázó helyül.

Mind a húsz lakója a szomorú háznak együtt volt.

Hayman úr, a térparancsnok ült az asztalfőn, mint házigazda.

Ízletes volt a lakoma, a boroshordó csapra ütve.

Szabadon folyt a társalgás, a poharak összezsúrdultak, köszöntők hangzottak, élénk visszhangra találva.

Markóczy Dezső a térparancsnok jobbján ült. Széles jó kedvében volt. Az asztaltársak odajártak hozzájuk, az áldomások után poharat koccintani.

Egyszer Markóczy mámoros kedvében nagy fennhangon ezt a szót ejtette ki:

- Hej, ha most mindezt hallaná a *tutma öreg*!

Abban a pillanatban felpattant az ajtó, s ott állt a vigadozók előtt a rettegett kormányzó.

Hej, hogy elcsendesült egyszerre minden lárma.

A hatalmas főúr hallgatózott az ajtón keresztül.

Odalépett feltett kalappal az asztalfőhöz, s megszólalt azon az ingerkedő orrhangon, amiről oly ismerős volt:

- Ki volt az önök közül, aki azt mondta: „*tutma öreg*”?

Markóczy Dezső fölállt a helyéről, mellére tette a kezét:

- Én voltam.

- No hát én előhozatom a derest, s olyan ötvenet vágatok önre, hogy még a csillagokat is lerúgja az égből.

Ekkor felállt a helyéről a térparancsnok, s ő állt szembe a kegyetlen zsarnokkal.

- Nem, kegyelmes úr, ön nem fog senkit ez urak közül a megszegyenítő büntetéssel fenyegetni többé; őfelsége, a mi császáruk királyunk, a mai nappal legkegyelmesebben elengedte az elítélteknek hátralevő fogságukat, s amnesztiát adott nekik a múltakért. Itt nincsenek többé államfoglyok, hanem szabad urak, az én vendégeim. Uraim! E poharat a mi felséges uralkodók egészségére!

Együtt hangzó „éljen” harsogott föl rá.

E szóra a kormányzó is lekapta a fejéről a tollas tábornoki kalapját.

Kicsinyeskedéshez volt kedve.

- S kinek a költségére adatik ez opulens lakoma? Hisz itt folyik a bor.

- Nem az állam rovására. Egy nagylelkű úrhölgy küldött a térparancsnoksághoz ezer forintot a megkegyelmezett foglyok hazautazási költségeire.

- Szabad e nagylelkű úrhölgy nevét kérdezni?

- Markóczy Dezsőné.

- Tehát e nagylelkű úrhölgynek hamarabb volt tudomása a császári amnesztiáról, mint nekem.

- Kegyelmességed is egyidejűleg értesítettett róla. Levelét hivatalból ide küldték a várba, melynek kormányzatával megbízott. Magammal hordom. Tessék átvenni tőlem.

Azzal elővette zsebéből a pecsétetes levelet, s átnyújtá a főúrnak.

A kormánytól jött a levél.

A főúr fölbontá: arca elsápadt, amíg elolvasta. Feloldották a kormányzói hivataltól, mellékelve volt az a bizonyos kék ív: a nyugdíjat elrendelő.

- Ez hát a jutalmam! - rebegé. Azzal felcsapta a kalapját, sarkon fordult, s eltávozott.

A szabaddá lett foglyok kardala hangzott utána, a magyar himnusz: „Isten áldd meg a magyart”.

Nagy volt az öröm a föld alatt!

HUSZONNYOLCADIK FEJEZET A SZÉTROBBANT METEOR

Hiszen ha egy ilyen búcsúlakomával be lehetett volna fejezni a tragédiát!

Az elítélteknek a hátralevő büntetését elengedték kegyelemből. Szabadoknak nyilvánítottak, láncukat levették: súlyos bilincsek voltak. El is hagyhatták a zárkáikat, s tetszés szerint sétálhattak a vár bástyáin belül. De a várat még nem hagyhatták el.

Előbb be kellett várniok a Bécsből kiküldött kormánybiztos rendelkezést. Elmenni a börtönből! Könnyű szó! De hová menni?

Ez a földi gondviselés gondja.

Az államhatalom rendeli el, kinek hol kell majd ezután lakni.

A rendőri bölcsesség szerint kinek-kinek ott az illetékes lakhelye, ahol született.

S a josefstadti vár foglyain kívül még százával vannak az osztrák várakban és a magyarországiakban az elítélt s most már felszabadult hajdani nagyságok. Igen: nagyságok a régi Magyarországon, de semmik és senkik az újonban.

A legtöbb közülök vezéri vitézségeért lett elítélve. Katonatisztek voltak. Ezredesek, hadnagyok. Vállrózsa nem vár a számukra. Érdemrendeiket belül a kabát alatt viselhetik. A legtöbb halálra volt ítélve s hosszú, nehéz fogságra megkegyelmezve.

De a társadalom minden osztálya képviselve volt a börtöni nevezetességek között.

Volt ott plébános, protestáns lelkész, tábori lelkész, piarista szerzetes, kanonok, esperes, akadémikus, kollégiumi tanár, tábori orvos, bíró, törvényszéki ülnök, bányamérnök, vasúti mérnök, levéltárnok, lengyel technikus, pénzügyminiszeri titkár, színész (magyar és német), lapszerkesztő, poéta, rendőr, nyomdász. És egynehány földbirtokos úr is.

Mindezekre mi vár, ha szabadulnak?

Kinek van otthona?

S akinek van, nem fáj-e rágondolni? Örülni fognak-e a megjelenésén, mikor betoppan a házba, vagy rémülten riadnak fel, mikor eléjük jön a sírból föltámadt kísértet, akit már elfeledtek?

Boldog az olyan ember, mint a Sándor bácsi, akinek van egy öreg édesanyja, aki meleg szobával, meleg öleléssel várja. Az anyai szív nem felejtett.

De van közöttük egy másik boldog ember is: egy fiatal százados, akire otthon hűséges menyasszony vár. Annak az atya dicsekedve emlegeti ismerőseinek, hogy az ő leányának a vőlegénye olyan derék ember, hogy most került ki a börtönből.

Ellenben minden fogolytárs aggódva lesi Markóczy Dezső arcvonásait.

Ez olyan okos ember volt, hogy idejekorán eladta a birtokát szabály szerint a feleségének. A birtok tehát megmaradt, a feleséggel együtt; de a család megnövekedett az ő börtönben léte alatt.

Mit fog tenni, ha hazakerül? Gyilkol-e, avagy elbujdosik?

De hát kinek fájjon a más szíve?

Minden egyes szabadon bocsátott hazafinak útitársa volt a nehéz gond.

A kötelezettség, amit az állami rend rájuk diktált, arra kényszeríté őket, hogy születésük helyének megyei székvárosában húzódjanak meg, ahol rendőri felügyelet fogja magukviselését ellenőrizni.

Hogy miből éljenek meg? Az az ő gondjuk.

Napszámosra mindenütt szükség van, s a koldulás sem tilalmas.

S ha a hajdani honvédezredes az utcán fát fog fűrészelni, s a plébános, az esperes házrul házra fog zarándokolni az alamizsna-kenyérért, az igen jó buzdítás lesz az új nemzedékre nézve, hogyan kell a hazát, a szabadságot szeretni.

Olyan volt ez a börtönből kikerült társaság, mint egy szétrobbant tűzmeteor, melynek minden egyes szikrája külön fénylik még lehulltában sokáig. S minden egyes sziporkának a lehullása egy külön tragédia.

HUSZONKILENCEDIK FEJEZET BÖRTÖNI EMLÉKEK

Markóczy Dezsőnek nem kellett várnia a hosszadalmas rendőri intézkedésekre. Ő rögtön elhagyhatta a börtönét: neki volt otthona.

Mielőtt útra kelt volna, kötelességszerűen jelentkezett búcsúvételre a térparancsnoknál.

Szívélyes volt a búcsúvétel.

- Ön igaz barátom volt, valódi jóltevőm. Mindent elfelejték, amit e szomorú napokban átéltem, csak az ön jóságát soha.

- És ezt már most nem is kell önnek tovább titkolnia.

Markóczy elérte a célzást. Mármost szabad a védelem.

- Én is nagyon megszerettem önt. Nekem hiányozni fog. De vigasztalni fog a tudat, hogy boldog életet fog otthon találni.

Őszinte volt a kézszorítás, az ölelkezés, a férfias csók.

- És most még holmi apró emlékeket kell önnek átadnom. Itt vannak mindenekelőtt egy csomagba kötve azok a levelek, melyeket önnek a háza felügyelésével megbízott igazgatója küldött; a foglyokhoz érkező leveleket a börtönfelügyelőnek hivatalból fel kell bontani, s ha tartalmuk veszélyes, félretenni. Én valamennyit visszatartottam. Jobb volt önre nézve. Most utazása alatt előszedheti őket és elolvashatja.

Markóczy közömbösen rejté kabátzsebébe a levélcsomagot.

- Azután megajándékozom önt azzal a bilincsel, melyet ön éveken át e házban viselt.

Ez is drága emlék!

Markóczy megcsókolta a nehéz bilincset. Hű társa volt.

- És azután még egy emléket ajánlok önnek elfogadásra. Egy pár pisztolyt. Sima, lovassági pisztolyok. S hogy hasznukat is vehesse, mellékelem hozzájuk a szabályszerű fegyvertartási engedélyt.

Markóczy Dezső megköszönte ez emléket.

Azzal búcsút vett, és eltávozott.

A térparancsnok lekísérte a börtön kapujáig, ott a fülébe súgá:

- Aztán azon légy, hogy ide vissza ne térj.

- Talán jó kedvemből, látogatóba.

- Fordítsd le magyarra ezt a német közmondást: „Wo man dich gut aufgenommen, sollst nicht bald wiederkommen”.

„Ahol jól lettél fogadva, hamar vissza ne jöjj oda.”

...Könnyű volt már tréfálkozni!

HARMINCADIK FEJEZET A HALOTTAIBÓL FELTÁMADT

Markóczy Dezső, mielőtt börtönét elhagyta, lovas stafétával küldött üzenetet a feleségének, kiszabadulása hírével, s jelezte a napot és órát, melyen Markóczyfalvára meg fog érkezni. Az a nap éppen vasárnap volt.

Viola e nap délutánjára összehívta minden gazdasági tisztjét, nejeikkel együtt, külön levélben kérte fel Csacsinát a megjelenésre, s az édesatyját személyesen értesíté.

Mindnyájan eljöttek idejére, még olyanok is, akik nem voltak hivatalosak, de régibb ismerősei a családnak.

A termeket virágokkal díszíték fel a kertészek.

A megérkezésnek egész csendben kellett megtörténni. Így parancsolta a hatóság. Semmi küldöttség, bandérium, népcsődület. Még hintóknak sem szabad az érkező volt államfogoly elé kivonulni. Az meg fog érkezni postai relais-vel pontban négy órakor délután, s a postakürt fogja jelezni megérkezését.

A címerteremben foglaltak helyet a meghívottak, a mellékteremben várakoztak a szorosabban egymáshoz tartozók.

Idekinn szabad volt a véleménycserélés. Mindenki találgatta, hogy mi fog történni a férj és feleség találkozásakor.

Flórián úr vitte a nagy szót.

- Az előrelátható. Markóczy most jön a börtönből. Hozza kezében a nehéz bilincseit, amiket emlékül megtartott. Mikor meg fogja látni a felesége mellett azt a háromesztendős porontyot, azzal a nehéz bilincessel fogja agyoncsapni mind a kettőt. És azután a csábító gavallért, utoljára az anyját, aki protegálta a bűnös viszonyt. Nagy vérengzés lesz itt! Amilyet még nem látott a komédia-ház. Én meg nem akadályozom.

A többiek sem ajánlkoztak erre.

- Feltűnő dolog - mondá Flórián -, hogy a megérkező családfő elfogadására a tiszteletes nem jött fel a kastélyba, az asszonyságnak az atyja. Ő sem akarja útját állani a büntető igazság kezének.

Egy fiatal uradalmi írnok bátorkodott felvilágosítással szolgálni.

- A tiszteletes izent az egyházfi által, hogy csak az isteni tisztelet után fog feljöhetni.

- Lárifári! Délutáni prédikációt elrebegeti a rektor. Nincs kedve jámbor páternek a mártírok sorába belekeveredni. Van esze. Bűnhődjön, aki vétke.

Végre ütött az óra, s arra pontosan megharsant odakünn a postakürt. A kocsi megérkezett.

A családtagoknak most rohanni kellett volna ki a szobából, le a lépcsőkön, a kedves visszatérő fogadására. Nem tették.

Ezen mindenki megütközött.

- Ahá! - mondá Flórián. - Nem mernek szeme elejbe kerülni. Rettegnek sírból jövő kísértettől: érzik bűnösségüket.

Pedig egyszerű magyarázata volt zárkózottságuknak. A hatóság tudatta az úrnővel, hogy két fegyveres zsandár fog a kapuban őrt állani, akik minden csoportos kirohanást az érkező államfogoly elé meg fognak akadályozni.

Tehát zárt ajtók mögött kellett az érkezőre várni.

Ez így szokás egy jól rendezett államban.

Az ablakot sem szabad kinyitni, s kikönyökölni, kendőket lobogtatni.

Hangzott már a hazatérő lábdobogása a folyosón.

Felnyílt az ajtó.

Belépett rajta az úr.

Nem hozta kezében a súlyos rabbilincseket, hanem egy csomó pecsétetes papírost.

Csacsina Flórián akart első lenni, aki fogadja.

Vesztére!

Amint őt meglátta az érkező, arca lángvörös lett, szemei szikráztak. Dörgő hangon kiálta a szemben állóra:

- Nesze a gyalázatos leveleid, árulkodó, rágalmazó Júdás! - S azzal az egész levélcsomagot az arcába vágta. - Takarodjál ebből a házból! Majd még leszámolok veled!

E dörgő szavakra gyorsan megnyílt a mellékterem ajtaja, ott volt az egész család.

Legelől Viola, kézen fogva a kis Dódikát.

Dezső odarohant hozzájuk, s legelső volt a gyermek, akit karjára kapott, arcához emelt, csókjaival elhalmozott.

- Te édes angyalom! Gyermekem! Börtönvirágom!

Alig akart tőle megválni.

A fiúcska is átölelte kicsi karjaival apjának a nyakát, s megcsókolta az orcáját, hogy azt gyönyörűség volt nézni, s hogy ő is mondjon valamit, azt petyegé:

- Né! Már sarkantyús csizmám is van.

Azután került a sor Violára.

Dezső gyöngéden, melegen ölelte keblére nejét. S csak annyit súgott neki:

- Te mártírnőm! - A többit elmondták a csókok.

- Mátul fogva nem az többé - mondá biztos, hallható hangon az asszony.

A vendégek bámulata egyre növekedett.

Dezső meglátta az anyját. Nejét karjára fűzve odament eléje, s megcsókolta az arcát.

- Te nőm védangyala! Köszönöm, amit érte tettél.

- Én köszönöm - mondá Mária -, amit ő tett velem.

- Visszahozott régi otthonodba. Most már együtt maradsz velünk.

A meglepetések még mindig nem fogytak el.

Amadé lépett Dezső elé, karján Emíliával, akit e rövid szóval mutatott be:

- Nőm!

Dezső kezét nyújtá neki, határozott hangon mondván:

- Derék ember vagy! Igaz barátom!

Tehát nem „címerem bemocskolója”! Nem „bűnös szerető”, hanem derék ember, igaz barát. Nejének hűséges öre ennél a háznál.

Leghátul maradt a jó Zsófi. Sírt örömeiben.

Dezső tekintete őt kereste.

- Hát te, kedves Zsófi! Nem még az urad elé? Odalenn van a postakocsinál, a bagázsát leszedetni.

- Az én Sándorom is itt van? - kiálta Zsófi. S nem sírt már, hanem sikoltozott örömeiben, s rohant a vendégcsoporton keresztül, jobbra-balra taszigálva, akit útban talált. Bizony azt a zsandárt is a kapufélhez vágta, aki nem akarta neki megengedni, hogy az ő kedves Sándorját megölelje.

Eközben megérkezett a lekipásztor, tiszteletes Széplaky Ezékiel uram. Azon módon, ahogy a szószelekről leszállt, sokráncú reverendájában sietett ide.

- Bocsánat, hogy elkéstem - kezdé mindjárt, ahogy az ajtón belépett. - Nem lehettem itt fiam-uram örvendetes fogadtatásán. De urát adom a mulasztásomnak.

Dezső eléje sietett az apósának, s lelkesen megölelte.

- Tudjuk az elmaradás okát - mondá -, a lelkesi kötelesség.

- Több annál - mondta a lelkész -, az apai kötelesség. Ma szabadult fel az ajkam a gyónás titkának tovább őrzése alól. E titokkal leányom, a te nő, terhelte meg a szívemet, amidőn atyai feloldást kért tőlem azon bűnvád alól, mellyel őt az emberek társasága terheli, meggyónva, hogy egy napot férje börtönében töltött, s ez a nap Istentől meg lett áldva. Erről a börtönben töltött boldog találkozásról nem volt tudomása senkinek, még a hozzá legközelebb álló személyeknek sem. És neki nem volt szabad ezt közhírré tenni, hogy a hatalmasok kegyetlen bosszúját rá ne zúdítsa a szenvedőkre és azokra, kik a szenvedők inségét enyhíteni törekeshetnek. Inkább szenvedni kellett öneki magának minden megítéltetést, kárhoztatást, gúnyt, csúfondároskodást, amit a világ reá szórt. Ma ezt a szégyent letöröltem az arcáról: nyilvános gyülekezésben a szent szószelekről prédikáltam ki az egész valóságot. Tehettem már: a hatalmasok elmúltak, s a szenvedők kínzása megszűnt. Áldassék az Isten!

A jelenlevők mind meg voltak mélyen hatva a lelkész szavaitól, s mikor elvégezte, odasiettek hozzá sorba valamennyien, és megcsókolták a kezét. Viola a nyakába borult és sírt.

- És te ezt mindnyájunk előtt el bírtad titkolni - szólt gyöngéd szemrehányás hangján Mária -, még nekem sem fedezted fel, ami fölmentett volna.

- Nem szóltam, de bizonyosságot adtam. Látjátok ezt a gyermeket a karjaimon: nem hirdeti-e ennek az arca, hogy hűséges voltam az én uramhoz?

- Igaz! Igaz! - zúgák mindannyian.

A tisztartó vállalkozott a vendégcsoport érzelmeinek tolmácsolására. Ünnepléses meghatottsággal intézé szavait Violához.

- Méltóságos asszonyom! Mi mindannyian vétettünk ön ellen, amidőn nem tudva az igazat, ítéletünkben megtévedtünk. Most bocsánatot kérek mindnyájunk nevében, és lábai elé teszem hódolatunk mirtuskoszorúját.

Azzal ajkaihoz emelé Viola kezét, és alázatosan megcsókolá.

Példáját mindnyájan követték. Előbb a nők, azután a férfiak. A nők a kis Dódinak is kezet csókoltak, aki egész öntudatos méltósággal nyújtogató apró kacsóit a hódolók elé. Viola öleléssel fogadta az asszonyságokat.

Utolsó üdvözlő volt a fiatal írnok.

- Én is jövök kezet csókolni, de nem bocsánatot kérni; mert én tudtam az igazat, hirdetem is mindenfelé: nekem mindent elmondott a piktor, a Károlyka, kár hogy most nincs itt, mikor josefstadtból hazakerült.

- Hiszen többeknek is elbeszélte azt a piktor: csakhogy annak egy szavát sem lehet elhinni, mert mindig hazudik; de most már a tiszteletes úr ajkairól halljuk, s az szent ige.

- És a méltóságos úr cselekedeteiből látjuk - sipegé a tisztartóné. - Hogy kapta ölébe a fiacs-káját.

- S hogy vágta a szeme közé Csacsinának a rágalmazó leveleit! - egészíté ki az írnok.

Erre kezdett csak szétnézni a vendégtársaság, mi lett azokból a levelekből? Már nem heverték a földön.

De a családfőt sem látták sehol, sőt Amadé is eltűnt valamerre.

A tiszteletes megható beszéde alatt senki sem ügyelt arra, hogy az előteremben mi történik.

HARMINCEGYEDIK FEJEZET A VÉGZETES KIMENETELŰ LAKOMA

Az történt e rövid időköz alatt, hogy Markóczy Dezső meglátta Sándort, ki éppen belépett az ajtón, Zsófit hozva a karján s kezében a pisztolytokot. Hirtelen megfogta Amadé kezét kivitte magával az előterembe, elállva Sándornak az útját.

- Ne menj most be: ne zavarj a papot. Ráérsz.

Sándor értett belőle.

Majd meg Zsófinak adott utasítást Dezső.

- Édes Zsófi. Ez az egész vendégsereg itt lesz ma nálunk lakomán világos virradtig. Légy gazdasszony: rendelkezél szakáccsal, kulcsárral, pincemesterrel: hozasd fel a legjobb borokat. Vigasság legyen ma az egész háznál!

Zsófinak is elég volt ennyi. Rögtön futott, gazdasszonyi küldetését teljesíteni. Eleme volt ez neki.

A három férfi aztán, magára maradva, elkezdett suttogni. Kevés beszéd volt, hamar megértették. Sándor felszedte a fatális leveleket a padlóról, s a zsebébe dugta.

Azzal mind a hárman kimentek a szobából az előcsarnokba, ahonnan hosszabb idő múlva, Markóczy Dezső egyedül tért vissza, a másik két férfi nélkül.

Neje előtt azzal igazolta rövid távollétét, hogy házigazdai feladatait járt foganatosítani.

- Ma a mi kedves látogatóink mindnyájan a mi vendégeink lesznek. Innen reggelig senki el nem megy.

Viola duzzogott is ezért egy kicsit.

Oly hosszú távolszakadás után, egy börtönéből hazaszabadult fogoly talán másra is gondolhatna, mint dínom-dánomra.

Hanem aztán magától rájött, hogy nincs igaza.

Minden családi örömnél elébbvaló a társadalmi szokás. Dezsőnek meg kell mutatnia, hogy a hosszú börtönbenlakás alatt nem felejtette el, hogy ő magyar főnemes, s ismeri a magyar erényt, a vendégszeretetet. Ennek fel kell áldozni a viszontlátás első óráit.

Egy magyar háziasszony tudja ilyenkor a maga kötelességét.

Az éjjeli nagy lakomát megelőzi a délutáni ozsonnázás.

A férfiak a pipázószobában, a nők a kávézóban, akik a dohányfüstöt nem szeretik. Kávén, teán, csokoládén kívül gazdagon megrakott asztal csemegével, körömfaladékkal, hideg sülttel, sajttal, fősleges gyümölccsel, dinnyével, ami mind itthon termett; még az édes likőröket is itthon főzték.

Eközben előkerült a két eltűnt férfi is: Amadé és Sándor.

Sándor csak most jutott hozzá, hogy tiszteletét tegye a háziasszonynál.

- Hol járt ön, hogy oly soká késett?

Sándor pátri megfelelt a nehéz kérdésre:

- A jószágigazgatónál voltam, elkérni a pincekulcsokat.

Ugyanezt mondta Amadé is a maga feleségének.

Dezsőnek csak annyit súgtak mind a ketten:

- Reggel hat órákor.

Pontban az esti harangszóra aztán megkezdődött a vacsora, aminőt csak a magyar földön lehet élvezni.

Egyik áldomás a másikat követte, a legelmésebbek Violát és Dezsőt emelték egekig. Éjfélkor hozatta fel az asztalra Zsófi a puncsot. Ekkor a hölgyek elhagyták a társaságot. Azért nem lett ebből asztalbontás. Viola a kisfiához sietett, a többi hölgyeket a vendégszobákban várták a vetett ágyak. A férfiak magukra maradtak. A nők közül csak Zsófi maradt ébren, akinek még majd hajnalhasadtakor az elmaradhatlan korhelylevest kell felszolgáltatni. Beállt az az állapot, amit a régiak „szeretetreméltó zűrzavarnak” neveztek: amikor egyszerre mindenki beszél, anekdotázik, egymással ingerkedik, majd rákezd a maga nótáját danolni, a többiek utána dalolják. Zeng bele az egész ház. Messze kihangzik a Sándor pátri basszushangja. Közben óriási kacaj harsan fel. Bizonyosan a Zsófi emlékezetes audienciáját bocsátá valaki közre. Végre aztán maga Zsófi is nyugalomra tér. A férfiak egészen magukra maradnak bratinázni. A láрма lassankint megszűnik: - Ma már holnap van, mondogatják egymásnak; egyenkint elszökdösnek, míg utoljára üresen marad az ivóterem. Annyira üresen, hogy még Dezső, Amadé és Sándor sem láthatók sehol.

Azok is elmentek.

Mind a háromnak felesége van; de azok hiába vártak a férjeikre; a fényes reggel sem hozta őket elő.

És másnap is hiába vártak rájuk. Délben sem kerültek meg. Mi történhetett velük?

A kapus annyit tudott mondani, hogy a három úr a vendégek eltávozta után kocsira ült és elhajtattott; nem vittek magukkal semmit, csak az Amadé úr takargatott valamit a köpönyege alá.

HARMINCKETTIK FEJEZET VISSZA A BÖRTÖNBE

Az asszonyok kétségbe voltak esve. Hová lettek hát a férjeik? Az a kettő, aki most szabadult ki a börtönből, akire itt az édes otthonban ölelő karok vártak, hogy nem sietett örömének virágát tele kézzel szaggatni? Évek óta elnémult csókoknak hangot adni! Mi okuk lehetett rá, hogy híradás nélkül elfussanak: együtt mind a hárman?

A három úr kora reggeli órában a megyei székvárosba hajtatott.

Együtt mentek fel a megyefőnök hivatalos helyiségébe, s a szolgálattevő tiszt által bejelentették magukat a megyekormányzónál.

Scheferik úr derék, becsületes cseh uraság volt: egyike az új rend által behozott idegen hivatalnokoknak. Jóakarataról volt ismeretes. Megkedvelték már csak azért is, mert ideszármazása óta megtanult magyarul, ha kissé törve beszélt is a nyelvet. Azonkívül köztudomású volt róla, hogy a denunciánsokat gyűlöli; az árulkodást nem jutalmazza; feladás miatt senkit nem üldöz; ellenben a meggyanúsított hazafit maga figyelmezteti, hogy vigyázzon magára.

A megyefőnök a bejelentett három úr közül legelsőnek Markóczy Dezsőt hívatta elfogadó szobájába.

Mikor belépett, fölkelt az íróasztalától, eléje sietett, s kezét nyújtá neki. Markóczy keze remegett, mikor a megyefőnök kezébe tette.

Scheferik úr sietett őt megelőzni.

- Tudom az idejövetele okát. Semmi hivatalos feszesség. Ön bejelenti, hogy hazaérkezett az államfogságból: hátralevő fogságát elengedvén a legfelsőbb kegyelem. Gratulálok hozzá.

- Ne tessék üdvözölni a kiszabadulásomért, én vissza fogok menni a börtönömbé.

- Nono! Ne beszéljen ön ilyen bolondokat! - szólt hátrahökkenve a megyefőnök. (Értesítve volt mindazon mendemondákról, melyeket Markóczy feleségéről híreszteltek, s azt gondolta, hogy valami családi tragédia ment végbe a kastélyban.)

- Én megöltem egy embert - mondá Markóczy.

- Mi módon?

- Párbajban.

- A megölt neve?

- Csacsina Flórián.

Scheferik úr a két tenyerét összecsapta. Ez úgy hangzott, mint egy taps. Még az arca is felvillant. De nagy hamar észrevette magát s hivatalos feszességgel kérdezé:

- Pisztollyal párbajoztak?

- Igenis.

- Volt önnek fegyvertartási engedélye?

- Itt van nálam.

- Az a másik két úr önnek a párbajsegéde?

- Idejöttek magukat följelenteni méltóságod előtt.

- Ne fáraszák magukat vele. Ha fegyverengedély nélkül használták volna a pisztolyokat, akkor az én hatáskörömbe tartoznék ez az ügy, s ön visszamehetne josefstadti börtönébe állam elleni vétségért. Így azonban az ügy a pesti rendőrség ítélkezése alá tartozik, az itteni rendőrség majd jelentést tesz odafenn, s önök meg fogják kapni az idézést. Addig várhatnak. Ön valószínűleg kapni fog hat heti porkoláb-fogságot, de meglehet, hogy a legfelsőbb kegyelem, tekintve a párbaj okát, az alól is fölmenti. Most menjen ön ki a barátaihoz, s mondja meg nekik, hogy siessenek vissza a feleségeikhez. Ne aggódjanak hiába a szegény asszonyok.

UTÓHANG

Elmondtam e történetben mindazt, ami valóság.

A benne szereplő alakokat mind láttam, ismertem.

Húsz esztendő múlva, hogy a regény befejeződött, én beutaztam azt a vidéket, egy tudós barátom kíséretében.

A tudós családi leveleket kutatott egy történelmi munkájához, én adatokat és helyszíni tájékozást egy regényemhez.

Mindkettőnk szíves kalauza és gazdája volt Zentai Amadé: ő vitt bennünket megyéről megyére a saját kocsiján, s more patrio minden megállási ponton elhelyezett a rokonainál, ismerőseinél.

Zentai Amadé még húsz év után is daliás alak volt. Évek óta özvegyember. Kitűnő jó mezei gazda, a halastavak meghonosítója a felföldön. Amellett országos képviselő is (a szabadelvű párton). Innen a barátságunk.

Szép birtoka tözsomszedságában volt a Markóczy-uradalomnak.

Markóczy Dezsőné is özvegyasszony volt már. Dezső korán elhalt.

Zentai gyakran átlátogatott hozzá, tartotta a rokonságot: Markóczyt „nagynéném”-nek nevezte.

Engem is elvitt hozzá tudós útitársammal együtt, s bemutatott neki, igaz vendégszeretettel lettünk fogadva.

Markóczy Dezsőné még húsz év múlva is szép volt, csak kissé halavány, sohasem járt kinn a szabadban, szobáit rendezte be kertnek.

Kocsira sem ült, látogatásokat nem tett.

Láttam egy levelét egy nőismerőshez, melyben így írta magát alá: „az élőhalott”.

Egyetlen fia, Deodát, már akkor szolgabíró volt, ritkán került haza.

Útitársammal siettünk az időt felhasználni. A tudós előtt megnyílt az érdekes családi levéltár, én pedig Amadéval a régi várromot kerestem föl, amit úti albumomba lerajzoltam.

Útba esett a vadász-leskunyhó is. Amadé itt beszélt el nekem emlékezetes vadászkalandját a medvével.

Azután még lerajzoltam magát a Markóczy-kastélyt is úti albumomba.

Munkáinkat befejezve, együtt ebédeltünk négyen.

A társalgás hol megindult, hol felakadt, az úrnő keveset beszélt. Én ültem a jobbján, s igyekeztem olyan témát találni, amellyel beszédre bírjam. Bal felől ült a tudós, szembe az úrnővel Amadé.

Egyszer a tudós is megszólalt - vesztére. Ismeretes volt a nagy szórakozottságáról. Amadéhoz intézte szavait, ezen kezdve:

- *Kedves nőd!* - s poharát Viola felé emelte.

Amadé elnevette magát, az úrnő arca elpirult, a tudós megijedt. Szerette volna már visszanyelni, amit kiszalasztott.

Ez a két szó elárulta a világ véleményét. Igazolta azt, hogy ez a nő élőhalottnak címezi magát.

Hasztalan minden védelem, minden igazság!

Uralkodók adhatnak az elítéltnak amnesztiát, a világ nem ad kegyelmet soha.